

Кыргыз Республикасынын
Улуттук банкы

Кыргыз Республикасынын
финансы секторунун
туруктуулугу
жөнүндө отчет

2013 июнь айы

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ФИНАНСЫ СЕКТОРУНУН
ТУРУКТУУЛУГУ ЖӨНҮНДӨ ОТЧЕТ**

2013-жылдын июнь айы

Бишкек

РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

Төрага: Абдыбалы тегин С.

Кеңештин мүчөлөрү: Чокоев З. Л.

Цыплакова Л. Н.

Дыйканбаева Т. С.

Исакова Г. А.

Ли А. Ч.

Бердигулова А. Р.

Жооптуу катчы: Мусин И. Х.

Уюштуруучусу: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы.

Басылма Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинде 2012-жылдын 18-августунда каттоодон өтүп, №1863 күбөлүккө ээ болгон.

© Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, 2013.

Бул басылманы Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын уруксатысыз кайсыл болбосун формада, кандай болбосун каражаттар аркылуу басып чыгарууга жана таркатууга жол берилбейт.

Кайра басып жана которууда “Кыргыз Республикасынын финансы секторунун туруктуулугу жөнүндө отчет” басылмасына милдеттүү түрдө шилтеме келтирүү зарыл.

“Позитив басма үйү” ЖЧКсынын полиграфиялык комплексинде басып чыгарылган.

Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 147

тел.: (+996 312) 47-79-38, e-mail: ph-positive@mail.ru

Басылманын мазмунуна тиешелүү суроолор менен төмөнкү дарекке кайрылууга болот:

Бишкек ш., Т.Үмөталиев атындагы көчө, 101.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

Финансы статистикасы жана маалымдоо башкармалыгы

Финансылык туруктуулукка мониторинг бөлүмү

телефону: (+996 312) 66-91-93

факсы: (+996 312) 66-91-67

электрондук почта: imusin@nbkr.kg

Бул басылма үчүн маалыматтарды алуунун акыркы күнү: 2013-жылдын. 14 -июну

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын башка басылмалары

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын жылдык отчету

Басылма Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын (Улуттук банктын) өткөн жыл үчүн отчету болуп саналат. Ал өзүнө республиканын экономикалык өнүгүшү жана акча-кредит саясаты, финансылык отчеттуулук, Улуттук банк жөнүндө жалпы маалыматтарды, статистикалык тиркемелерди камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени

Бул ай сайын чыгарылуучу маалыматтык басылма Кыргыз Республикасынын негизги макроэкономикалык көрсөткүчтөрү, экономикасынын секторлору боюнча статистикалык маалыматтарды камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын Төлөм теңдеми

Басылмада тышкы секторду өнүктүрүүнүн тенденциялары жана төлөм балансы, тышкы соода, эл аралык камдар, тышкы карыз жана Кыргыз Республикасынын эл аралык инвестициялык позициялары боюнча маалыматтар чагылдырылат. Басылма чейрек сайын – январь, май, июль, октябрь айларында кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланып турат.

Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама

Басылма, республикадагы жана анын региондору боюнча керектөө бааларынын динамикасын, инфляциянын негизги факторлоруна жүргүзүлгөн анализдөөлөрдү, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын акча-кредит саясат жагында кабыл алган чечимдери жөнүндөгү маалыматтарды камтуу менен кийинки мезгил аралыгына инфляциялык болжолдоолорду берет. Басылма чейрек сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын пресс-релизи

“Улуттук банктын пресс-релизи” Улуттук банкка жана банк тутумуна тиешелүү маалыматтар түрмөгүн, финансы рыногунун жума ичиндеги маалыматтарын жана жалпыга маалымдоо каражаттары, юридикалык жактар жана жеке адамдар үчүн башка маалыматтарды камтыйт. Жума сайын кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ченемдик актылары

Басылма, республиканын коммерциялык банктарын жана коомчулукту ченемдик документтер менен камсыз кылуу жана аларга Улуттук банктын иши тууралуу маалымдоо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарын кеңири жайылтуу максатында, Улуттук банктын ченемдик актыларын расмий жарыялоо үчүн арналган. Басылма айына бир жолу кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланып турат.

Киришүү

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы 2012-жылдан бери Кыргыз Республикасынын финансы секторунун туруктуулугу жөнүндө отчетту жарыялап келет. Экономикада орун алып жаткан жана финансы системасынын туруктуулугуна таасир этиши мүмкүн болгон тобокелдиктер, кооптонуулар жана экономикадагы балансташпагандык жагдайлары тууралуу коомчулукка маалымдоо, мына ушул отчеттун негизги максатынан болуп саналат.

Финансылык туруктуулук дегенден улам, кумулятивдик процесстер өнүкпөгөн шартта, аларга мүнөздүү болгон функциялардын аткарылышына тоскоолдук кылган тышкы жана ички таасирлерге туруштук берүүгө жөндөмдүү абалды түшүнүү зарыл. Мамлекеттик бийлик органдарынын орун алган жагдайда шайкеш жөнгө салуу саясатын жүргүзүүсү жана калайык-калктын рационалдуу экономикалык иш алып баруусу, ошондой эле ар бир финансы мекемесинин тобокелдикти аныктоого багытталган алгылыктуу финансылык саясатты ишке ашыруусу, финансылык туруктуулукка жетишүүнүн жана аны колдоп туруунун маанилүү шартынан болуп саналат.

Ушул отчеттун алкагында, финансылык туруктуулукка жана банктардын, башка финансылык ортомчулук институттардын, ошондой эле финансы рынокторунун учурдагы абалына, Кыргызстандын финансы секторунун туруктуулугуна, талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүүгө таасир эткен тышкы жана ички экономикалык факторлорго Улуттук банктын жалпы баа берүүсү кароого сунушталган.

Жүргүзүлгөн мониторингдин жана финансылык туруктуулукка талдап-иликтөөлөрдүн натыйжалары, Улуттук банк тарабынан акча-кредит саясатынын негизги багыттарын иштеп чыгууда, банк ишин жөнгө салууда жана Кыргыз Республикасынын финансы-кредит мекемелерин өнүктүрүү стратегияларын иштеп чыгууда эске алынган.

Кыргыз Республикасынын финансы секторунун туруктуулугу жөнүндө отчет, финансылык туруктуулук маселесине кызыкдар болгон жактар жана финансы рыногунун катышуучуларына багытталган.

Мазмуну

Негизги тыянактар	7
I. Макроэкономикалык конъюнктура	9
1.1. Финансылык туруктуулукка таасир эткен тышкы шарттар.....	9
1.2. Кыргызстандын экономикасынын учурдагы абалы	16
1.3. Корпоративдик сектор	19
1.4. Үй чарба сектору	25
1.5. Кыймылсыз мүлк рыногу	28
II. Финансылык абал жана финансы рыногунун туруктуулугу.....	33
2.1. Финансы секторунун түзүмү.....	33
2.2. Банк сектору	35
2.2.1. Негизги тенденциялар.....	35
2.2.2. Банк секторунда орун алышы мүмкүн болгон тобокелдиктер жана проблемалар	41
2.3. Банктык эмес финансы-кредит мекемелери	50
2.4. Төлөм системалары.....	55
III. Финансы конъюктурасы.....	60
3.1. Валюта жана акча рыногунун абалы	60
3.2. Баалуу кагаздар рыногунун абалы	62
IV. Финансы секторунун ишин жөнгө салууну өркүндөтүү	64
V. Финансылык туруктуулуктун айрым маселелерине иликтөөлөр	67
Кыргыз Республикасынын финансылык туруктуулугунун көрсөткүчтөрү	76
Глоссарий жана кыскартылган сөздөрдүн тизмеси	78

Кыстырмалар тизмеси

1-кыстырма. Акча которуулардын банк секторуна тийгизген таасири	12
2-кыстырма. Корпоративдик сектордун финансылык туруктуулугунун тобокелдиктерин бөлүштүрүү	24
3-кыстырма. Стресс-тестирлөө, баанын өзгөрүлмөлүүлүгүнүн кыймылсыз мүлк рыногуна жана банктардын кредит портфелине тийгизген таасири.....	30
4-кыстырма. Кредиттик тобокелдикти “кайрадан стресс-тестирлөө” ыкмасы	44
5-кыстырма. Банк секторунун кредиттик тобокелдигин стресс-тестирлөө	44
6-кыстырма. Монте-Карло ыкмасында кредиттик тобокелдикке баа берүү.....	45
7-кыстырма. Капиталдын жетиштүүлүгү көрсөткүчүнүн макроэкономикалык таасирлеге ийкемдүүлүгүнө стресс-тестирлөө	48
8-кыстырма. Банктык эмес сектордун туруктуулугуна z-score ыкмасынын негизинде баа берүү.....	55

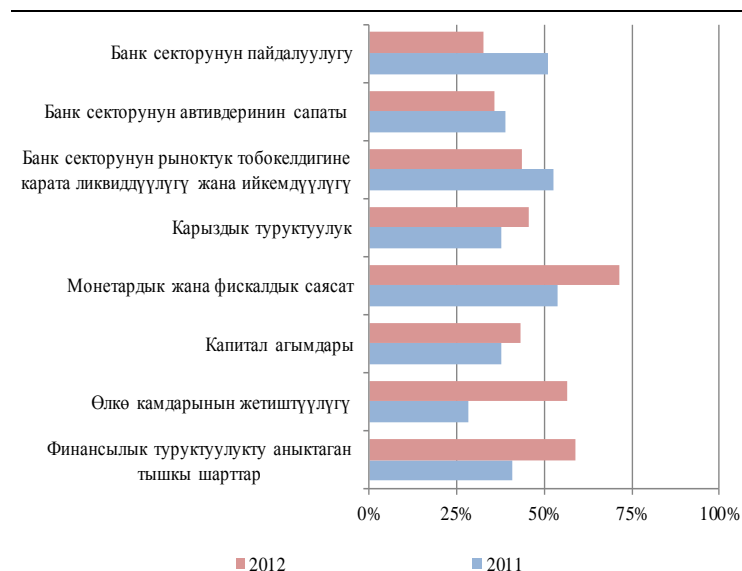
Негизги тыянактар

Орун алган тышкы шарттарды, өлкө камдарынын (резервдеринин) жетиштүүлүгүн жана монетардык, ошондой эле фискалдык саясатты мүнөздөгөн көрсөткүчтөргө жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөр¹, алгылыктуу чектеги тобокелдиктин орун алып жаткандыгын тастыктоодо. Көрсөткүчтөрдүн калган топтору боюнча тобокелдик деңгээли анчалык маанилүү эмес катары бааланган.

Тышкы шарттардын өзгөрүүсү тобокелдигинин жогорулоосу 2012-жылы Кыргызстандын негизги соода-экономикалык өнөктөшүнөн болгон өлкөлөрдүн экономикалык өсүшүнүн басандашына, ошондой эле сырьелук (чийки зат) товарларга дүйнөлүк баанын төмөндөшүнө байланыштуу жүргөн.

Тышкы карыз боюнча төлөнүүгө тийиш болгон төлөмдөрдүн көбөйүүсү менен катар эле, импорттук түшүүлөрдүн өсүшү, өлкө камдарынын жетиштүүлүгү тобокелдигинин артышына таасир эткен. Улуттук банктын камдык активдеринин өлчөмү товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн импортунун болочоктогу зарыл көлөмүнүн 3,3 айын жабууга жетиштүү болгон.

1-график. Тобокелдиктерге баа берүү картасы

Булагы: Улуттук банк, УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү

көлөмүнүн өсүшүнө карабастан, бүтүндөй алганда, орто жана узак мөөнөттүү аралыкта карыз туруктуулугунун анчалык олуттуу болбогон тобокелдиги сакталып калууда: өлкөнүн тышкы карызынын ИДӨгө карата катышы 3,1 пайызга көбөйүп, 85,1 пайызды түзгөн. 2012-жыл жыйынтыгы боюнча дүң тышкы карыздагы мамлекеттик карыздын үлүшү 3,8 пайызга көбөйүү менен 56,3 пайызды түзгөн. Товарлар жана кызмат көрсөтүүлөрдүн өсүп жаткан терс балансы, капитал агымына байланыштуу тобокелдиктин өсүшүн шарттаган.

Ошону менен катар эле, банк сектору көрсөткүчтөрдүн жакшыргандыгын далилдеген. Алсак, ушул секторго тиешелүү болгон, талдап-иликтөөгө алынган көрсөткүчтөр тобокелдиктердин басандоого карата алгылыктуу тенденциясын чагылдырган. Рыноктук тобокелдикке жана ликвиддүүлүк тобокелдигине жооп катары туруктуулуктун өсүшү, депозиттик базанын артышы жана милдеттенмелердин жалпы көлөмүндө чет өлкө валютасындагы

¹ Тобокелдиктерге баа берүү картасын түзүү методологиясы, Улуттук банктын “Кыргыз Республикасынын финансы секторунун туруктуулугу жөнүндө отчет” басылмасынын 2012-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн чыгарылышында келтирилген.

милдеттенмелер үлүшүнүн кыскарышы менен коштолгон. Ошондой эле, банк секторунун активдеринин сапаты жакшырган, буга кредит портфелиндеги проблемалуу кредиттердин үлүшүнүн азайуусу жана тармактык концентрациялануунун бара-бара төмөндөшү өбөлгө түзгөн. Пайыздык эмес чыгашалардын жана операциялык чыгашалардын дүң кирешеге карата катышы, көрсөткүчтөрдүн төмөндөшү банк секторунун пайда алуусундагы тобокелдиктердин кыскарышын тастыктайт.

Ошентип, 2012-жыл жыйынтыгы боюнча макроэкономикалык чөйрөнүн бир аз начарлоосуна карабастан, өлкөнүн финансы системасынын туруктуулугу жетиштүү деңгээлде сакталып калган. Банк секторунун өнүгүшүнүн негизги сандык көрсөткүчтөрүнүн өсүш арымы Кыргызстандын экономикасынын өсүш арымынан арткан. Банк секторунда 2010-2011-жылдары орун алган кризистик жагдайларды четтетүү процесстеринин аяктоосу менен шартталган банк секторунун финансылык аралашуу мүмкүнчүлүгүнүн бара-бара өсүшкө ык коюшу байкалган.

Ошондой болсо да, КМШ өлкөлөрүндөгүгө салыштырганда, финансылык ортомчулук деңгээли салыштырмалуу төмөн деңгээлде сакталып калууда. Узак мөөнөттүү кредиттик ресурстардын жетишсиздиги банк секторундагы башкы проблема бойдон калууда. Ушуну менен бирге эле, узак мөөнөткө каралган финансылык ресурстардын зарыл көлөмдө жетишсиздиги, банктардын кредиттик жигердүүлүгүнө кесепетин тийгизген фактордон болуп калышы ыктымал. Банктардын ресурстук базасынын жетишсиздиги татаал макроэкономикалык шарттардын, ички институционалдык инвесторлордун алсыздыгы жана депозиттик жыйым топтоонун оптималдуу эместиги шартында орун алууда. Финансы секторунда атаандаштыктын алсыздыгы сакталып калууда, бул депозиттер рыногунда сыяктуу эле, кредиттер рыногунда банктардын – башка финансы компанияларынын (камсыздандыруу жана инвестициялык компаниялардын, акчалай бош ресурстарга ээ ишканалардын, мамлекеттин) потенциалдуу атаандаштарынын анчалык роль ойнобой жаткандыгынан көрүнүүдө.

Саясий туруксуздукту кошо алганда, экономикадагы тобокелдиктердин жогорку деңгээлде экендиги, жогорку инфляциялык жагдайдын сакталып турушу, пайыздык чендердин кыйла жогорку чекте белгиленишинин фактору бойдон калууда.

I. Макроэкономикалык конъюнктура

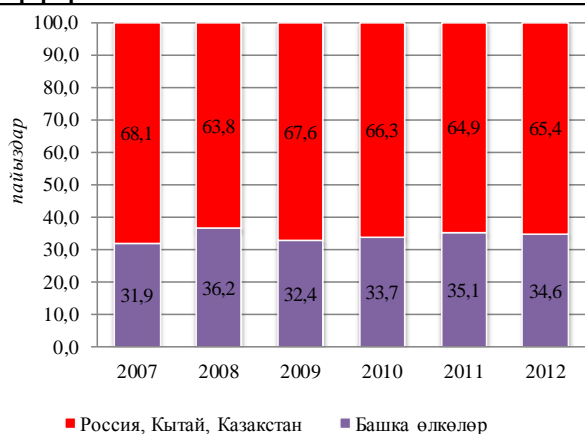
1.1. Финансылык туруктуулукка таасир эткен тышкы шарттар

2012-жыл жыйынтыгы боюнча Кыргызстандын негизги соода-экономикалык өнөктөшүнөн болуп саналган өлкөлөрдө экономикалык өсүш арымынын басаңдашы катталган. Россия, Казакстан жана Кытай мамлекеттеринин макроэкономикалык туруктуулугуна евро аймагындагы экономикалык каатчылыктын курчушу, дүйнөлүк сырьелук рынок конъюктурасынан көз карандылык, экономикадагы түзүмдүк жана тармактык диспропорция сыяктуу тышкы тобокелдиктер таасир этүүдө.

Россия, Казакстан жана Кытай менен тышкы соода

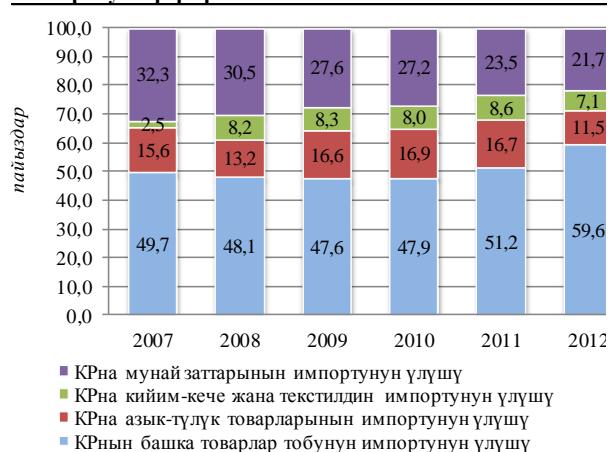
2012-жылдын жыйынтыгы боюнча импорттун географиялык түзүмүндө олуттуу деле өзгөрүүлөр болгон эмес. Россия, Казакстан жана Кытай Кыргызстандын негизги соода-экономикалык өнөктөшү бойдон калууда. 2012-жыл ичинде ушул үч өлкөнүн чогуу алгандагы импорту Кыргыз Республикасына импорттун жалпы көлөмүнүн 65,4 пайызын (3 513,9 млн. АКШ долларын түзгөн) (1.1.1-график).

1.1.1-график. Кыргызстанга импорттун географиялык түзүмү

Булагы: КР УСК

1.1.2-график. Кыргызстанга товарлардын тобу боюнча импорттун түзүмү

Булагы: КР УСК

Өлкөнүн Россиядан, Казакстандан жана Кытайдан мунай заттарын, азык-түлүк товарларын, ошондой эле кийим-кечени жана текстиль буюмдарын импорттук берүүлөрдөн көз карандылыгы сакталып калууда. 2012-жылы товарлардын ушул тобунун импорттун чогуу алгандагы көлөмүндөгү суммардык үлүшү, бир жыл мурдагыга салыштырганда 8,4 пайыздык пунктка төмөндөө менен 40,3 пайызды түзгөн (1.1.2-график).

Чет өлкө инвестициялары жана Кыргызстандын Россия, Казакстан, Кытай алдындагы тышкы карызы

Негизги соода-экономикалык өнөктөштөр тарабынан чет өлкө инвестициялары, Кыргызстандын экономикасына таасир этүүсүнүн негизги каналдарынын бири болуп саналат.

1.1.3-график. Бир мезгилдин акырына карата абал боюнча Россиядан, Казакстандан жана Кытайдан чет өлкө инвестицияларынын географиялык түзүмү

Булагы: КР УСК

2012-жылдын акырына карата Россия, Казакстан жана Кытай алдындагы карыз 3 100,0 млн. долларын түзгөн жалпы мамлекеттик тышкы карыздын 1 016,4 млн. долларын же 32,8 пайызын түзгөн, анын ичинде Россиянын үлүшүнө 15,8 пайыз, Кытайга - 17,0 пайыз туура келген.

1.1.4-график. Мамлекеттик тышкы карыздын түзүмү

Булагы: КР УСК

2012-жыл жыйынтыгы боюнча Россиядан, Казакстандан жана Кытайдан инвестициялардын чогуу алгандагы көлөмү 35,3 пайызга өсүп, 1 101,4 млн. АКШ доллары өлчөмүндө калыптанган (чет өлкө инвестицияларынын жалпы көлөмүнүн 29,8 пайызы). Мында, 2012-жылдын акырына карата абал боюнча Кыргызстандын негизги өнөктөшүнөн болуп саналган өлкөлөрдөн тике чет өлкө инвестицияларынын көлөмү 218,8 млн. АКШ доллар, ал эми башка чет өлкө инвестициялардын көлөмү – 881,7 млн. доллар чегинде катталган. Портфельдик чет өлкө инвестициялары бир аз гана үлүшкө ээ болгон.

1.1.5-график. Гарантияланбаган жеке тышкы карыздын түзүмү

Булагы: КР УСК

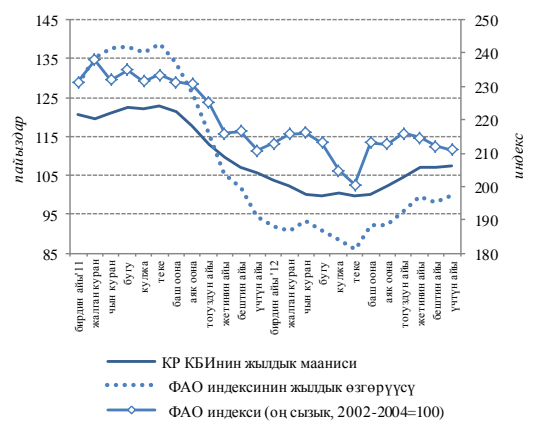
Россия, Казакстан жана Кытай алдындагы жеке гарантияланбаган тышкы карыз көлөмү 39,7 пайызга көбөйүп, 2012-жылдын 31-декабрына карата 533,2 млн. АКШ доллары чегине жеткен (Кыргызстандын жеке гарантияланбаган жалпы тышкы карызынын 38,1 пайызы) (1.1.5-график).

Дүйнөдө орун алып жактан инфляция жана анын Кыргыз Республикасына таасири

Кароого алынып жаткан жылы экономикасы өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө инфляция 2011-жылдагыга салыштырганда басаңдаган. Өнүккөн өлкөлөрдө инфляция өткөн жылы 2,0 пайызды (2011-жылы 2,7 пайызды), өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө 5,9 пайызды (2011-жылы 7,2 пайызды) түзгөн. ЭВФтин маалыматтары боюнча² КМШ өлкөлөрүндө инфляция 2012-жылы азык-түлүккө дүйнөлүк баанын кыйла төмөн чекте кармалышына жана айрым өлкөлөрдө акча-кредит саясатынын таасиринин күчөтүлүшүнөн улам, 6,5 пайызды түзгөн (2011-жылы – 10,1 пайыз).

² World Economic Outlook (International Monetary Fund), May 2013

1.1.6-график. Кыргыз Республикасынын КБИ жана ФАО индексинин динамикасы

Булагы: Улуттук статистика комитети, БУУ ФАО

саясатынын либералдуу багытын эске алганда, инфляциянын өсүш тенденциясына ээ болушу күтүлүүдө. Дүйнөлүк товардык-сырьелук рыноктордо түптөлгөн жагдай, ошондой эле тышкы экономикалык шарттардын туруктуулугу биздин региондо баанын алгылыктуу чекте болоорун күтүүгө өбөлгө түзөт. Бүтүндөй алганда ЭВФ, 2013-жылдын акырына Кыргызстанда керектөө баасынын орточо өсүш деңгээли 8,6 пайыз чегинде болоорун болжолдоодо.

Россия

Россиядагы макроэкономикалык тенденциялар

Алдын ала маалыматтар боюнча Россиядагы экономикалык өсүш, 2012-жылы 3,4 пайызды түзгөн (2011-жылы бул көрсөткүч 4,3 пайыз чегинде катталган эле). Кароого алынып жаткан мезгил ичинде соода жүргүзүү (5,9 пайыз), кайра иштетүү өндүрүшү (4,2 пайыз), курулуш (2,4 пайыз) секторлорунда өсүш белгиленген. Айыл чарбасында (-4,7 пайыз) өндүрүп алуу көлөмү аба ырайынын алгылыксыз шарттарынан улам, кыскаргандыгы байкалган.

2012-жылы инфляция 6,6 пайызды түзгөн (2011-жылы - 6,1 пайыз). Биринчи жарым жылдыкта азык-түлүк товарларына баанын бир аз өсүшү, ошондой эле жөнгө салынуучу тарифтерди жогорулатуу мөөнөтүн жыл башынан экинчи жарым жылдыкка которуунун натыйжасында, төмөн чекте кармалып турган. Бирок, июнь айынан тартып инфляция кургакчылыктын өкүм сүрүшү жана Россияда сыяктуу эле, дүйнө жүзү боюнча дан эгининен начар түшүм алынышынын болжолдонушунан улам күч алган.

Мунайга баанын өзгөрүүсү, рубль курсунун олку-солкулугу жана фондулук рыноктордогу жагдайдын белгисиздиги, финансылык туруктуулукта тобокелдиктин келип чыгышы факторунан болгон. Негизги бюджеттик параметрлер энергопродукциялар баасына тыгыз байланыштырылган.

Мындан тышкары, евро аймагындагы экономикалык каатчылыкка байланыштуу тышкы тобокелдиктер Россиянын макроэкономикалык туруктуулугуна олуттуу таасирин тийгизген. 2013-жылга экономикалык өсүшкө да баа кылдаттык менен ойлонуштурулуп берилген (Россия өкмөтүнүн болжолдоолору боюнча 2,4 пайыз).

Экономикалык таасир

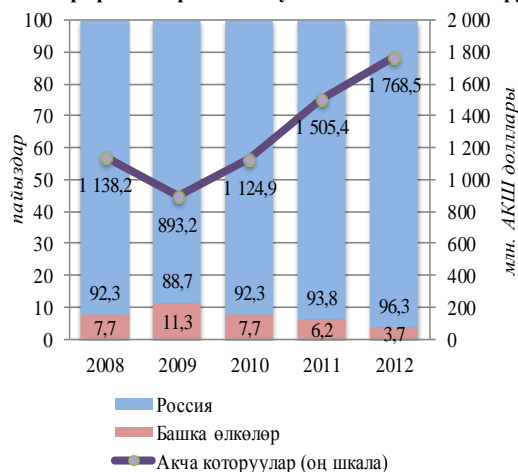
Россия Кыргызстандын ири өнөктөшү бойдон калууда. Таасир этүүнүн негизги каналынан болуп төмөнкүлөр саналат: а) акча которуулар, б) мунай заттарын сунуштоо шарттары, в) Кыргызстандын текстиль жана тигүү өндүрүшүнөн чыккан продукцияларга суроо-талап.

Импорттолгон бензинге жана дизель отунуна баа дүйнөлүк рыноктогу баанын өзгөрүүсүнө, ошондой эле КММ экспортуна белгиленген алым өлчөмүнө ылайык корреляцияланат.

2012-жылы Бириккен улуттар уюмунун Азык-түлүк айыл чарба уюмунун (ФАО) азык-түлүк баа индексинин орточо мааниси 212 пунктту түзгөн, бул 2011-жылдагы көрсөткүчтөн 7,0 пайызга төмөн. Мында кантка (17,1 пайыз), сүт азыктарына (14,5 пайыз) жана өсүмдүк майына (10,7 пайыз) баа индексинин төмөндөөсү эң эле олуттуу болгон. 2012-жылы дан эгинине (2,4 пайыз) жана этке (1,1 пайыз) баанын төмөндөшү азыраак жүргөн. Жакынкы келечекте буудайга жана нан азыктарына баанын андан ары турукташуусу/төмөндөшү күтүлүүдө.

2013-2014-жылдары, салык-бюджет

1.1.7-график. Кыргыз Республикасына акча которуулар*

Булагы Улуттук банк

*Которуу системалары боюнча түшүүлөр

Кыргызстандын Россиядан алынуучу энергопродукцияларына импорттук көз карандылыгы Кыргызстандын экономикасына терс кесепетин тийгизиши мүмкүн, анткени мунай заттары экономиканын бардык түзүмдүк маанилүү секторлорунда колдонулат.

Россия Кыргызстандан келген мигранттар үчүн негизги реципиент да болуп саналат. Алсак, Россиядан которулган акчанын үлүшү 2012-жылы бүтүндөй которуулардын көлөмүнүн дээрлик 96,3 пайызын түзгөн. 2012-жыл жыйынтыгы боюнча жеке адамдардын акчалай которууларынын таза агымы 2011-жылдагы которууларынын таза агымы 2011-жылдагы ушул көрсөткүчкө салыштырганда, 17,5 пайызга көбөйүп, 1 768,5 млн. долларын түзгөн (ИДӨнүн 27,5 пайызына жакынын).

2013-жылы Россия экономикасынын басаңдашы капитал агымынын күтүүсүз токтоп калышы деп аталган кесепеттердин келип чыгышы ыктымалдуулугун күчөтүүдө («sudden-stop effect»). Бул алмашуу курсунун кескин коррекцияланышы, натыйжада төлөм теңдеминин начарлашы түрүндө келип чыгышы мүмкүн.

1-кыстырма. Акча которуулардын банк секторуна тийгизген таасири

Акча которуулардын 50 пайызга кыскарышын түшүндүргөн стресстик сценарий ишке ашырылган учурда, комиссиялык жыйымдардан алынган таза киреше 18,5 пайызга кыскарышы мүмкүн. Банктардын бири да мындай сценарийге туруштук бере албайт. Ошондой болсо да, банк сектору үчүн акча которуулардын төмөндөшү кесепети олуттуу деле таасир эте албайт.

2009-жылы акча которуулардын 21,5 пайызга кыскарышы жүргөн. Мунун кесепетинен банктардын комиссиялык кирешеси 7,5 пайызга азайган.

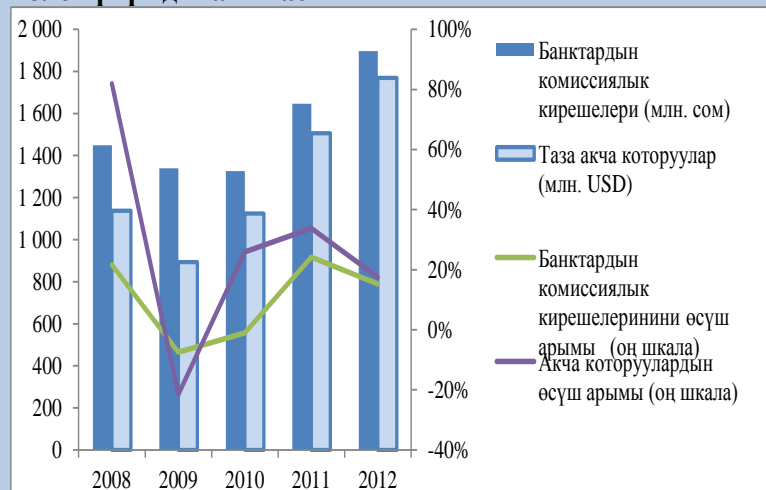
Банк секторунун кирешелеринин ийкемдүүлүгүнө баа берүү максатында, банктардын кирешелер динамикасынын акча которуу үчүн комиссиялык жыйымдардан көз карандылыгынын бир фактордук эконометрикалык модели түзүлгөн. Моделди түзүү үчүн комиссиялык жыйымдарга чыгашаларды эсептеп алып салуу менен комиссиялык жыйымдар үчүн банктардын таза кирешелери боюнча алынган маалыматтар колдонулган.

Аталган модель акча которуулардын ар биринин 1 пайызга көбөйүүсү (азайуусу), банктардын комиссиялык жыйымдардан таза кирешесинин көбөйүүсү (азайуусу) 0,37 пайызды түзүшү мүмкүн экендигин чагылдырып көрсөткөн.

Ошентип, стресстик сценарий жүзөгө ашырылган учурда, акча которуулардын 50 пайызга кыскарышы учурунда, комиссиялык жыйымдардан таза киреше 18,5 пайызга кыскарышы мүмкүндүгүн, бул бүтүндөй алганда банк секторуна олуттуу деле тике таасир этпейт деген жыйынтык чыгарууга болот.

Бул жерде 2012-жыл ичинде 2 коммерциялык банк комиссиялык жыйымдардын эсебинен киреше алгандыгын белгилеп кетүү зарыл. Ушунун өзү бул банктардын акча которуулардын туруктуулугунан жана алардын өлчөмүнөн көз каранды экендигин баса белгилейт.

1-график. Мигранттардын акча которууларынын жана коммерциялык банктардын комиссиялык кирешелер көлөмүнүн динамикасы

финансылык абалы банк секторунун финансылык туруктуулугуна түздөн-түз таасир этет.

Мында, аталган банктардын рыноктук үлүшү анчалык көлөмдүү эместигинен улам, банк секторуна келтирилип жаткан тобокелдик олуттуу деле эмес.

Бирок акча которуулардын банк секторуна таасири кыйла олуттуу бойдон калууда. Акча которуулар үй чарбаларынын кирешесине түздөн-түз таасир этет (чогуу алгандагы кирешенин 1/3 жакынды түзүү менен). Ал эми үй чарбасы өз кезегинде, негизги кредиторлордон жана финансы секторунун карыз алуучуларынан болуп саналат. Ошентип үй чарбасынын

Казакстан

Казакстандагы макроэкономикалык тенденциялар

Казакстандын экономикасы евро аймагына кирген өлкөлөрдүн карыз оорчулугу проблемасынын курчушу, АКШда жумушсуздук деңгээлинин жогору бойдон сакталып калышы жана Кытай экономикасынын өнүгүүсүнүн басаңдашы менен шартталган дүйнөлүк экономикадагы кризистик жагдайлардын курчушу таасири астында өнүгүүдө. Тышкы экономикалык конъюнктуранын белгисиздик жагдайына жана туруксуздукка карабастан, 2012-жылдын баш жагынан тартып өлкөнүн экономикасында алгылыктуу динамика байкалган. Алсак, Казакстанда 2012-жыл ичинде колдонулуп жаткан баада экономикалык өсүш 5,0 пайызды түзгөн. Өнөр жай өндүрүшүнүн көлөмү аталган жылы 16,6 трлн. тенгени түзгөн. Бул 2011-жылдагыга караганда 0,5 пайызга көп.

2012-жылдын март айынан тартып акы төлөнүүчү кызматтарга баанын жогорулоосунун кесепетинен инфляциялык процесстердин ыкчамдашы байкалган. Мындан тышкары, мунайга дүйнөлүк баанын жогору болушу да таасир эткен. 2012-жылы инфляция 6,0 пайызды түзгөн. Бүтүндөй алганда, кароого алынып жаткан жылы инфляциялык жагдай көп жылдык мезгил ичинде орточо мааниден төмөн калыптанган.

Өлкө экономикасынын дүйнөлүк сырьелук рынок конъюктурасынан көз карандылыгын Казакстан экономикасында орун алып жаткан негизги тобокелдиктин бири катары атоого болот. Дүйнөлүк экономиканын өсүшүнүн басаңдашынын уланышы Казакстан экономикасында басаңдоо тобокелдигин шартташы мүмкүн. Ал эми сырьелук товарларга баанын түшүүсүнүн эсебинен кошумча басым келип чыккан учурда, Казакстан экономикасына бул олуттуу деңгээлде алгылыксыз таасирин тийгизиши ыктымал.

Экономикалык таасир

Кыргызстандын экономикасына Казакстандын таасир этиши мүмкүн болгон негизги каналдардан болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- экспорт-импорттук операциялар;

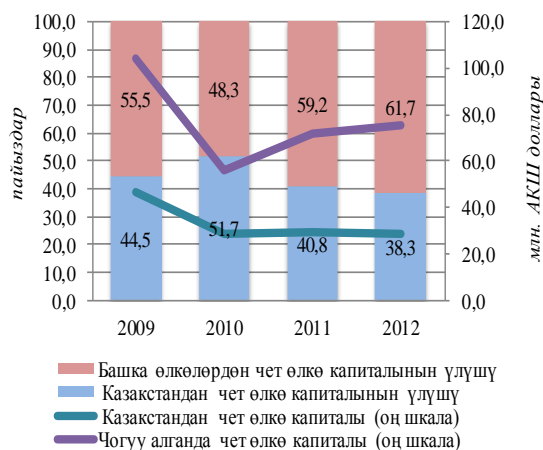
- Казакстандын Кыргыз Республикасындагы инвестициялык жигердүүлүгү;
- Казакстандын башкы банктарынын Кыргыз Республикасындагы туунду банктарына карата мамилеси.

2012-жылы Кыргызстан менен Казакстан ортосундагы товар жүгүртүү, 2011-жылдагы көрсөткүчкө салыштырганда, 31,1 пайызга көбөйүү менен 924,0 млн. АКШ долларын түзгөн. Мында, Казакстандан Кыргызстанга импорт 519,1 млн. долларды түзүп, 2011-жылдагыга салыштырганда 26,2 пайызга көбөйгөн. Кыргызстандан Казакстанга экспорт 2012-жылы 404,9 млн. долларга жетүү менен 2011-жылдагыдан 39,8 пайызга жогору болгон. Жаратылыш газы, көмүр жана сигареттер Казакстандан импорттолуп алынган негизги продукциядан болгон, 2012-жыл ичинде Казакстандан Кыргызстанга тике чет өлкө инвестицияларынын көлөмү, 2011-жылдагы көрсөткүчкө салыштырганда дээрлик үчтөн бирге өсүү менен 32,0 млн. долларга жакынды түзгөн. Бул көрсөткүч Кыргыз Республикасына тике чет өлкө инвестицияларынын жалпы суммасынын 6,0 пайызына жакынды түзөт.

Финансылык таасир

Казакстандын банк секторунда 2012-жылы банктардын иштебеген (классификацияланган)

1.1.8-график. Банктардын чет өлкө капиталынын түзүмү

Булагы: Улуттук банк

кредиттеринин жогорку үлүшү сакталып калган (чогуу алгандагы кредит портфелинин 36,7 пайызы), бул кредиттик тобокелдиктин жогорку деңгээлде экендигин чагылдырат (2008-жылы 7,5 пайыз). Мында, Казакстандын банктары тарабынан экономиканы кредиттөө арткандыгы белгиленген (13,0 пайызга)³.

2012-жыл жыйынтыгы боюнча Кыргызстандын чет өлкө капиталы катышкан банктарынын түзүмүндө Казакстандын капиталынын үлүшү 38,3 пайызды, ал эми банктардын жалпы акционердик капиталында 13,8 пайызды түзгөн.

Кытай

Кытайдагы макроэкономикалык тенденциялар

2012-жылдын экинчи жарым жылдыгы ичинде Кытай экономикасынын өсүш арымынын басаңдагандыгы байкалган (2012-жылдын үчүнчү жана төртүнчү чейректеринде, тиешелүүлүгүнө жараша 7,4 пайызга жана 7,9 пайызга чейин). Жыл жыйынтыгы боюнча Кытай Эл Республикасынын ички дүң өнүмүнүн номиналдык көлөмү, реалдуу алганда 7,8 пайызга көбөйүү менен 8,3 трлн. АКШ доллары деңгээлинде калыптанган. Кытайдын экономикалык өсүш көрсөткүчтөрүнүн басаңдашынын негизги себеби катары евро аймагындагы өлкөлөрдүн жана АКШнын экономикасында кризистик жагдайлардын сакталып турушун, Кытай экономикасындагы түзүмдүк жана тармактык диспропорциялардын орун алышын, ошондой эле Кытай мамлекетинде ички керектөө талабынын көлөмүнүн салыштырмалуу төмөндүгүн атоого болот.

³ Казакстан Республикасынын Улуттук банкынын 2012-жыл үчүн жылдык отчету

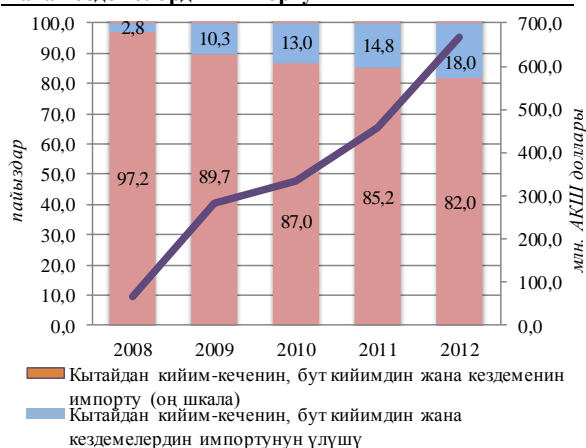
2012-жылдын декабрь айында инфляциянын жылдык мааниде туюндурулган көрсөткүчү, ушул айда тамак-аш азыктарына баанын көтөрүлүп кетишинин натыйжасында 2,5 пайызды түзгөн (2011-жылдын декабрь айынын акырында бул көрсөткүч 5,4 пайыз чегинде катталган эле). Ушуну менен катар эле, Кытайдын финансылык туруктуулугунун начарлоосу тобокелдиги күч алган. Эл аралык рейтингдик агенттик (Moody's жана Fitch) Кытайдын кредиттик рейтингин боюнча болжолдоолорун “позитивдүүдөн” “туруктуу” дегенге чейин төмөндөткөн.

Экономикалык таасир

Тышкы соода мурдагыдай эле, Кытайдагы экономикалык процесстердин Кыргызстандын экономикасына тийгизген таасиринин негизги каналы бойдон калууда. Кыргызстандын текстиль өнөр жайынын Кытайдан кийим-кечелерди, бут кийимдерди жана кездемелерди берүүлөрдөн көз карандылыгы сакталып калууда (1.1.9-график).

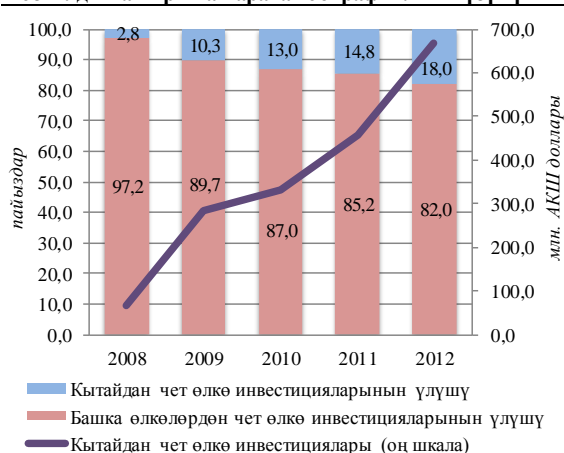
Товарлардын жогоруда белгиленген тобу Кытайдан импорттолгон товарлардын түзүмүндө негизги статьядан (27 пайыз) болуп саналат. Булардын импорту 2012-жылы 26,4 пайызга өсүп, 326,8 млн. АКШ доллары өлчөмүндө калыптанган.

1.1.9-график. Кыргызстанга кийим-кеченин, бут кийимдин жана кездемелердин импорту

Булагы: Улуттук статистика комитети

1.1.10-график. Чет өлкө инвестицияларынын бир мезгилдин акырына карата географиялык түзүмү

Булагы: Улуттук статистика комитети

Кытайдан тике чет өлкө инвестицияларынын агымы 2012-жыл жыйынтыгы боюнча бир жыл мурдагыга салыштырганда 45,7 пайызга өсүп, 666,5 млн. долларын же чет өлкө инвестицияларынын жалпы көлөмүнүн 18,0 пайызын түзгөн (1.1.10-график).

1.2. Кыргызстандын экономикасынын учурдагы абалы

Кыргызстандын экономикасынын учурдагы абалын экономикалык өсүштүн туруксуздугунун сакталып турушу, жогорку инфляциялык жагдайдын орун алышы жана мамлекеттик бюджеттин тартыштыгынын өсүп жатышы менен мүнөздөөгө болот.

Ички дүң өнүм

2012-жылдын январь-декабрь айларында ИДӨнүн 0,9 пайызга төмөндөшү катталган. ИДӨнүн төмөндөшүнө негизги салымды өнөр жай ишканалары кошкон (-4,6 пайыздык пункт). Биринчи кезекте бул “Кумтөр” алтын кенин казып алуу ишканаларында өндүрүш көлөмүнүн төмөндөшүнүн эсебинен жүргөн. Номиналдык көлөмдө ИДӨ 304,4 млрд. сом чегинде катталган. 2012-жыл ичинде алдын ала маалыматтар боюнча ИДӨ дефлятору, 2011-жылдагы 22,5 пайызга караганда 7,4 пайыз деңгээлинде калыптанган.

“Кумтөр” ишканаларын эске алганда, 2012-жыл жыйынтыгы боюнча ИДӨ көлөмү 5,0 пайызга өскөн. Айрыкча кызмат көрсөтүү сектору алгылыктуу таасир эткен, анын отчеттук мезгил ичиндеги салымы 2,8 пайыздык пунктту түзгөн. “Финансылык ишкердик” сегментинде өсүш 1.0 пайыз чегинде катталган.

1.2.1-таблица. Өсүш арымы жана иштин айрым түрлөрүнүн ИДӨнүн төмөндөөсүнүн өсүшүнө

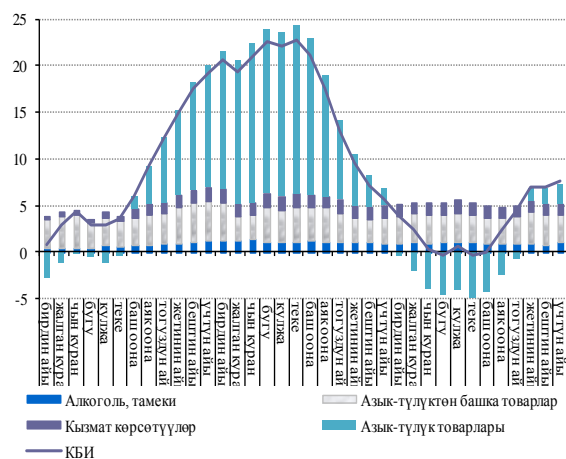
	2011		2012	
	өсүш арымы, пайыздар	өсүшкө салым, п.п.	өсүш арымы, пайыздар	өсүшкө салым, п.п.
Ички дүң өнүм	6,0	6,0	-0,9	-0,9
Дүң кошулган нарк	6,0	5,3	-0,9	-0,8
Айыл чарбасы, мергенчилик жана токой чарбасы	1,8	0,3	1,2	0,2
Тоо кендерин казып алуу өнөр жайы	19,5	0,1	22,5	0,2
Кайра иштетүү өнөр жайы	5,2	0,9	-27,2	-5,0
э/энергиясын, газды жана суунун өндүрүү жана бөлүштү	21,9	0,7	5,2	0,2
Курулуш	2,5	0,1	17,3	0,9
Соода, ремонт	10,2	1,6	10,5	1,6
Мейманканалар жана тойканалар	16,9	0,2	11,7	0,2
Транспорт жана байланыш	9,5	0,8	8,9	0,7
Финансылык ишкердик	10,9	0,1	1,0	0,0
Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара	1,6	0,1	-1,9	-0,1
Мамлекеттик башкаруу	5,2	0,3	1,8	0,1
Билим берүү	1,3	0,1	5,1	0,3
Саламаттыкты сактоо жана социалдык кызматтарды сунуш	0,9	0,0	2,4	0,1
Коммуналдык жана жеке кызматтарды сунуштоо	1,3	0,0	-3,3	-0,1
Азык-түлүккө таза салыктар	6,0	0,6	-0,9	-0,1

Булагы: КР УСК

Инфляция

2012-жылдын декабрь айында жылдык өлчөөдө инфляция (2011-жылдын декабрына карата) 7,6 пайызды түзгөн, ал эми 2011-жылда бул көрсөткүч 5,7 пайызды түзгөн эле. Мында, азык-түлүк товарлары 4,4 пайызга, азык-түлүктөн башка товарлар 9,9 пайызга, алкогольдук ичимдиктер жана тамеки заттары 10,6 пайызга, акы төлөнүүчү кызматтар – 10,1 пайызга кымбаттап, ЭВФтин ыкмасы боюнча эсептелинген базалык инфляция жыл башынан тарта 10 пайызга жакын деңгээлде турган, бул республикада жогорку инфляциялык жагдай сакталып турганын көрсөтөт.

1.2.1-график. КБИнин өсүшүнө салым

Булагы: КР УСК

Азык-түлүк товарларына ички баанын дүйнөлүк баа динамикасынан өтө эле көз карандылыгы, көбүнесе Кыргызстандын экономикасынын азык-түлүк импортуна көз карандылыгы менен шартталган. Алсак, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин (УСК) маалыматтары боюнча 2012-жылы нан азыктарын керектөө түзүмүндө импорттун үлүшү 67,5 пайызды, буудайды жана аны кайра иштетүүдөн алынган азыктарды керектөөдөгү импорттун үлүшү 68,6 пайызды, өсүмдүк майларынын импорту 69,4 пайызды түзүп, кантты керектөө 83,8 пайыз чегиндеги импорт менен камсыздалган.

Мамлекеттик бюджет

Финансы министрлигинин Борбордук казыналыгынын маалыматы боюнча 2012-жылы мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы 20,2 млрд. сомду же ИДӨгө карата 6,6 пайызды түзгөн (2011-жылы бюджет ИДӨгө карата 4,7 пайыз өлчөмүндөгү тартыштыгы менен аткарылган). Жыл жыйынтыгы боюнча келип чыккан тартыштыктын деңгээли акыркы жылдар ичиндеги эң жогорку чекте түптөлгөн.

Ресурстардын чектелүүлүгүнө карабастан, күндөлүк керектөөлөргө чыгашалар көбөйтүлгөн. Алсак, эмгекке төлөөгө бюджеттик чыгымдар операциялык ишкердикке чыгашалардын жалпы көлөмүнүн 30,6 пайызын түзүү менен 13,5 пайызга көбөйтүлгөн, ал эми социалдык жөлөк пулдарга жана субсидияларга чыгашалар 16,9 пайызга арткан (чыгашалардын жалпы көлөмүнүн 19,0 пайызы). Күндөлүк чыгашалар өлкөдө ички суроо-талаптын өсүшүнө түрткү берген. Отчеттук жыл жыйынтыгы боюнча ички талаптын айкын өсүшү 15,0 пайызды түзгөн, ал эми 2011-жылы бул көрсөткүч 7,7 пайыз чегинде катталган эле.

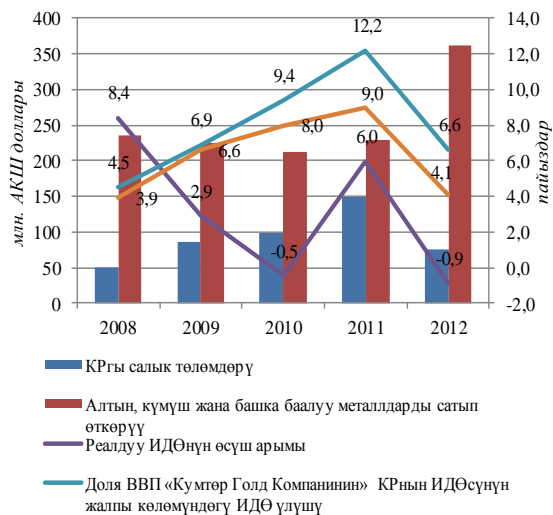
Жыл ичинде каражаттардын бирдей эмес чыгымдалышы орун алган: эң чоң бөлүгү (34,4 пайызы) 2012-жылдын 4-чейрегинде ишке ашырылган. Ал эми бюджеттик чыгашалардын эң чоң бөлүгү керектөөгө жана түзүмдүк проблемалардын орун алып жатышынан улам, кыскарбай келген утурумдук чыгашалардын ордун жабууга багытталууда, бул айрыкча өлкөдө акча сунушун накталай түзүүчүлөрдүн өзгөрүүсүнө өзгөчө таасир этүүдө.

Бүтүндөй алганда, 2012-жыл ичинде керектөө баа динамикасы азык-түлүк товарларына баанын алгылыктуу чекте өсүшү таасири астында калыптанган. Алсак, 2012-жылдын биринчи жарымында товарлардын азык-түлүк тобуна баалар 2011-2012-маркетинг жылдары⁴ негизги айыл чарба өсүмдүктөрүнөн жогорку түшүм алынган шартта төмөндөгөн (2011-жылдын июль айы – 2012-жылдын июнь айы). Жылдын экинчи жарымында 2012-2013-маркетинг жылы дан эгининин күтүлүп жаткан түшүмүнө баа берүүлөрдүн начарлашынан улам, дүйнө жүзүндө сыяктуу эле, республикада азык түлүккө баанын өсүшүнүн тездешти жүргөн⁵.

⁴ МЖ – маркетинг жылы

⁵ Бул тууралуу маалыматтар, “Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама” басылмасынын 2012-жылдын 2 жана 3-чейреги үчүн чыгарылышында ырааттуу келтирилген.

1.2.2 график. "Кумтөр Голд Компани" ишканасынын көрсөткүчтөрү

Булагы: "Кумтөр Голд Компани" ишканасынын маалыматынын негизиндеги Улуттук банктин эсептөөлөрү

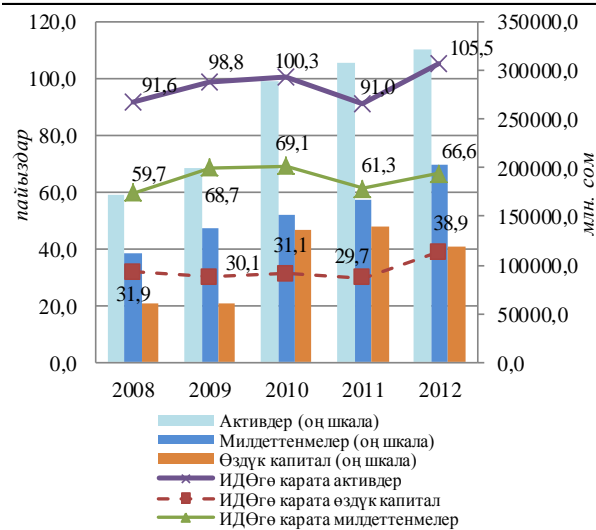
«Кумтөр Голд Компани» ЖАКтын мамлекеттик бюджетке таасири

2012-жыл жыйынтыгы боюнча «Кумтөр Голд Компани» ЖАКтан республикалык бюджетке түшкөн салыктардын үлүшү бир жыл мурдагыга салыштырганда 49,8 пайызга кыскарган. Корпоративдик сектордун мына ушул система түзүүчү ишканасынын өндүрүш көлөмүнүн төмөндөшү ИДӨнүн жалпы көлөмүндө анын үлүшүнүн өзгөрүүсүнө олуттуу таасир эткен (1.2.2-график).

1.3. Корпоративдик сектор

2012-жылы өсүштүн белгиленгендигине карабастан, ишканалардын рентабелдүүлүк көрсөткүчү даде төмөн деңгээлде калууда. Тышкы карыздын жана финансылык левераждын өсүшү ишканалардын тышкы таасирлер алдында алсыздыгын чагылдыруу менен корпоративдик секторлордун финансылык туруктуулугунда тобокелдиктер орун алып жаткандыгын чагылдырууда.

1.3.1-график. Корпоративдик сектордун баланстык көрсөткүчтөрүнүн динамикасы

Булагы: КР УСК, Улуттук банктн эсептөөлөрү

2012-жылы реалдуу сектордун ишканаларынын финансылык абалы 2011-жылдагы абалга салыштырганда алгылыктуу динамикасы менен мүнөздөлгөн. Финансылык эмес сектордун экономиканын өлчөмүнө салыштырганда активдеринин үлүшү олуттуу өсүшкө ээ болгон (1.3.1-график).

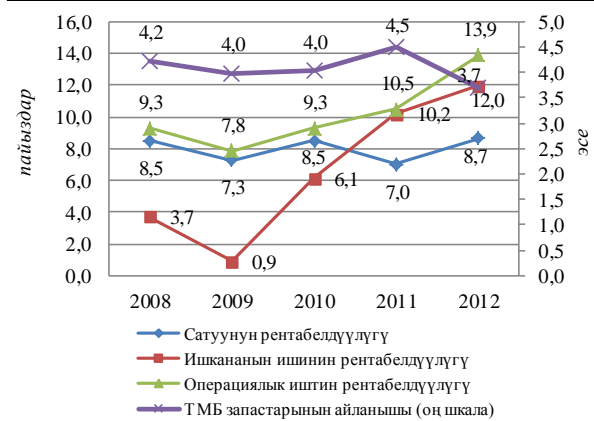
Жыл жыйынтыгы боюнча баланстык пайда 2011-жылдагы пайдага салыштырганда 19,5 пайызга көбөйүп, 21 012,8 млн. сом өлчөмүндө калыптанган (1.3.2-график). Чарба жүргүзүүчү субъекттердин продукцияларды өндүрүп жана сатып өткөрүлүшүнө байланыштуу баланстык пайданын чыгашалардан озгон арымда өсүшүнүн натыйжасында, финансылык эмес сектордун ишканаларынын иш рентабелдүүлүгү артып, ал отчеттук мезгил ичинде 12,0 пайызды түзгөн (1.3.3-график). Өткөн жылы рентабелдүүлүктүн эң эле жогорку коэффициенти соода ишканаларында (64,8 пайыз), транспорт жана байланыш (30,7 пайыз), тоо кендерин казып алуу өндүрүшү (12,1 пайыз) ишканаларында белгиленген.

1.3.2-график. Реалдуу сектордун ишканаларынын финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрү

Булагы: КРУСК

1.3.3-график. Реалдуу сектордун ишканаларынын рентабелдүүлүк көрсөткүчтөрү

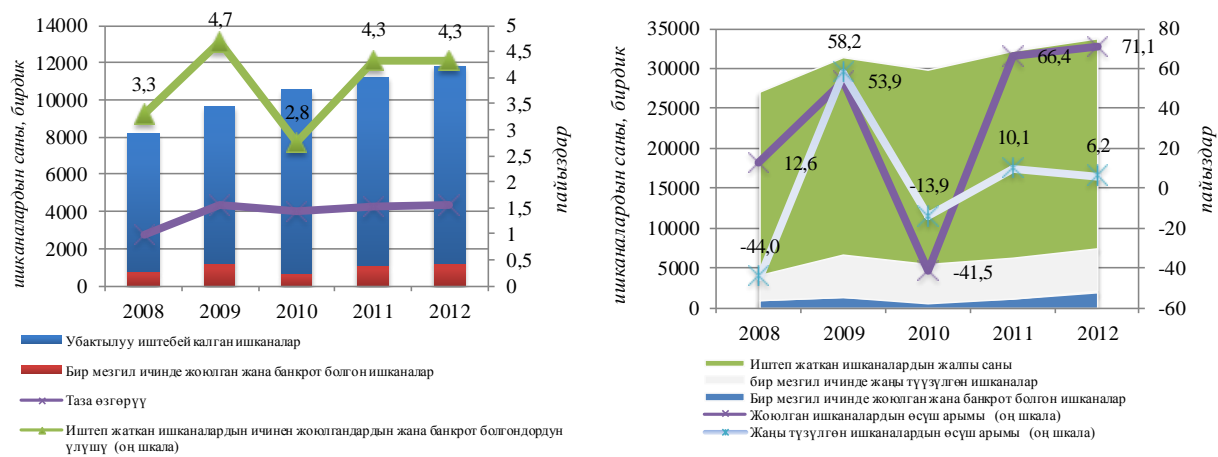
Булагы: КРУСК

Ошону менен бирге эле, 2012-жылы корпоративдик сектордун ишкердик жигердүүлүгүнүн начарлоосу⁶ жана товардык материалдык баалуулуктардын айлануусунун бир жыл мурдагыга

⁶ Ишкердик жигердүүлүк көрсөткүчү;

салыштырганда 18,0 пайызга төмөндөшү жүргөн, ушунун өзү ишканалардын финансылык чарбалык ишинин натыйжалуулугунун жетишсиздигин далилдеп турат.

1.3.4-график. Ишканалардын ишкердик жигердүүлүгү

Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Жоюлууга дуушар болгон ишканалардын жана банкрот ишканалардын жалпы санында жоюлган чакан ишканалардын үлүшү 90 пайыздан көбүрөөктү түзгөн (1.3.4-график). Мындан тышкары, 2012-жылдын акырында жоюлган ишканалардын жана банкрот абалында калган ишканалардын 35,9 пайызын соода жүргүзүү секторунун ишканалары түзгөн. Убактылуу токтоп турган ишканаларынын түзүмүндө 60 пайызды соода жүргүзүү секторунун ишканалары (21,8 пайызы) жана кыймылсыз мүлк менен операцияларды ишке ашырган, ижарага берүү, коммуналдык, социалдык жеке өз алдынча жана башка кызматтарды сунуштаган ишканалар (38,2 пайызы) түзгөн⁷.

Ишканалардын 2012-жыл ичиндеги финансылык көрсөткүчтөрүнө жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөр, пайданын тең жарымына жакыны менчик ээлери ортосунда бөлүштүрүлүшүнөн улам, кайра инвестициялоо деңгээли төмөн бойдон калгандыгын чагылдырган. Негизги капиталга таза пайданын 51,6 пайызы инвестицияланган (1.3.1-таблица):

1.3.1-таблица .Ишканалардын таза пайдасын колдонуу

млн. сом

	2009	2010	2011	2012
Корпорациялардын таза пайдасы (пайдага салыкты төлөгөндөн кийин)	996,3	7657,5	17988,7	18911,5
Менчиктен кирешелер, төлөнгөндөр	-1781,5	4703,6	8334,3	12607,4
Бөлүштүрүлбөгөн пайда (1-2)	-2777,8	2953,9	9654,4	6304,1
Таза пайдадан бөлүштүрүлбөгөн пайда %	-278,8	38,6	53,7	33,3

Булагы: КР УСК маалыматтарынын негизинде Улуттук банктын эсептөөлөрү

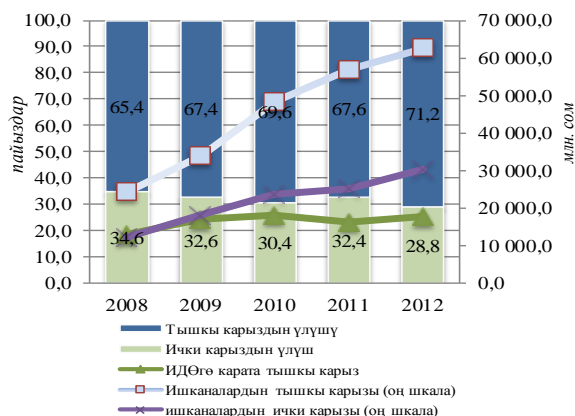
Корпоративдик секторду каржылоонун булактар боюнча түзүмүндө ички каржылоодон (1.3.5.-график) жеке секторду сырттан каржылоо басымдуу болгон (71,2 пайыз). Өздүк жүгүртүү каражаттарынын чектелүүлүгү жана ички капитал рыногунун экономиканын реалдуу секторун кыйла алгылыктуу пайыздык чен менен каржылоо үчүн мүмкүнчүлүгүнүн чектелүүлүгү сырттан каржылоону арттыруунун негизги себебинен болгон (1.3.5-график).

Убактылуу иштебей турган ишканалар – бир жылдан көбүрөөк убакыт боюнча иштебей турган ишканалар;

Таза өзгөрүү – жаңыдан түзүлгөн ишканалар менен жоюлган жана бир мезгил ичинде банкрот абалында калган ишканалардын суммалары ортосундагы айрыма.

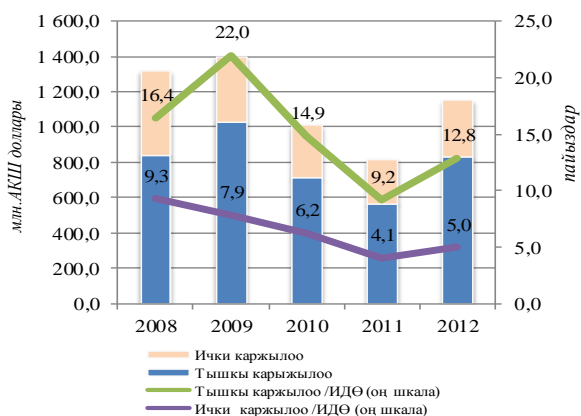
⁷ КР УСКнын маалыматтары боюнча

1.3.5-график. Корпоративдик сектордун карыз туруктуулугунун индикаторлору

Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү

1.3.6-график. Корпоративдик сектордун каржылоо булактары

Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү

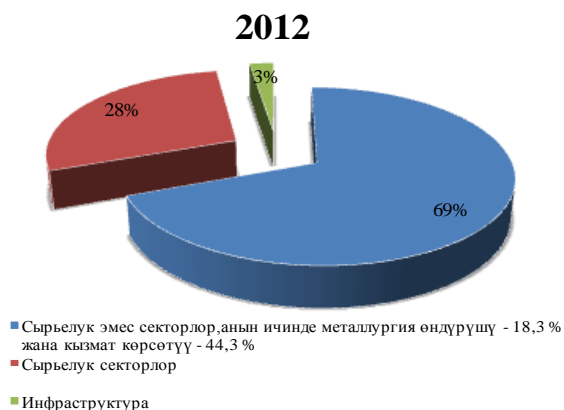
Чет өлкө инвестицияларынын көпчүлүк бөлүгү экономиканын сырьелук эмес тармагына багытталган (металлургия өндүрүшүн жана кызмат көрсөтүүлөрдү кошо алганда).

Кайра иштетүү өндүрүшү жана геологиялык чалгындоо чет өлкө инвесторлору үчүн эң эле ынтаа койгон багыттардан болуп саналат.

2012-жыл жыйынтыгы боюнча бүтүндөй алганда, экономиканын корпоративдик секторуна 1 152,3 млрд. доллары инвестицияланган, бул 2011-жылдагы ушул эле көрсөткүчтөн 40,4 пайызга ашат (1.3.6-график).

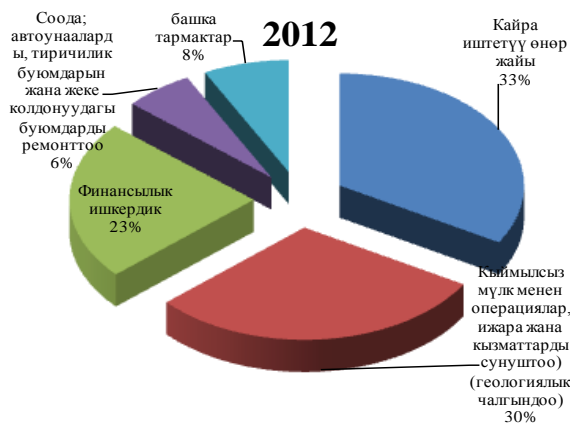
Чет өлкө инвестицияларынын багытталышы боюнча түзүмү (1.3.7-график)⁸ сырьелук эмес тармактарда инвестициялык жигердүүлүк деңгээли жогору экендигин чагылдырат. Metallургия өндүрүшү жана даяр металл буюмдарын жасап чыгаруу (37,9 пайыз), тамак-аш азыктарын даярдап чыгаруу (9,6 пайыз), текстиль жана тигүү өндүрүшү (8,4 пайыз), кайра иштетүү өндүрүшүнүн негизги каржылоо статьяларынан болгон.

1.3.7-график. Тышкы каржылоонун пайдалануу багыттары боюнча түзүмү

Булагы: КР УСК

1.3.8-график. Тышкы каржылоонун тармактык түзүмү

Булагы: КР УСК

⁸ Сырьелук секторлорго инвестициялар тоо кендерин казып алуу өндүрүшүнүн инвестициялардын жана кыймылсыз мүлк менен операциялардын (геологиялык чалгындоо) суммасы менен аппроксимирленген. Инфраструктурага инвестициялардан билим берүүгө, саламаттыкты сактоого, коммуналдык, социалдык жана жеке кызмат көрсөтүүлөргө, транспорт жана байланышка, электр энергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүүгө дүн инвестицияларды камтыйт. Сырьелук эмес секторго инвестициялар айыл чарбасын, кайра иштетүү өндүрүшүн кошо алганда, металлургия өндүрүшүнө жана даяр металл буюмдарын жасап чыгаруу өндүрүшүн кошо алганда, курулушка, соодага, финансылык иш-чөйрөсүнө, мейманканаларга жана тойканаларга инвестицияларды камтыйт.

Тышкы карыздын туруктуу өсүшү геологиялык чалгындоо ишканаларына сунушталган кредиттердин жана насыялардын (займдардын) көбөйүүсүнө байланыштуу. Геологиялык чалгындоого инвестициялардын мүнөздүү өзгөчөлүгү орун алышы мүмкүн болгон тобокелдиктерди инвесторлор түздөн-түз өзүнө алышынан көрүнөт.

Тышкы карыз түзүмүндө кыймылсыз мүлк менен операцияларды жүргүзүү, ижарага берүү, керектөөчүлөргө (геологиялык чалгындоо) кызматтарды сунуштоо менен алектенген ишканаларга берилген чет өлкө кредиттери жана насыялары негизги үлүштү ээлейт⁹. Кайра иштетүү өнөр жайы тармактарынын 2012-жылдагы сырттан карыз алууларынын үлүшү бир аз кыскарган (1.3.2.-таблица).

1.3.2-таблица. Корпоративдик сектордун тышкы карызынын тармактык түзүмү

(млн. сом)

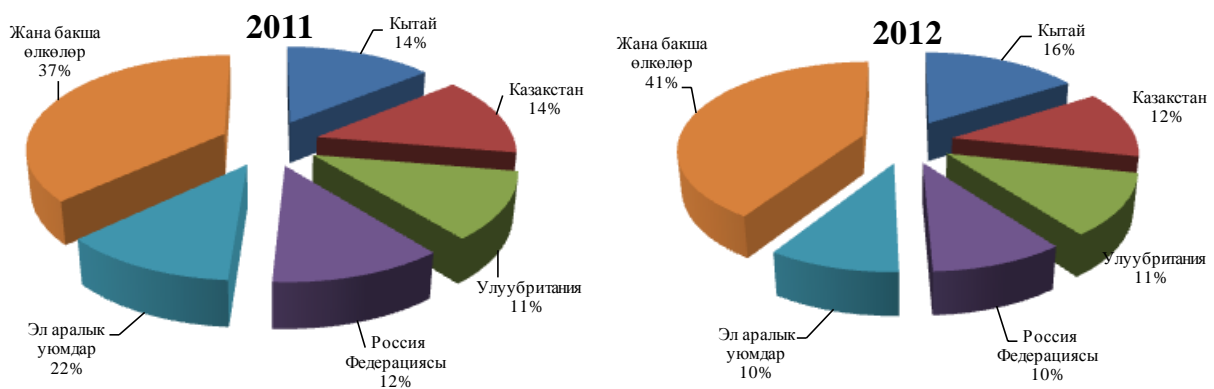
	2008	2009	2010	2011	2012
Бардыгы болуп	33935,7	48345,1	57017,9	62740,9	77161,4
алардын ичинен, пайыздарда					
Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо (геологиялык чалгындоо)	37,5	44,0	51,5	60,6	52,4
Өнөр жайы:					
- кайра иштетүү өнөр жайы	29,2	25,2	19,7	17,3	17,1
- Тоо кендерин казып алуу өнөр жайы	0,7	0,6	0,7	2,4	9,8
Транспорт жана байланыш	13,2	15,4	16,9	11,3	9,5
Соода; автоунааларды, турмуш-тиричилик ж/а жеке пайда/гы буюмдарды ондоо	8,9	5,6	4,3	4,7	4,7
Курулуш	7,4	7,1	4,4	1,5	4,2
Башка тармактар	3,2	2,1	2,5	2,3	2,2

Булагы: КРУСК маалыматтарынын негизинде Улуттук банктын эсептөөлөрү

Кайра иштетүү өнөр жайы корпоративдик сектордун тышкы карыз түзүмүндө негизинен металл эмес минерал продукцияларын (43,4 пайыз) жана тамак-аш (33,3 пайыз) азыктарын жасап чыгаруу статьяларында сунушталган.

Корпоративдик сектордун 2012-жыл жыйынтыгы боюнча тышкы карызынын географиялык түзүмүндө олуттуу деле өзгөрүүлөр жүргөн эмес. Кытай, Казакстан, Улуу Британия, Россия Федерациясы жана эл аралык уюмдар ишканалардын негизги кредиторлору бойдон калышкан.

1.3.9-график. Корпоративдик сектордун тышкы карызынын географиялык түзүмү

Булагы: КРУСК

Корпоративдик сектордун ички карызы негизинен соода, өнөр жайы жана кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижарага берүү жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо багытында концентрацияланган (1.3.3-таблица):

⁹ Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижарага берүү жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо менен алектенген ишканалардын тышкы карызынын 83 пайызынын көбүрөөгү пайдалуу кен-байлыктары чыккан жерлерге геологиялык чалгындоону ишке ашырган ишканаларга туура келет.

1.3.3-таблица. Корпоративдик сектордун ички карзынын тармактык түзүмү

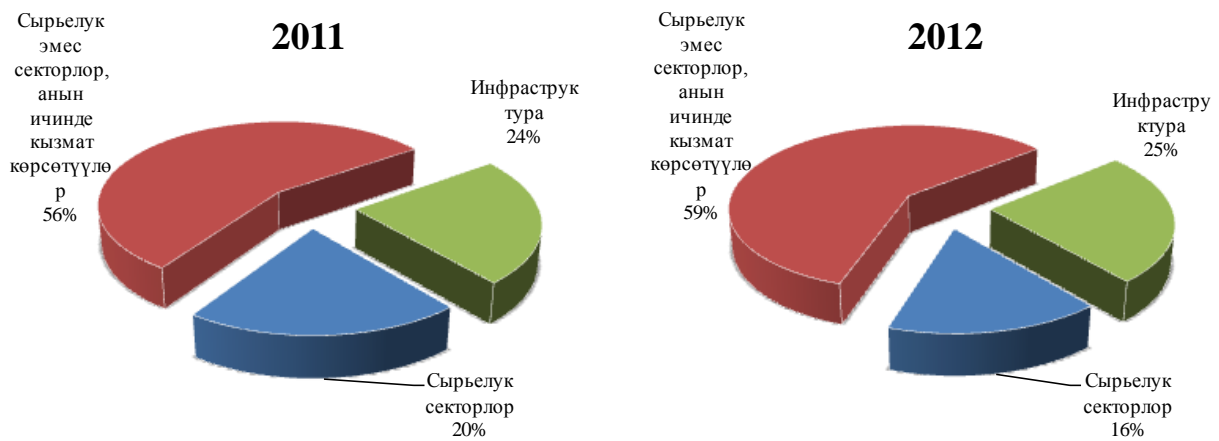
(млн. сом)

	2008	2009	2010	2011	2012
Бардыгы болуп	17 920,8	23 347,6	24 904,2	30 009,4	31200,3
алардын ичинен, пайыздарга:					
Соода; Автоунааларды, турмуш-тиричилик буюмдарын жана жеке пайдалануу	21,6	26	21,5	23,4	24,9
Өнөр жайы					
- кайра иштетүү өнөр жайы	23,8	19,6	23,9	23,1	23,4
- Электрэнергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү	6,8	4,7	14	11,5	12,7
- Тоо кендерин казып алуу өнөр жайы	2,1	1,0	0,7	2,0	1,2
Кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижара жана керектөөчүлөргө кызматтар	13,9	19,8	19,1	18,5	15,0
Курулуш	10,8	9,9	7,4	8,4	8,7
Транспорт жана байланыш	13,7	9,3	5,9	4,6	4,4
Айыл чарбасы	0,7	0,4	0,3	0,8	2,0
Башка тармактар	6,6	9,3	7,2	7,7	7,8

Булагы: КР УСКсынын маалыматтарынын негизинде Улуттук банктын эсептөөлөрү

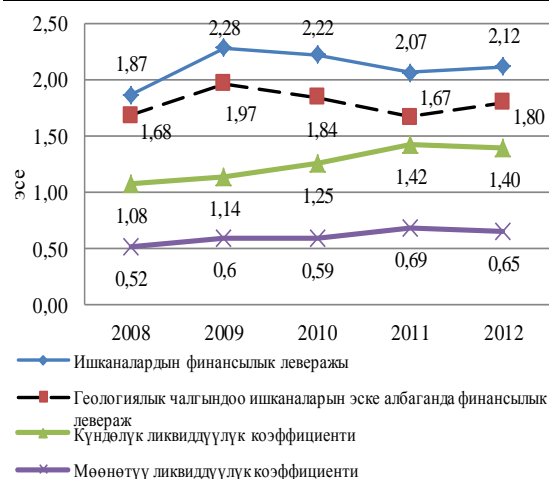
Металлургия өндүрүшүн жана кызмат көрсөтүү секторун өзүнө камтыган сырьелук эмес сектор корпоративдик сектордун ички карыз түзүмүндө эң чоң үлүштү ээлейт (1.3.10-график):

1.3.10-график. Ички карыздын пайдалануу багыттары боюнча түзүмү

Булагы: КР УСК

1.3.11-график. Ишканалардын төлөөгө жөндөмдүүлүгү көрсөткүчүнүн динамикасы

Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү

2012-жылы реалдуу сектор ишканаларынын финансылык левараж көрсөткүчү жетишерлик жогорку деңгээлде сакталып калган, бул ишканалардын өздүк капиталынын өсүшүнөн артып турган чет өлкө кредиттеринин жана насыяларынын агымынын көбөйүүсү менен шартталган (1.3.11-график).

Отчеттук мезгил ичинде утурумдук ликвиддүүлүк коэффициенти өз маанисин сактап калуу менен жол берилген нормативдик деңгээлде орун алган (1,5ден 2,5ге чейин). Мөөнөттүү ликвиддүүлүк коэффициенти өз кезегинде, нормативдик мааниге жеткен эмес (1ден төмөн эмес). Бул кыска мөөнөттүү милдеттенмелерди жабуу үчүн ликвиддүү активдердин жетишсиздигин далилдейт.

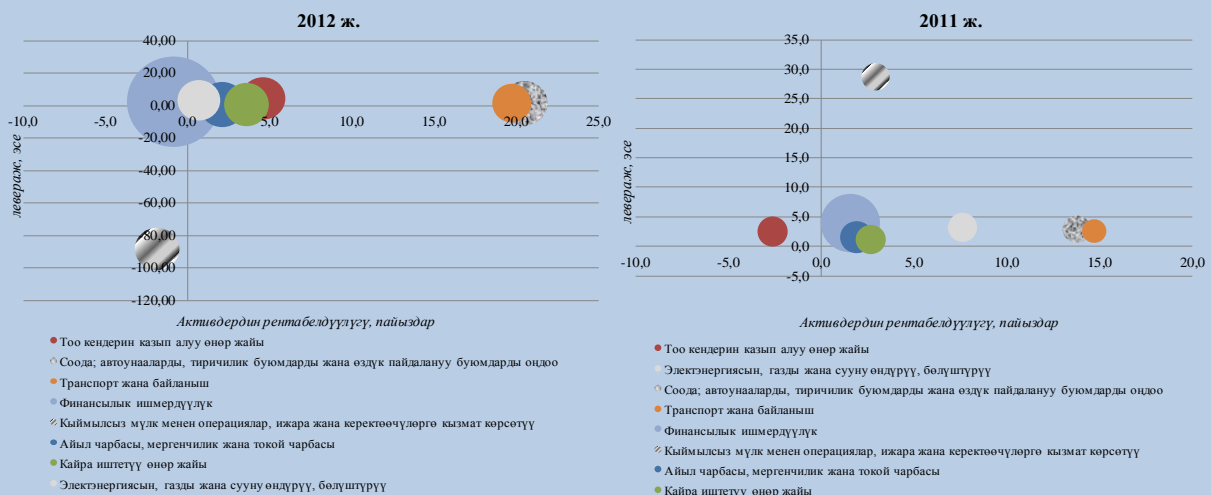
Мөөнөттүү ликвиддүүлүктүн жогорку деңгээли негизинен, финансылык ишкердикти жүзөгө ашырган ишканалар, текстиль жана тигилген продукцияларды чыгаруу менен иш алып барган уюмдар аркылуу колдоого алынат.

2-кыстырма. Корпоративдик сектордун финансылык туруктуулук тобокелдигин бөлүштүрүү¹⁰

Рентабелдүүлүк, ликвиддүүлүк жана левераж тобокелдиктери факторлорун айкалышта кароо көз карашынан, тобокелдиктин эң эле жогорку деңгээли: (1) «кыймылсыз мүлк менен операциялар, ижарага берүү жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо (геологиялык чалгындоо)», (2) «финансылык ишкердик», (3) «тоо кендерин казып алуу өнөр жайы», (4) «электр энергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү» тармактарында орун алган (1-график)¹¹. 2012-жыл жыйынтыгы боюнча кыймылсыз мүлк менен операцияларды, ижарага берүү жана керектөөчүлөргө кызматтарды сунуштоо (геологиялык чалгындоо) менен иш алып барган ишканалар тобокелдиктин 2 факторун (терс рентабелдүүлүк жана терс левераж) башынан кечирген. Түптөлгөн бул жагдайды алынган кредиттер жана насыялар боюнча тышкы карыздын өсүшү менен түшүндүрүүгө болот (корпоративдик сектордун чогуу алгандагы тышкы карызынын 52,4 пайызы). Бул тармактын Кыргызстандын финансы сектору алдындагы карызы 2012-жылдын акырында корпоративдик сектордун чогуу алгандагы ички карызынын 15,0 пайызын түзгөн. Бул тармактын ишканалары саны боюнча орто жана ири ишканалардын 23% түзөт.

График 1. 2011-жыл үчүн тобокелдиктердин экономикалык ишкердиктин түрлөрү боюнча бөлүштүрүү эсе

Эскертүү: Белги көлөмү, күндөлүк ликвиддүүлүк деңгээлине ылайык келет
Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде финансылык ишкердикти жүзөгө ашырган ишканалар, утурумдук ликвиддүүлүк жогору болуп турган шартта, терс рентабелдүүлүгү менен мүнөздөлгөн.

2012-жыл жыйынтыгы боюнча тоо кендерин казып алуу тармагынын ишканалары левераждын салыштырмалуу жогорку көрсөткүчүнө ээ болгон, ал эми электр энергиясын, газды, сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү менен алектенген ишканалар жогорку леверажга ээ болуу менен бирге эле, рентабелдүүлүгүнүн төмөндүгү менен айрымаланган, ушунун өзү финансылык көйгөйлөрдүн келип чыгышы мүмкүндүгүн шарттайт. Мында өлкөнүн финансы секторунун алдындагы эң чоң карызы - 12,7 пайыз (3 959,4 млн. сом). 2012-жылдын акырына карата энергияны, газды, сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү менен иш алып барган ишканаларга туура келген.

¹⁰ Талдап иликтөөлөр, корпоративдик сектордун ири жана орто ишканалары боюнча маалыматтары боюнча жүргүзүлгөн.

¹¹ Тобокелдиктерди тармактык бөлүштүрүү жогорку жана максималдуу деңгээлдеги тобокелдиктер орун алган ишканалар тобунун негизинде эсептелинген.

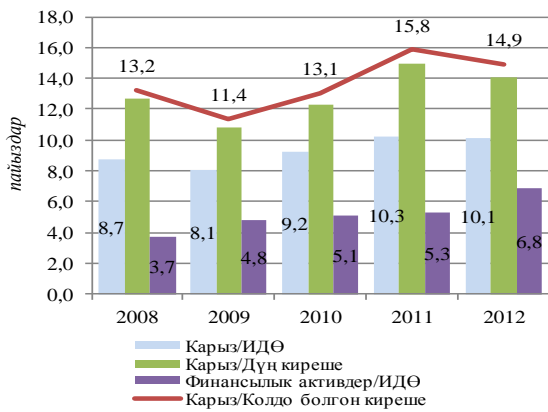
1.4. Үй чарба сектору¹²

Калктын финансы секторунун алдында карызынын көбөйүүсүнө карабастан, үй чарбаларынын финансылык туруктуулугу көрсөткүчүнүн бара-бара жакшыруусу байкалган.

Үй чарбаларынын чыгашаларынын түзүмдүк көз карандылыгы ушул сектордун проблемасынын бири бойдон калууда. Мында, керектөө чыгашалары чогуу алгандагы чыгашалардын негизги түзүүчүсүнөн болуп саналат.

Коммерциялык банктардын жана БФКМдердин кредит портфелинин өсүшү орун алып турган шартта, үй чарба секторунун карыз оорчулугунун тереңдеши байкалууда (1.4.1-график). Ушуну менен катар эле, олуттуу бюджеттик профицит орун алышы шартында (номиналдык кирешелер чогуу алгандагы чыгашалардан 36,1 пайызга артып турган учурда), бүтүндөй сектордун жалпы финансылык абалы жакшырган (1.4.2-график).

1.4.1-график. Үй чарбасынын финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрү*

Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү
*бардык ФТК кайра каралып чыккан

1.4.2-график. Калктын балансынын финансылык туруктуулук факторлору

Булагы: КР УСК, Улуттук банктын эсептөөлөрү
*2009-ж. чейин жыйымдар боюнча маалыматтар жок болгон

2012-жыл жыйынтыгы боюнча¹³ реалдуу кирешелер бир жыл мурдагы ушул эле көрсөткүчкө салыштырганда 4,2 пайызга өсүп, ал эми чогуу алгандагы чыгашалар 7,8 пайызга кыскарган

1.4.3-график. Үй чарбасынын кирешелер жана чыгашалар динамикасы

Булагы: КР УСК

(1.4.3.-график).

Үй чарба секторунун финансылык абалы көз карашынан алганда, эмгектенүүдөн алынган кирешелер негизги мааниге ээ, анткени ал калайык-калктын колунда болгон кирешенин 71,4 пайызын түзөт. Демек, үй чарба секторунун кредиттик ресурстардан пайдалануу жана өз финансылык милдеттенмелери боюнча жооп берүү мүмкүнчүлүгү эмгек акы динамикасынан жана калктын иш менен камсыз болуу деңгээлинен түздөн-түз көз каранды экендиги айкын.

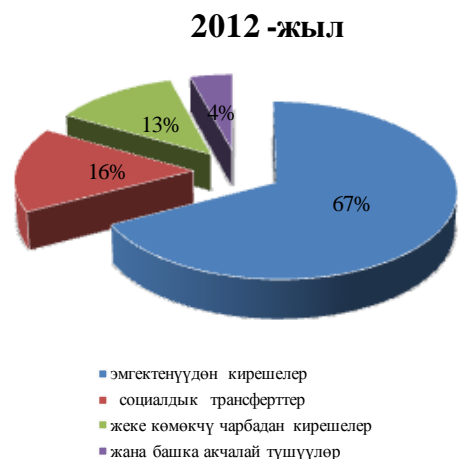
Калайык-калктын чыгашаларынын сакталып турган керектөөчүлүк түзүмү учурда,

¹² Секторду талдап-иликтөөгө алууда, Улуттук банктын жана УСКнын үй чарбалары жана жумушчу күчүнүн бюджеттерин интеграцияланган тандалма иликтөө маалыматтары пайдаланылган. Мындан ары текст боюнча 2012-жылдын биринчи чейреги үчүн көрсөткүчтөр бул мезгил үчүн маалыматтардын жоктугунан улам шартталган.

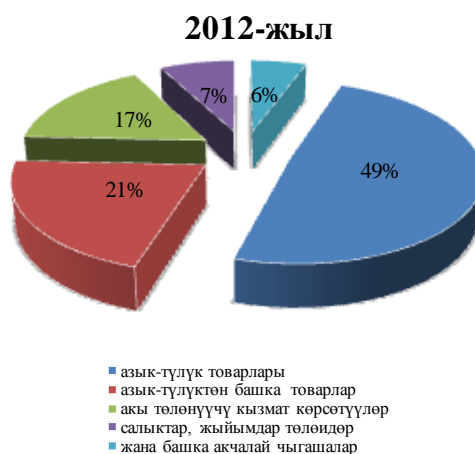
¹³ УСКнын акыркы маалыматтары

өздүк жыйымдардын өсүшүн жана инвестициялык максаттарга чыгашаларды эсептөөгө мүмкүндүк бербей келет. Калктын финансылык мүмкүнчүлүгү төмөндөгөн шартта, милдеттенмелер боюнча жооп берүү дарамети чогуу алгандагы чыгашалардын 86,8 пайызын түзгөн керектөө чыгашаларынын жогорку үлүшү менен чектелет (1.4.5-график). Демек, керектөө баасынын өсүшү көз карандылык факторлорунун бири бойдон калып, банктардын кредиттик тобокелдиги үчүн анын ролу төлөөгө жөндөмдүүлүк начарлаган шартта, товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө чыгашаларды кыскартууга карата калайык-калктын ынтаа коюшу менен гана аныкталышы ыктымал.

1.4.4-график. Калктын кирешелеринин түзүмү

1.4.5-график. Калктын чыгашаларынын түзүмү

Булагы: КР УСК

Булагы: КР УСК

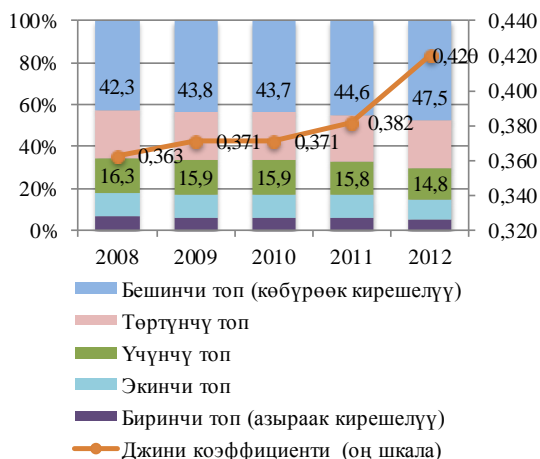
Калктын акчалай кирешелеринин квинтилдик топтор боюнча түзүмү кирешелердин калктын кыйла камсыздалган катмарынын тобунда концентрацияланышын көрсөтүүдө (1.4.-график).

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде кирешелердин бирдей эместиги индекси (Джини коэффициенти) концентрациялануунун артышы жана кирешелердин диверсификацияланышынын төмөндөшүн чагылдырган.

Үй чарбалары, банк секторунун акча каражатын карызга алуу өлчөмү боюнча экинчи, ал эми БФКМдер боюнча негизги карыз алуучу бойдон калган (1.4.7-график).

1.4.6-график. Калктын квинтиль топтору боюнча акчалай кирешелиринин түзүмү

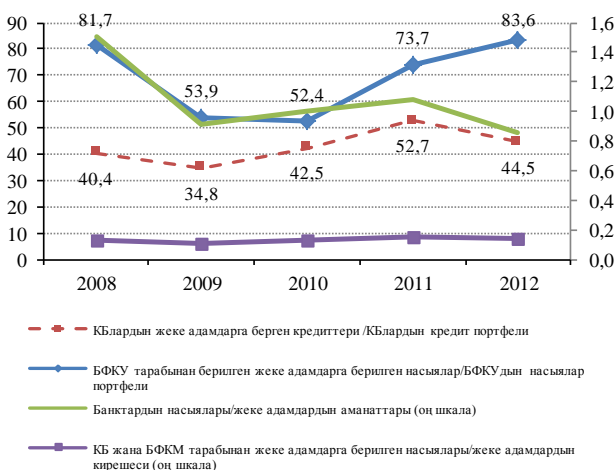
пайыздар

Булагы: КР УСК

1.4.7-график. Үй чарбачылыгынын КБдын жана БФКМдин кредит портфелиндеги үлүшү

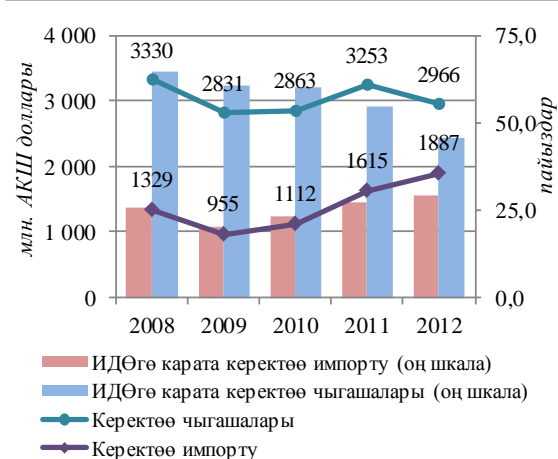
пайыздар

Булагы: КР УСК

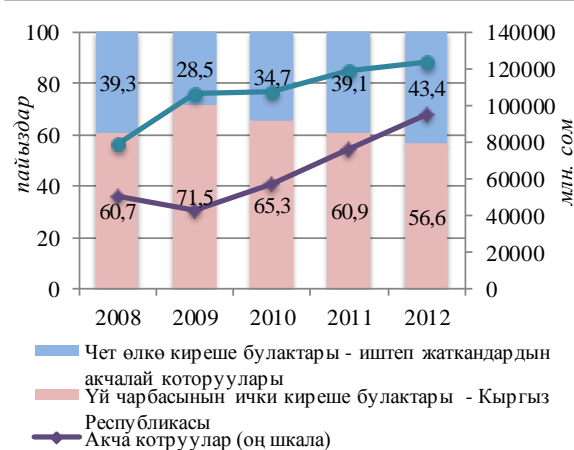
2012-жыл жыйынтыгы боюнча керектөө импорту ИДӨгө карата 29,1 пайызды түзгөн, бул да үй чарбасы секторунун тышкы сектор алдында алсыздыгынын өөрчүп жаткандыгын көрсөтүүдө.

1.4.8-график. Үй чарбасынын бюджетинин чыгаша бөлүгүнүн тышкы көз карандылык

Булагы: КР УСК жана Улуттук банк

1.4.9-график. Үй чарбасынын кирешелиринин булактары боюнча түзүмү

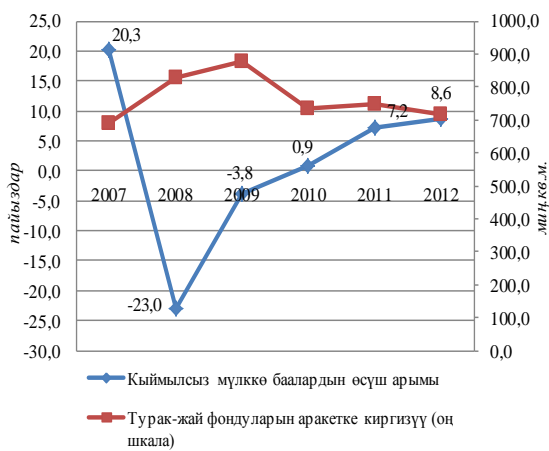
Булагы: КР УСК жана Улуттук банк

1.5. Кыймылсыз мүлк рыногу

Кыймылсыз мүлк рыногунда баанын жогорулоосу катталган, буга Бишкек шаарында жана Чүй областында жаңы турак жайды пайдаланууга берүүнүн басаңдашы жана кыймылсыз мүлккө карата суроо-талаптын жогору болушу түрктү берген. Кыймылсыз мүлктү сатып алуу-сатуу бүтүмдөрүнүн, ошондой эле күрөө боюнча келишилген бүтүмдөрдүн санынын өсүшү, кыймылсыз мүлк рыногунун бара-бара күч алып бара жаткандыгын тастыктоодо.

2012-жылдын баш жагынан тарта ипотекага берилген кредиттердин көлөмүнүн жана курулушту каржылоонун өсүшүнүн алкагында, финансы сектору үчүн кредиттик тобокелдиктердин бара-бара басаңдашы белгиленген.

1.5.1-график. Кыймылсыз мүлккө баалардын өзгөрүүсүнүн жана КРнын турак-жай фондунун ишке киргизүү динамикасы

Булагы: КРӨ МКИ, Улуттук банктын эсептөөлөрү

Кыймылсыз мүлк рыногунда 2012-жылы баанын өсүшүнүн алгылыктуу динамикасы сакталып калган, буга Бишкек шаарында жана Чүй областында жаңы турак жайды сунуштоонун жетишсиздиги менен коштолгон кыймылсыз мүлккө болгон жогорку талап өбөлгө түзгөн. Кыймылсыз мүлк рыногунда түптөлгөн мындай жагдай жакынкы келечекте баанын өсүшүн шарттаган негизги факторлор күтүлүүдө.

1.5.2-график. Банклардын кредит портфелиндеги ипотекага жана курулушка берилген насыялардын үлүшү

Булагы: Улуттук банк

Ошентип, ушул рыноктун учурдагы абалын курулуш иштеринин басаңдашы жана кыймылсыз мүлктүн учурда колдонуп жаткан фондусунун эскилиги жетиши менен мүнөздөөгө болот, бул келечекте кыймылсыз мүлк рыногундагы негизги проблемадан болушу ыктымал.

1.5.3-график. Кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча күрөө кармоочунун түрү боюнча бүтүмдөрдүн түзүмү

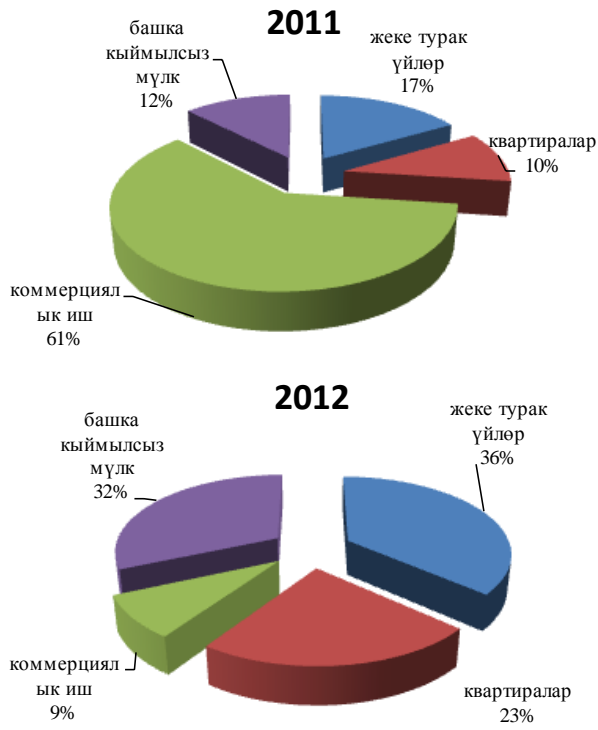

Булагы: Улуттук банк

бүтүмдөрүнүн жалпы санынын 5,9 пайызын түзгөн, бул банктар менен башка финансы мекемелеринин ипотекалык кредиттерди берүүгө байланыштуу иш жигеринин төмөн болуп жатышын чагылдырат.

1.5.4-график. Кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча сегменттер боюнча бүтүмдөрдүн түзүмү

пайыздар

Булгааы: КРӨ МКИ, Улуттук банктын эсептөөлөрү

1.5.5-график. Курулушка классификацияланган кредиттердин үлүшү жана ипотекалык кредиттөө

Булгааы: Улуттук банк

түзгөн. Мында, күрөө бүтүмүнүн негизги көлөмү кыймылсыз мүлк менен ишке ашырылган операцияларга туура келген. Мында, финансы мекемелери күрөө кармоочу катары иш алып барган. Мындай бүтүмдөрдүн күрөө боюнча келишилген бүтүмдөрүнүн жалпы көлөмүндөгү үлүшү 2012-жылы ичинде 67,2 пайыз же 19,4 млрд. сом чегинде катталган.

Банктардын проблемалуу кредиттер портфелинде ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттер динамикасы 2012-жылдын баш жагынан бери финансы сектору үчүн

Ипотекалык кредиттердин жана курулушту каржылоого сунушталган кредиттердин банктардын кредит портфелиндеги үлүшү, 2008-2009-жылдары жогорку чегине жетүү менен кийинчерээк бара-бара кыскарган. Берилген ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин көлөмүнүн жалпы көбөйүүсүнө карабастан, 2012-жылдын жыйынтыгы боюнча банктардын кредит портфелиндеги алардын үлүшү 15,1 пайызды түзгөн. Бул жагдайды бүтүндөй банктардын кредит портфелинин өсүш арымы берилген ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин өсүш арымынан артышы менен түшүндүрүүгө болот.

2012-жылдын баш жагынан бери берилген ипотекалык кредиттердин жана курулушка кредиттердин көлөмү өсүштүн алгылыктуу динамикасын чагылдыруу менен жыл акырында 6,1 млрд. сомду түзгөн. Берилген кредиттердин көлөмүнүн өсүшү кредиттик ресурска жогорку суроо-талаптын сакталышы сыяктуу эле, пайыздык чендердин байкалып жаткан төмөндөшү түрткү берген.

2012-жылдын акырына карата банктардын кредит портфелиндеги ипотекалык кредиттердин көлөмү 3,9 млрд. сомду (банктардын кредит портфелинин 9,6 пайызын), курулушка кредиттердин көлөмү 2,2 млрд. сом (банктардын кредит портфелинин 5,5 пайызы) чегинде катталган.

Кыймылсыз мүлккө баанын өсүшү жана кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча бүтүмдөрдүн көлөмү көбөйгөн. Бүтүмдөрдүн негизги көлөмү турак жайга туура келген. Алсак, 2012-жыл жыйынтыгы боюнча кыймылсыз мүлктү күрөөгө коюу боюнча бүтүмдөрдүн көлөмү 17,3 млрд. сомду же күрөө бүтүмүнүн жалпы көлөмүнүн 59,9 пайызын

кредиттик тобокелдиктердин бара-бара төмөндөшү менен мүнөздөлгөн. Ипотекага жана курулушка проблемалуу кредиттердин көлөмү 2012-жылдын акырына карата 763,4 млн. сомду түзүп, жыл ичинде 155,1 млн. сомго кыскарган. Мында, проблемалуу кредиттердин негизги үлүшү бул сектордо 2008-2009-жылдардан бери рентабелдүүлүктүн төмөндөшүнөн улам, өлкөнүн курулуш тармагында түптөлгөн жагдай менен шартталган.

3-кыстырма. Кыймылсыз мүлк рыногундагы баанын өзгөрүүсүнүн банктардын кредит портфелине таасирин стресс-тестирлөө

Кыймылсыз мүлк рыногундагы баанын өзгөрүүсүнүн таасирин стресс-тестирлөөдөн өткөрүү үчүн кредит боюнча төлөөлөр калдыгынан чегерилген пайыздарды кошо алганда, кредиттин жалпы көлөмүнө карата өлчөмү боюнча кредиттердин төмөнкүчө чагылдырылышы кароого алынган:

1-таблица. 2013-жыдын 1-февралына карата банктардын күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлк менен камсыздалган кредиттери.

Кредиттин жалпы көлөмүндө кредит боюнча төлөөлөрдүн калдыгы (пайыздар жана негизги сумма) *	1-топ	2-топ	3-топ	4-топ	5-топ	Жыйынтыгында
	1 - 20 %	20 - 40 %	40 - 60 %	60 - 80 %	80 - 100 %	
Кредит боюнча төлөөлөрдүн калдыгы (негизги сумма жана пайыздар), млн. сом	1 045,2	2 607,1	5 632,5	10 190,5	20 460,7	39 936,0
Берилген кредиттердин жалпы көлөмү (негизги сумма жана пайыздар), млн. сом	4 311,6	5 546,5	8 923,1	12 555,5	20 954,6	52 291,3
Кредиттик топтор, айлар боюнча төлөөгө чейинки орто мөөнөтү (дюрация)	8,4	12,4	17,5	24,4	31,6	18,9
Күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн жалпы көлөмү, млн. сом	4 806,9	7 267,5	13 783,3	16 379,3	27 048,1	69 285,1

* кредиттин суммасында берилген кредиттердин суммасы жана кредиттин бүтүндөй мөөнөтү ичинде чегерилген бардык пайыздар камтылат.

Күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлк менен камсыздалган кредиттердин үлүшү 2013-жылдын 1-февралына карата банк секторунун кредит портфелинин 85 пайызына жакынды түзгөн.

Кыймылсыз мүлк рыногундагы баанын өзгөрүүсү күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн номиналдык көлөмүнө таасир этет. Атап айтканда, баанын өзгөрүүсү кредиттер боюнча төлөөлөрдүн салыштырмалуу кыйла жогорку калдыгына жана кредит портфелинин олуттуу дюрациясына ээ болгон **4 жана 5 топко** таасир этиши мүмкүн. Бул төлөбөй калуу тобокелдигинин салыштырмалуу жогорку деңгээлде болушун болжолдойт.

Кыймылсыз мүлккө баанын төмөндөшү кредиттин суммасын андан ары төлөөдөн карыз алуучунун баш тартышына алып келиши мүмкүн. Эгерде, күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн наркы кредит боюнча төлөө калдыгынан төмөн түшүп кетсе, кредиттик тобокелдиктин материализацияланышы ыктымалдыгы жогорулайт.

Төмөндө кыймылсыз мүлккө рыноктук баанын өзгөрүүсүнүн төмөнкүдөй ыктымалдуу сценарийлери каралган.

1) Жыл ичинде кыймылсыз мүлккө баанын 50 пайызга төмөндөшүнүн “терс” сценарийи.

Мындай өзгөрүү орточо алганда, кароого сунушталган топтордун (1-таблица) ар бириндеги күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн наркынын 50 пайызга төмөндөшүнө алып келиши ыктымал. Мында 4-топ боюнча күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлк наркынын кредит боюнча төлөө калдыгынан төмөн түшүп кетиши мүмкүндүгү болжолдонот. Топ боюнча айрыма 2,0 млрд. сомду түзүшү мүмкүн, бул топтор боюнча кредиттердин 2 жылга барабар орточо дюрациясын эске алуу менен төлөөлөр калдыгынын ордун жабуудан баш тартуу түрүндө туюндурулушу мүмкүн. Кыймылсыз мүлккө баанын төмөндөшү 5-топко кирген кредиттерге кыйла кесепеттүү таасирин тийгизиши ыктымал, бул учурда ушул сценарийди ишке ашырууда кредиттер боюнча төлөбөй калуу ыктымалдыгынан банктардын чыгымы 6,9 млрд. сомду түзүшү мүмкүн (банк секторунун активдеринин 7,9 пайызы). Ушул топ боюнча төлөөгө чейинки орточо мөөнөт (дюрация) 2,6 жылды түзөт. Бул албетте, төлөбөй калуу тобокелдигин арттырат.

2) Кыргызстандын кыймылсыз мүлк рыногунда баанын олуттуу төмөндөшүнүн “тарыхый” сценарийи (2008-жыл ичинде орточо алганда баа 23 пайызга төмөндөгөн).

Кредиттердин ар бир тобундагы баанын өзгөрүүсү күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн наркынын 23 пайызга төмөндөшүнө алып келет. Бирок топтордун биринде да күрөөгө коюлган мүлктүн наркынын кредит боюнча төлөө калдыгынан төмөн түшкөндүгү байкалган эмес, демек төлөбөй калуу тобокелдигинин материализацияланышы күтүлбөйт. Ошентип банк сектору, “тарыхый” сценарий жүзөгө ашырылган учурда, белгилүү бир деңгээлде туруктуулукту көрсөтө алууга кудуреттүү.

Бул сценарийдин алкагында, баанын төмөндөшүнүн мүмкүн болуучу деңгээлин эсептеп алуу талап кылынат, анткени банктар ошондон тартып чыгымдарга дуушар болушу ыктымал. Эгерде баа 26 пайызга же андан көбүрөөккө төмөндөсө, банк сектору чыгымга дуушар болот. Жыл ичинде баа 26 пайызга төмөндөсө, орду жабылбаган кредиттерден чыгым 450 млн. сомго жакынды түзүп, **5-топтогу** кредиттерге концентрацияланат.

3) Кыймылсыз мүлккө баанын эки жыл аралыгында бара-бара 40 пайызга төмөндөөсү (ар бир жылы 30 пайызга)

Ушул сценарий ишке ашырылган учурда, баанын кыйла алгылыктуу чекте төмөндөөсү жүрөт, бул 2,6 жылды түзгөн кредиттерди төлөөнүн орто мөөнөтүнө (дюрацияга) ээ **5-топко** айрыкча таасирин тийгизет. Баанын төмөндөөсү орточо дюрациясы 2 жылды түзгөн **4-топтогу** кредиттерге да таасир этиши ыктымал.

Негизинде, бул стресс-сценарийди ишке ашырууда мүмкүн болуучу чыгымдар 2 млрд. сомго жакынды түзөт (банк секторунун активдеринен 2,3 пайыз) жана негизинен **5-топко** кирген кредиттерде концентрацияланышы мүмкүн.

Айрым банктарга жана “ури” банктар тобуна таасир

“Ири” банктар тобуна киргендерге кредит портфелинин жогоруда келтирилген градациясын төмөнкүчө чагылдырууга болот:

2-таблица. 2013-жылдын 1-февралына карата “ири” банктар тобу боюнча банктардын күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлк менен камсыздалган кредиттери.

Кредиттин жалпы көлөмүндө кредит боюнча төлөөлөрдүн калдыгы (пайыздар жана негизги сумма) *	1-топ	2-топ	3-топ	4-топ	5-топ	Жыйынтыгында
	1 - 20 %	20 - 40 %	40 - 60 %	60 - 80 %	80 - 100 %	
Кредит боюнча төлөөлөрдүн калдыгы (негизги сумма жана пайыздар), млн. сом	597,6	1 410,8	2 895.4	5 574.7	10 106.2	20 584.7
Берилген кредиттердин жалпы көлөмү (негизги сумма жана пайыздар), млн. сом	1 497.5	2 016.8	3 889.0	6 074.7	10 251.0	23 729.0
Кредиттик топтор, айлар боюнча төлөөгө чейинки орто мөөнөтү (дюрация)	15.0	17.6	28.3	38.0	50.4	29.9
Күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн жалпы көлөмү, млн. сом	2 081.1	3 197.7	6 206.8	9 181.2	14 288.5	34 892.3

Бүтүндөй алганда, “ири” банктар тобуна киргендер үчүн берилген кредиттердин кыйла жогорку дюрациясы, демек төлөбөй калуу ыктымалдыгынын жогорку тобокелдиги мүнөздүү.

Кыймылсыз мүлккө баанын өзгөрүүсүнүн мүмкүн болгон стресс-сценарийлерин кароого алууда, “ири” банктар тобуна киргендер кыймылсыз мүлккө баанын өзгөрүүсүнө, бүтүндөй банк системасына салыштырганда азыраак таасирлене тургандыгын белгилеп кетүү зарыл. “Ири” банктар үчүн мүмкүн болуучу тобокелдиктердин материализацияланышы жыл ичинде кыймылсыз мүлккө баа 30 пайызга же андан көбүрөөккө төмөндөгөн учурда келип чыгышы мүмкүн.

Эгерде 1-сценарий жүзөгө ашырылса, “ири” банктар тобу үчүн кредиттердин кайтарылышынан алынбай калган каражаттардан келип чыгышы мүмкүн болгон чыгым 3,9 млрд. сомду түзүп (ошол банктардын активдеринин 8,6 пайызы) жана 5-топтогу кредиттерде концентрацияланышы мүмкүн (2,9 млрд. сом).

Мындан тышкары, 4 жана 5-топко кирген кредиттердин орточо дюрациясынын жогорку мааниге ээ болушунан улам, мындай кредиттер да баанын бара-бара төмөндөшү тобокелдигине дуушарланат (3-сценарий). 3-сценарийдин ишке ашырылышынан “ири” банктардын 1 млрд. сомго жакын өлчөмдө чыгымга дуушар болушуна алып келет.

2-сценарийди ишке ашырууда күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн көлөмүнүн кредиттер боюнча төлөө калдыгынан төмөн түшүшү байкалбайт.

Ошентип, кыймылсыз мүлк рыногундагы баа динамикасы банктардын кредит портфелине олуттуу таасир этиши мүмкүн. Кыймылсыз мүлккө баа төмөндөгөн шартта, ал кредиттер боюнча төлөбөй калууга, демек банктар үчүн кредиттик тобокелдиктердин материализацияланышына алып келет. Ошондой болсо да, мүмкүн болуучу кесепеттүү жагдайлар банктардын кредит саясаты менен жөнгө салынышы мүмкүндүгүн да белгилеп кетүү зарыл. Бул учурда банктар, кредит берүүдө күрөөгө коюлган кыймылсыз мүлктүн наркын орточо алганда, 15 пайызга чейин азайтууга барышы мүмкүн.

II. Финансылык абал жана финансы секторунун туруктуулугу

2.1. Финансы секторунун түзүмү

Кыргыз Республикасынын финансы секторунун институционалдык түзүмүн коммерциялык банктар жана башка финансылык компаниялар (банктык эмес финансы-кредит мекемелери, камсыздандыруу компаниялары, инвестициялык жана пенсиялык фондулар, фондулук биржалар) түзөт.

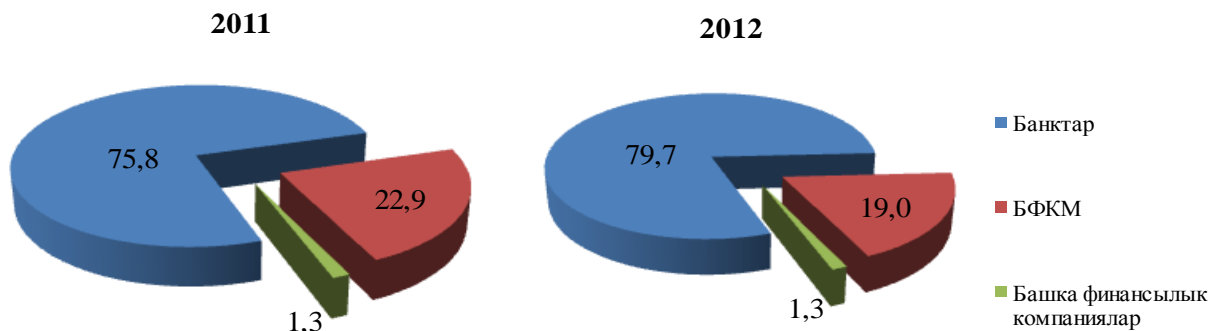
Таблица 2.1.1. Финансы секторунун институционалдык түзүмү
(финансылык институттардын саны)

Финансылык институттар	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Коммерциялык банктар	22	21	22	22	22	23
Башка финансылык компаниялар, а.и.:	1031	1117	1234	936	958	837
<i>Банктык эмес финансы-кредит мекемелери (БФКМ), анын ичинде</i>	1005	1089	1203	906	931	810
Микрофинансы уюмдары, анын ичинде:	233	291	359	397	454	320
микрокредиттик компаниялар	103	170	226	266	340	242
микрокредиттик агенттиктер	128	119	129	127	110	74
микрофинансылык компаниялар	2	2	4	4	4	4
“БРАФ” ЖЧКсы	-	-	1	1	-	-
“Өнүктүрүү фонду” ЖАК	-	-	1	-	-	-
«КСФК» ААКсы	1	1	1	1	1	1
Кредиттик союздар	272	248	238	217	197	183
Алмашуу бюролору	318	353	372	290	279	306
Камсыздандыруу компаниялары	16	18	19	19	16	16
Инвестициялык фондулар	5	5	6	6	8	8
Фондулук биржалар	3	3	3	2	1	1
Пенсиялык фондулар	2	2	3	3	2	2

Булагы: Улуттук банк, КР УСК

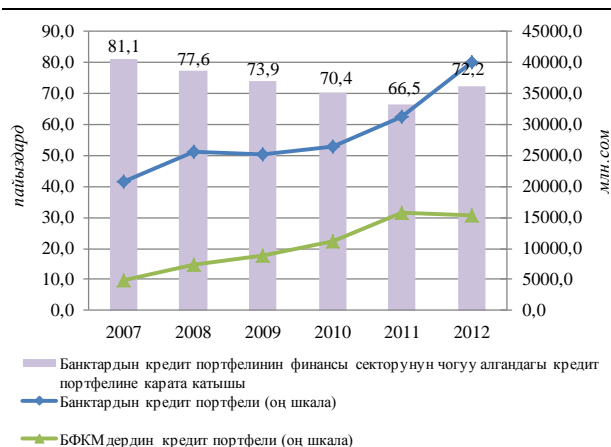
2012-жылдын акырына карата финансы секторунун финансылык активдери 103,0 млрд. сомду же 2011-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 21,7 млрд. сомго көбөйүү менен ИДӨгө карата 33,8 пайызды түзгөн.

2.1.1-график. Финансы секторунун активдеринин түзүмү
пайыздар

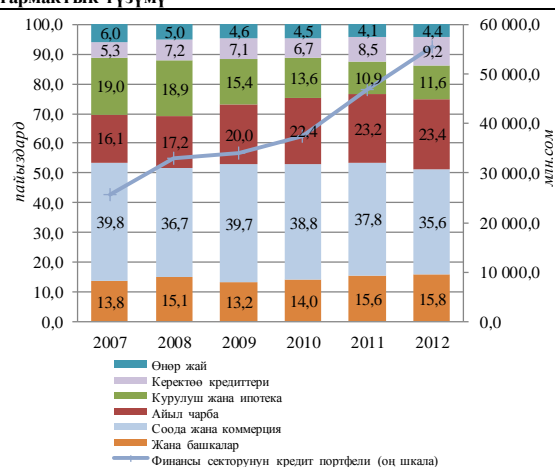
Финансы секторунун чогуу алгандагы активдеринде банк секторунун үлүшү 80,0 пайызды түзгөн. БФКМдердин жана башка финансылык компаниялардын үлүшүнө, тиешелүүлүгүнө жараша 18,7 пайыз жана 1,3 пайыз туура келген.

2.1.2-график. Финансы секторунун кредит портфелинин түзүмү

Булагы: Улуттук банк

2.1.3-график. Финансы секторунун кредит портфелинин тармактык түзүмү

Булагы: Улуттук банк

Банк финансы секторунун 2007-2012-жылдар аралыгындагы кредит портфелинде банктардын кредиттеринин үлүшү кыскарып, 72,2 пайызды түзгөн. Бул жерде ошондой эле, банктардын кредит портфелинин БФКМ кредит портфелине карата катышы 4,3 эседен 2,6 эсеге чейин кыскаргандыгын белгилеп кетүү зарыл.

Финансы секторунун кредит портфелинин өсүшү шартында, кредит портфелинин мурдагыдай эле соода тармагында (банктар) жана айыл чарбасында (БФКМ) концентрацияланышы сакталып калган. Финансы секторунун кредит портфелинин соода тармагында жана айыл чарбасында чогуу алгандагы үлүшү 2012-жылдын акырына карата берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн 59,0 пайызын түзгөн. Мында, негизги өсүш бул тармакты БФКМ кредиттөөнү арттырышынын эсебинен айыл чарбасына туура келген. 2007-2012-жылдар аралыгында финансы секторунун кредит портфелинде айыл чарбасынын үлүшү 7,4 пайызга көбөйүп, 2012-жылдын акырына карата абал боюнча 23,4 пайызды түзгөн.

2.2. Банк сектору

2.2.1. Негизги тенденциялар

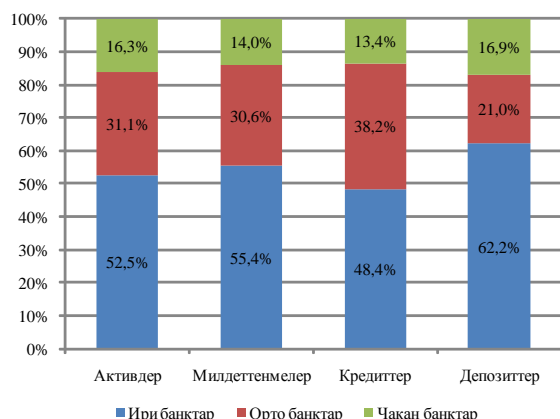
Макроэкономикалык чөйрөдөгү жагдайдын начарлоосу жана экономикада диспропорциялардын сакталып турушу чегинде банк секторунун бара-бара кеңейип жатышы катталган.

Экономиканы кредиттөөнүн артышы уланып, ал көбүнесе кыска мөөнөттүк кредиттөөнүн эсебинен жүргөн. Мөөнөттүү депозиттердин негизги булагынан болуп, мурдагыдай эле үй чарба сектору калууда.

2012-жылдын 31-декабрына карата абал боюнча¹⁴ Кыргыз Республикасынын аймагында 23 коммерциялык банк (Пакистан Улуттук банкынын Бишкектеги филиалын кошо алганда) жана алардын 279 филиалы иштеп турган. Банктардын ичинен 14 банк чет өлкө капиталын тартуу менен иш алып барып, 9 банк 50 пайыздан көбүрөөк өлчөмдө чет өлкө капиталынын катышуусунда иш алып барган. Республиканын баардык банктык мекемеси иш мүнөзүнө жараша универсалдуу банк болуп саналат.

«Манас Банк» ЖАК, «КыргызКредит Банк» ААКсы, ИБ «Ысык-Көл» ААКсы консервация режиминде иштеген.

2.2.1.1-график. 2012-жылдын акырына карата рынок сегменттери боюнча банк секторунун баланстык

Банк тутумунда мурдагыдай эле, негизги үлүштү 4 банктан турган «ири» банктар ээлеген. «Ири» банктардын активдери банк секторунун активдеринин 52,5 пайызын түзгөн. Ресурстук базанын түзүмүндө да негизги үлүштү «ири» банктар ээлеген. Мында, чакан топко кирген 11 банк, банк секторунун активдеринин 16,3 пайызын жана банктар тарабынан берилген бардык кредиттердин 13,4 пайызына ээ болушкан.

Активдер

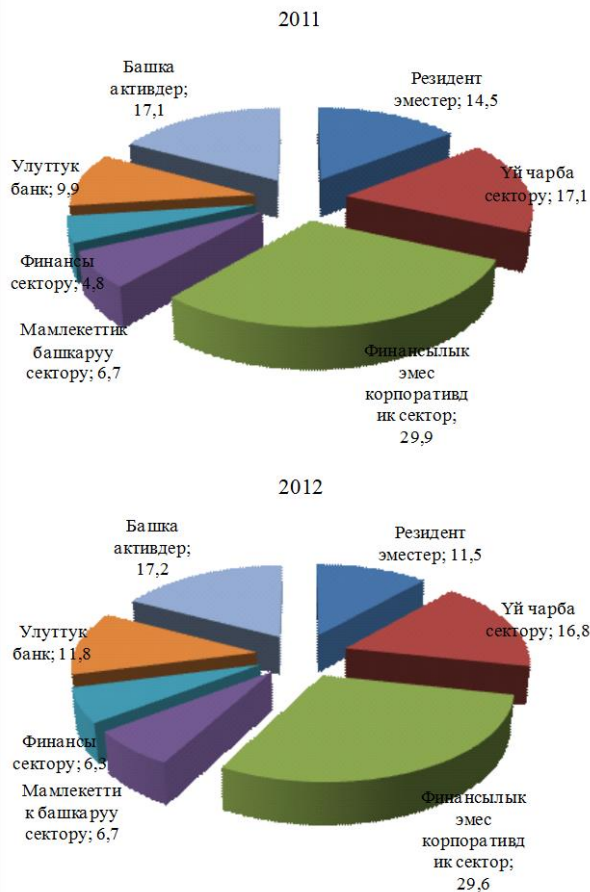
Банк тутумунун активдери 2012-жыл ичинде 29,5 пайызга өсүп, 86,7 млрд. сомду түзгөн. Мында, 2012-жыл ичинде активдердин өсүшү кредит портфелинин (8,9 млрд. сом), баалуу кагаздар портфелинин (3,1 млрд. сом) жана башка банктардын депозиттеринин (2,1 млрд. сом) көбөйүүсүнүн эсебинен жүргөн.

Банк секторунун чогуу алгандагы активдер түзүмүндө кредит портфелинин үлүшү 45,4 - 45,8 пайыз деңгээлинде сакталып калган.

Активдерде олуттуу үлүштү нак акча ээлеген, ал 2012-жылдын акырына карата активдердин 26,0 пайызын түзгөн.

¹⁴ Маалыматтар, коммерциялык банктардын Мезгил-мезгили менен берилүүчү регулятивдик отчетторуна ылайык келтирилген

2.2.1.2-график. Банк секторунун чогуу алгандагы түзүмү

Банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринин экономика секторлору боюнча түзүмүндө 29,6 пайыз корпоративдик (реалдуу) секторго таандык активдер түзгөн (2.2.1.2.-график). Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата үй чарба секторуна банк активдеринин 16,8 пайызы туура келген.

Бул жерде финансы секторунун банк активдериндеги үлүшү өсүп жаткандыгын белгилеп кетүү зарыл.

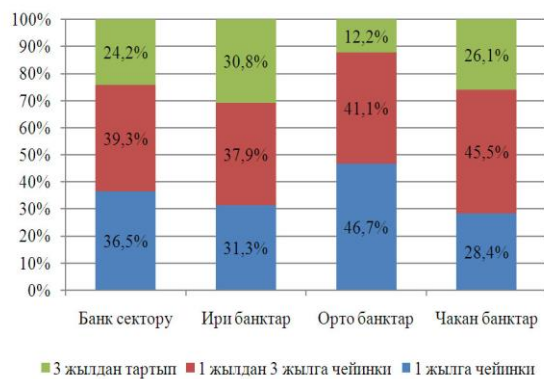
Резидент эместердин активдердеги үлүшү тескерисинче кыскарган.

Банк тутумунун чогуу алгандагы кредит портфели¹⁵ 2012-жылы 28,4 пайызга өсүп, 40,0 млрд. сомду түзгөн. Банк секторунун кредиттеринин орточо алынган мөөнөтү дээрлик өзгөрбөстөн, 20,5 айды (1,7 жылды) түзгөн.

2012-жылдын акырына карата абал боюнча кредит портфели кыска мөөнөткө берилген (1 жылга чейин) кредиттерден - 17,6 млрд. сом, орто мөөнөткө берилген кредиттерден 1 жылдан 3 жылга чейинки (15,7 млрд. сом) жана узак мөөнөткө берилген кредиттерден (3 жылдан ашкан мөөнөткө) (9,7 млрд сом) турган. Кыска мөөнөттүк кредиттөө кардарлардын кыска мөөнөттүк кредитке болгон жогорку талабына (соода жүргүзүүгө, айыл чарбасына жана керектөө кредиттерине), ошондой эле банктардын колунда узак мөөнөткө берилүүчү ресурстардын жетишсиздиги менен шартталган.

Ири банктардын кредит портфелинин түзүмүндө узак мөөнөткө берилген кредиттердин үлүшү 30,8 пайызды түзгөн, ал эми орто банктардын кредит портфелинде узак мөөнөткө берилген кредиттердин үлүшүнө 12,2 пайыз туура келген. Орто банктардын кредит

2.2.1.3 -график. Мөөнөттүүлүгү боюнча кредиттер

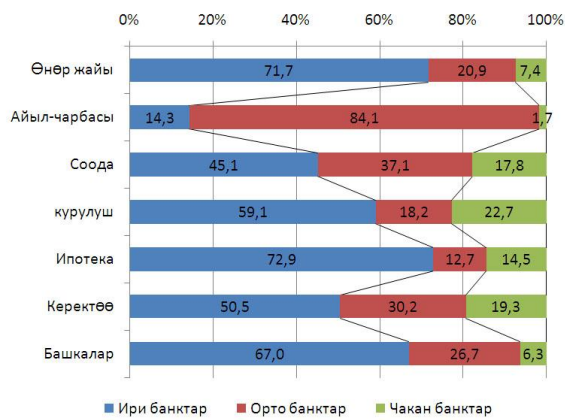
портфелинин негизин кыска мөөнөткө берилген кредиттер ээлеп, алар 46,7 пайызды түзгөн.

Коммерциялык банктардын кредит портфелинин тармактар боюнча түзүмү дээрлик өзгөргөн эмес. Берилген кредиттердин негизги үлүшү мурдагыдай эле соода тармагына туура келген (40,9 пайызы). Мында, кредит портфелинде айыл чарбасынын үлүшү фермерлерге жеңилдетилген кредиттерди берүү боюнча мамлекеттик программаны ишке ашырууга байланыштуу, 13,0 пайыздан 15,4 пайызга чейинки өсүшкө ээ болгон (айыл чарба тармагын кредиттөөнүн көлөмү 4,0дөн 6,2 млрд. сомго чейин өскөн).

¹⁵ Бул жерде жана мындан ары бул категорияда бардык кредиттер, ошондой эле банктарга жана башка ФКМдерге кредиттер боюнча тиешелүү дисконт камтылбайт.

2012-жылдын акырына карата абал боюнча кредит портфелинде 148 миң кредит камтылган, анын ичинде айыл чарбасына берилген 56 миң кредит, керектөө секторуна берилген 43 миң кредит жана соода жүргүзүүгө сунушталган 31 миң кредитти атоого болот.

2.2.1.4-график. Кредит портфелинин сегменттер боюнча тармактык түзүмү

негизги үлүшү корпоративдик секторго туура келген. Бул эң башкысы, “ири” банктар тобунун эсебинен жүргөн. Мында, үй чарбасын негизинен “орто” банктар тобу тарабынан кредиттөөнүн артышы уланган (банктардын ушул тобунун берилген кредиттеринин 85,3 пайызы). Бүтүндөй банк сектору боюнча кредит портфелинин карыз алуучулар түрү боюнча концентрацияланышынын төмөндөшү катталган.

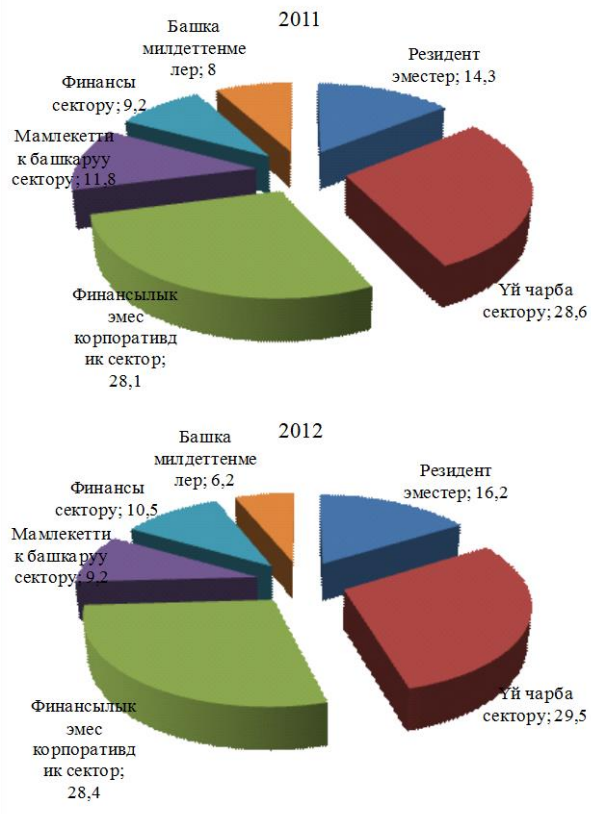
Кароого алынып жаткан жылдын акырында “ири” банктар ипотека, өнөр жайы, курулуш рыногунда негизги үлүштү ээлеген.

Мына ушул тармактардын ири өлчөмдөрдө кредиттерди керектөөсү менен түшүндүрүүгө болот. “Орто” банктар айрыкча, айыл чарба тармагына кредиттик ресурстарды берүүгө ыктаган.

Ресурстар

2012-жылы банк секторунун милдеттенмелеринин көлөмүнүн өсүшү 33,5 пайызды түзгөн. Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата банктардын милдеттенмелери 69,8 млрд. сом чегинде катталган.

2.2.1.5-график. банк секторунун чогуу алгандагы милдеттенмелеринин түзүмү

Банктардын милдеттенмелери түзүмүндө негизги үлүш үй чарба секторуна (29,5 пайызы) жана финансылык эмес корпоративдик секторго (28,4 пайыз) туура келген. Ал эми банктардын мөөнөттүү ресурстар түзүмүндө алардын милдеттенмелеринин жалпы көлөмүндө негизги үлүш үй чарбаларына салымдарга (17,2 пайыз) жана резидент эместердин кредиттерине жана депозитерине (13,9 пайыз) туура келген.

2012-жылы банк тутумунун депозиттик базасынын өсүшү 36,4 пайызды түзүп, 48,4 млрд. сом көлөмүндө калыптанган. Ишканалардын жана калайык-калктын депозиттеринин түзүмүндө жеке адамдардын аманаттарынын үлүшү 50,9 пайыз чегинде катталган. Мында, жеке адамдардын депозиттеринин көлөмүнүн 2012-жыл ичинде өсүшү 36,3 пайызды түзгөн.

Юридикалык жактардын депозиттеринин салыштырма салмагы 2012-жыл ичинде 49,8 пайыздан 49,1 пайызга чейин кыскарып, 21,3 млрд. сомду түзгөн. Юридикалык жактардын

депозиттеринин өсүшү 33,0 пайызды түзгөн.

Ошентип, депозиттик базанын экономика секторлору боюнча түзүмү бара-бара теңештирүүнү жана банк секторунун ишинде, акча каражаттарын тартуу жагында дисбаланстын төмөндөшүн чагылдырган. Бүтүндөй алганда, тартылган ресурстардын түзүмүндө талап боюнча төлөнүүчү депозиттердин салыштырма салмагы милдеттенмелердин жалпы көлөмүнүн 47,5 пайызын же 34,2 млрд. сомду түзгөн, ушунун өзү эң эле ликвиддүү активдерди олуттуу көлөмдө кармап турууга банктарга түрткү берет.

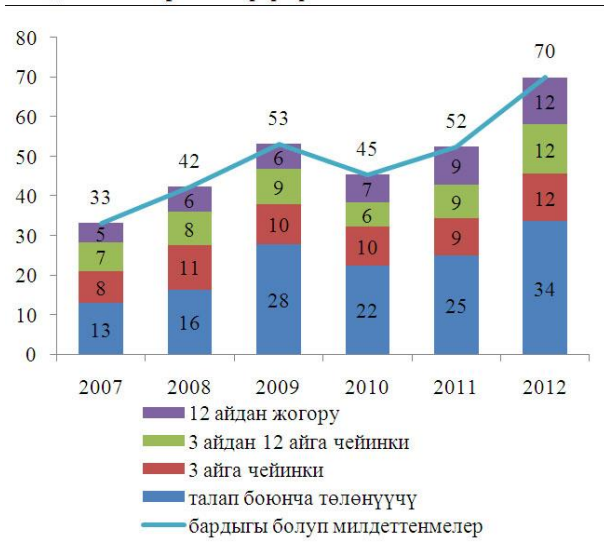
Банк тутумунун узак мөөнөттүү өнүгүү жолунда алгылыктуу таасир этиши мүмкүн болгон

узак мөөнөттүү депозиттердин (1 жылдан ашкан мөөнөткө) үлүшү кароого алынып жаткан мезгил ичинде орточо алганда, депозиттик базанын 9,5 пайызын түзүп, 2011-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырганда, 2,8 пайыздык пунктка төмөндөгөн.

2012-жылдын акырына карата абал боюнча ири жана орто банктардын милдеттенмелер түзүмүндө талап боюнча төлөнүүчү депозиттердин жогорку деңгээлде концентрацияланышы катталган (61,9 пайыз).

Ошентип, банк секторунда узак мөөнөткө жумшалуучу (12 айдан ашкан мөөнөткө) ресурстардын жетишсиздиги шартында, кыска мөөнөттүү ликвиддүүлүк сакталып калган.

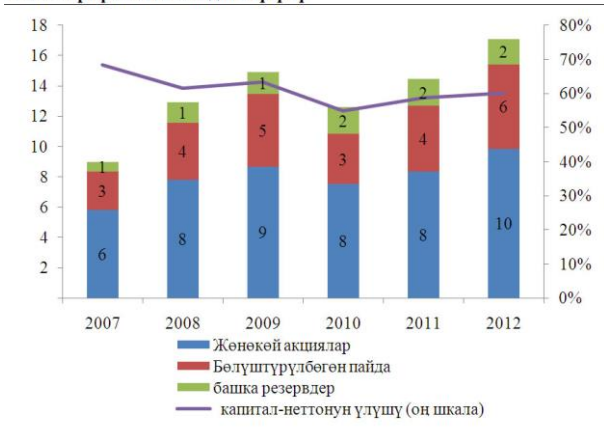
2.2.1.6-график. Банк секторунун чогуу алгандагы милдеттенмелеринин түзүмү

Банк секторунун өздүк капиталы кароого алынып жаткан жыл ичинде 2,6 млрд. сомго же 18,3 пайызга өсүп, 17,1 млрд. сомду түзгөн. Өздүк капиталдын артышы эң башкысы, бөлүштүрүлбөгөн пайданын көбөйүүсүнүн эсебинен (1,3 млрд сомго) камсыз кылынган. 2012-жыл ичинде уставдык капиталдын көбөйүүсү 1,1 млрд. сом чегинде катталган.

Финансылык натыйжалар

2.2.1.7-график. Капиталдын түзүмү

16

Отчеттук мезгил ичинде банктардын кирешелери алардын чыгашаларынан ашкан. Отчеттук жыл жыйынтыгы боюнча дүң кирешенин 58,2 пайызын ээлеген пайыздык кирешелер банктардын кирешелеринин негизги түзүүчүсү бойдон калган.

Мында чакан банктардын түзүмүндө комиссиялык кирешелердин олуттуу үлүштө болушу менен мүнөздөлгөн. Ал 2012-жыл ичинде дүң кирешенин жана чет өлкө валютасы менен операциялардан түшкөн кирешелердин 19,2 пайызын түзгөн (ичинде дүң кирешенин

¹⁶ Капитал-нетто – негизги каражаттарды, жалпы РППУну, карызгердин активди төлөө эсебине кабыл алынган менчигин эсептен алып салуу менен банктын өздүк капиталы.

13,1 пайызы).

Бүтүндөй алганда, банк системасында кирешелердин түзүмүндө баалуу кагаздар менен операциялардан түшкөн кирешелердин үлүшү улам барган сайын көбөйүп жаткандыгы белгиленген.

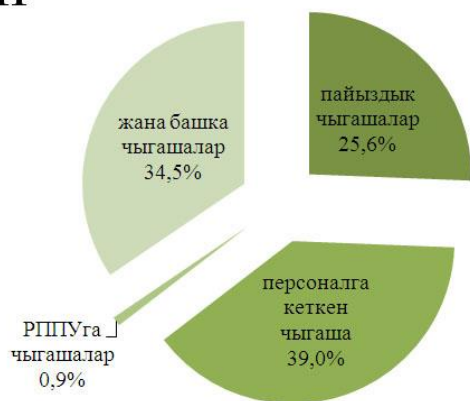
2.2.1.8-график. Банктардын кирешелеринин түзүмү

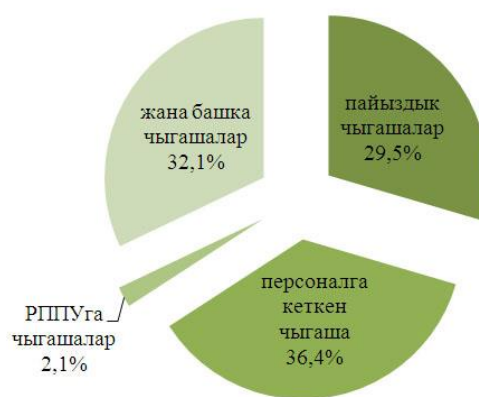
2012-жыл ичинде банктардын чыгашалары алынган кирешелердин 79,7 пайызын түзгөн, анын ичинде мында эмгек акыга чыгашалар (чыгашалардын жалпы көлөмүнүн 36,4 пайызы) жана пайыздык чыгашалар (жалпы көлөмүнүн 29,5 пайызы) камтылат. Башка операциялык чыгашалардын үлүшүнө чыгашалардын жалпы көлөмүнүн 32,1 пайызы туура келген.

2.2.1.9-график. Чыгашалар түзүмү

2011

2012

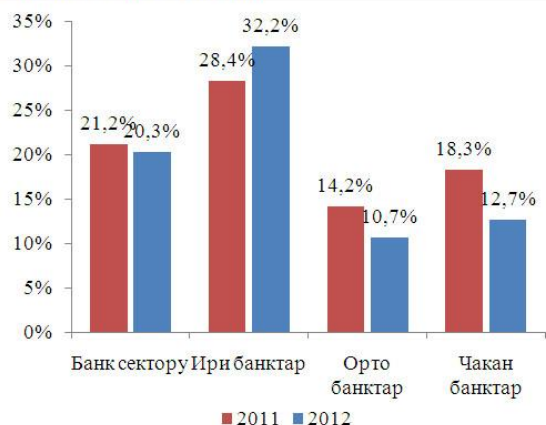
Чакан жана орто банктардын персоналга жумшаган чыгашаларынын үлүшү ири банктарга салыштырганда жогору болгон, бул ири банктарга караганда, кредиттик адистердин көбүрөөк болушун талап кылган алда канча аз өлчөмдөгү кредиттерге талаптардын жогору экендиги менен түшүндүрүлөт. Ошондой болсо да, чыгашалардын мындай ажырымы орто жана чакан банктардын кызматкерлеринин эмгек акысынын орточо деңгээлинин төмөндүгү менен шартталган. Ошентип, банктардын персоналынын рентабелдүүлүгү көрсөткүчү¹⁷ 2012-жыл ичинде 70,2 пайызды түзгөн. Ири банктардын персоналынын рентабелдүүлүгү 135,4 пайызды, ал эми чакан банктардыкы 34,1 пайызды түзгөн.

2012-жыл ичинде банктардын кирешелүүлүк рентабелдүүлүгү (таза пайданын жалпы кирешеге карата катышы) 20,3 пайызды түзүү менен дээрлик өзгөрүүсүз калган. Мында, “ири” банктардын орто жана чакан банктарга караганда ушул көрсөткүч боюнча олуттуу айырмасы сакталып калган.

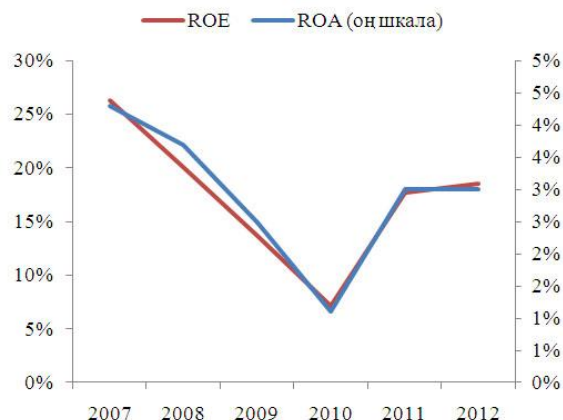
¹⁷ Персоналдын рентабелдүүлүгү – таза пайданын персоналга кеткен чыгашаларына карата катышы.

2.2.1.10-график. Таза пайданын топтор боюнча жалпы кирешеге карата катышы

2.2.1.11-график. Капиталдын активдеринин рентабелдүүлүк көрсөткүчтөрү

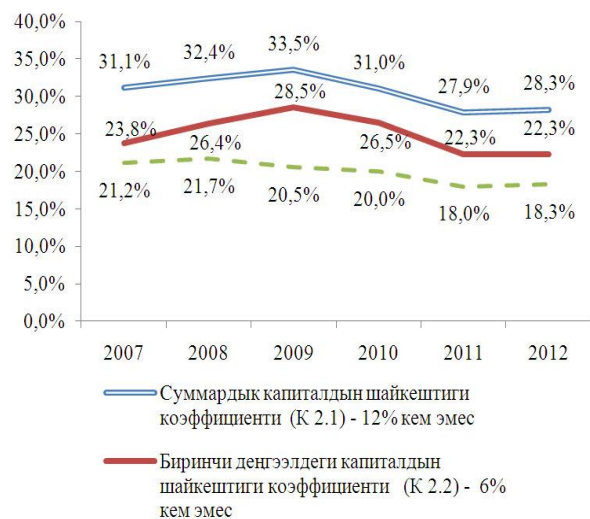
Отчеттук жыл ичинде капиталдын кирешелүүлүгү көрсөткүчү (ROE) 18,5 пайызды түзүп, 2011-жылдын деңгээлинде сакталып калган.

2013-жылдагы олуттуу төмөндөөдөн кийин активдердин кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн динамикасы (ROA) да кыйла туруктуулугун далилдей алган. Бул банктардын активдерди пайдалануудагы иш натыйжалуулугунун артып жатышын мүнөздөйт.

Капитал шайкештиги

Таза суммардык капиталдын таза тобокелдиктүү активдерге карата катышы (К 2.1.) 2012-жылдын акырына карата Улуттук банк тарабынан белгиленген минималдуу мааниден 16,3 пайыздык пунктка ашуу менен 28,3 пайызды түзгөн. 2007-2012-жылдар аралыгында бул

2.2.1.12-график. Капиталдын шайкештиги

көрсөткүчтүн төмөндөшү, банктардын активдүү операцияларынын алардын өздүк каражаттарынын өсүш арымынан артып турушу менен шартталган. 2007-жылдан бери таза суммардык капитал 1,8 эсеге көбөйгөн. Мында, материалдык эмес активдерди эсептөөдөн кийинки чогуу алгандагы активдер да өсүшкө ээ болгон.

Өздүк каражаттардан тышкары башка булактардын эсебинен активдерди каржылоо деңгээлин мүнөздөгөн финансылык левераж (банктардын капиталынын жетиштүүлүгүнүн кошумча көрсөткүчү) Улуттук банк тарабынан белгиленген ченемден 10,3 пайыздык пунктка артуу менен 18,3 пайызды түзгөн.

2.2.2. Банк секторундагы тобокелдиктер жана проблемалар

2012-жыл ичинде банк секторунда түптөлгөн жагдай төмөнкүдөй тобокелдиктерди жана проблемаларды аныктап, өткөн мезгилдерде тартылган ресурстардын көпчүлүгүнүн кыска мөөнөттүү мүнөзүн, тармактык, географиялык жана институционалдык концентрациялануу тобокелдиктерин, төлөмдөрдүн мөөнөттүүлүгүндөгү ажырымдарды аныктоого мүмкүндүк берген.

Финансылык ортомчулук индикаторлору

2.2.2.1-график. Финансылык ортомчулук көрсөткүчү

Кароого алынып жактан жыл жыйынтыгы боюнча депозиттер көлөмүнүн¹⁸ ИДӨ өлчөмүнө карата катышы¹⁹ 14,2 пайызды түзгөн (2011-жыл жыйынтыгы боюнча 11,2 пайыз).

Бул көрсөткүчтүн өсүшү банк тутумунун депозиттеринин өсүш арымынын (34,8 пайыз) номиналдык ИДӨнүн өсүш арымына салыштырганда, (6,4 пайыз²⁰) озгон арымда жүрүшү менен шартталган.

Кардарларга берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн ИДӨ көлөмүнө карата катышы 13,2 пайызды түзүп, 2011-жыл жыйынтыгына салыштырганда, 2,3 пайыздык

пунктка көбөйгөн, ушунун өзү да банк тутумунун кредит портфелинин ИДӨнүн өсүш арымына салыштырганда, озгон арымда өсүшүнүн натыйжасынан болуп саналат.

Бирок, банк секторунда баланстык көрсөткүчтөрдүн алгылыктуу өсүш динамикасына карабастан Кыргыз Республикасында финансылык ортомчулук көрсөткүчтөрүнүн калыптанган деңгээли салыштырмалуу төмөн чекте калууда. Ушундан улам, финансылык тобокелдиктерди алгылыктуу чекте токтотуп туруу менен банк тутумунда активдүү операцияларды андан ары кеңейтүү үчүн мүмкүнчүлүктөр бар.

Бүтүндөй алганда, коммерциялык банктарда орун алып турган туруктуулук шарты кыска мөөнөттүк мезгил ичинде иш чөйрөсүн кеңейтүү үчүн мүмкүнчүлүктөргө ээ экендигин көрсөтүүдө.

¹⁸ Бул бөлүктө депозиттер дегенден улам, ишканалардын жана калайык-калктын депозиттерин түшүнүү зарыл.

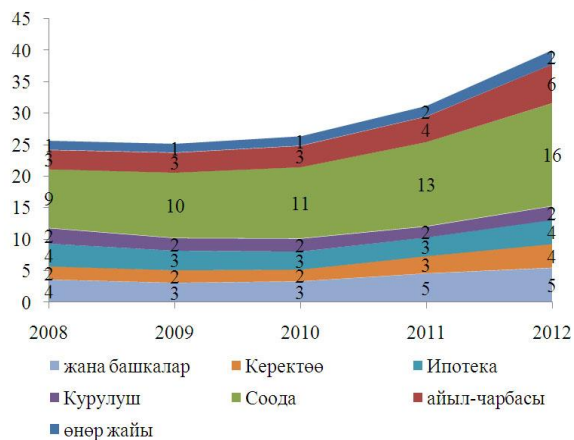
¹⁹ Эсептөөдө акыркы 12 ай ичиндеги номиналдык ИДӨ боюнча көрсөткүчтөр колдонулган.

²⁰ Номиналдык ИДӨнүн өсүш арымы боюнча маалыматтын негизинде баа берилген.

Концентрациялануу тобокелдиги

Банктардын кредит портфелинде тармактык, географиялык жана институционалдык

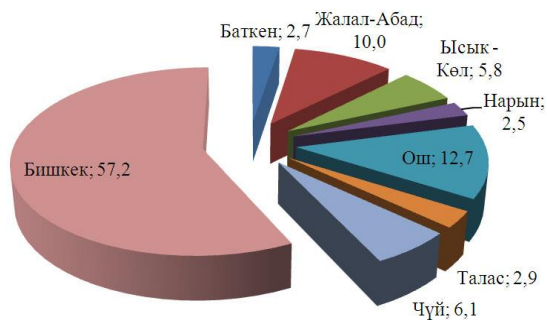
2.2.2.2-график. кредит портфелинин тармактык түзүмү

концентрациялануу тобокелдиктери сакталып калууда. Банктардын кредит портфелиндеги негизги үлүш соода жүргүзүү тармагына туура келүүдө. 2012-жылдын акырына карата соода тармагынын кредит портфелинин көлөмү 16,3 млрд. сомду же банктардын кредит портфелинин 40,8 пайызын түзгөн.

Географиялык бөлүштүрүп кароодо банк секторунун кредиттеринин негизги үлүшү Бишкек шаарына жана Чүй областына туура келген (кредит портфелинин 57,2 пайызы).

2.2.2.3-график. Кыргыз Республикасынын аймактарын кредиттөө

Региондордо банктардын кредит портфелинде соодага берилген кредиттердин тышкары, айыл чарбасына кредиттер олуттуу үлүштү ээлеген (региондордо берилген кредиттердин 33,7 пайызы). Кредит портфелинин институционалдык концентрациялануусу кредит портфелинде 5 ири карыз алуучунун олуттуу үлүшү менен мүнөздөлгөн (банк секторунун жалпы кредит портфелинин 13,5 пайызы). Банктардын ресурстук базасы да институционалдык концентрациялануу менен мүнөздөлгөн. Кароого алынып жаткан жылдын акырына карата 5 ири аманатчы алдындагы карыз калайык-калктын жана ишканалардын депозиттеринин 26,5 пайызын түзгөн.

Ликвиддүүлүк тобокелдиги

Банк секторунун ликвиддүүлүк тобокелдигинин күчөп жатышы байкалууда, бул активдер жана милдеттенмелер боюнча төлөм мөөнөттөрүнүн ажырымынын өсүшү менен шартталган. Банктардын финансылык активдери менен милдеттенмелеринин терс ажырымы 1 жылга чейинки төлөө мөөнөттөрү боюнча катталган. Мында, активдер жана талап боюнча төлөнүүчү милдеттенмелерде кыйла олуттуу ажырым сакталып калган. Ошону менен бирге эле, активдер жана милдеттенмелер боюнча жогорку ажырым тобокелдиги чет өлкө валютасында байкалган. Талаптар менен милдеттенмелердин орун алып жаткан ажырымынын натыйжасы катары банктар активдер түзүмүндө аз кирешелүү жогорку ликвиддүү активдеринин олуттуу көлөмүн сактап турган.

Ошентип, банк сектору милдеттенмелеринде, орто мөөнөткө жана узак мөөнөткө каралган ресурстардын жетишсиздиги шартында талап боюнча төлөнүүчү депозиттерге ээ болгон.

2.2.2.1-таблица. Финансылык активдердин жана милдеттенмелердин төлөө мөөнөттөрү боюнча кумулятивдик ажырымы

Финансылык активдердин жана милдеттенмелердин төлөө мөөнөттөрү боюнча кумулятивдик ажырымы

(млн. сом)

Бардыгы болуп	токтоосуз	1 айга чейин	3 айга чейин	1 жылга чейин	бардыгы болуп
Бардыгы болуп финансылык активдер	21 268	36 329	41 105	57 739	92 063
Бардыгы болуп финансылык милдеттенмелер	30 593	41 705	46 887	59 478	71 973
Ажырым (интервал ГЭП)	-9 325	-5 377	-5 781	-1 739	20 090
Активдерден % ажырым	-10,1%	-5,8%	-6,3%	-1,9%	21,8%
ТСКдан % ажырым	-57,5%	-33,2%	-35,7%	-10,7%	124,0%

Финансылык активдердин жана милдеттенмелердин төлөө мөөнөттөрү боюнча кумулятивдик ажырымы

чет өлкө валютасында	токтоосуз	1 айга чейин	3 айга чейин	1 жылга чейин	бардыгы болуп
Бардыгы болуп финансылык активдер	12 180	18 713	20 309	26 699	43 063
Бардыгы болуп финансылык милдеттенмелер	16 129	22 513	26 034	32 561	39 409
Ажырым (интервал ГЭП)	-3 949	-3 800	-5 725	-5 861	3 653
Чет өлкө валютасындагы активдерден % ажырым	-9,2%	-8,8%	-13,3%	-13,6%	8,5%
ТСКдан % ажырым	-24,4%	-23,4%	-35,3%	-36,2%	22,5%

Финансылык активдердин жана милдеттенмелердин төлөө мөөнөттөрү боюнча кумулятивдик ажырымы

улуттук валютада	токтоосуз	1 айга чейин	3 айга чейин	1 жылга чейин	бардыгы болуп
Бардыгы болуп финансылык активдер	9 087	17 616	20 797	31 039	49 000
Бардыгы болуп финансылык милдеттенмелер	14 464	19 192	20 853	26 917	32 563
Ажырым (интервал ГЭП)	-5 377	-1 576	-56	4 122	16 437
Улуттук валютадагы активдерден % ажырым	-11,0%	-3,2%	-0,1%	8,4%	33,5%
ТСКдан % ажырым	-33,2%	-9,7%	-0,3%	25,4%	101,4%

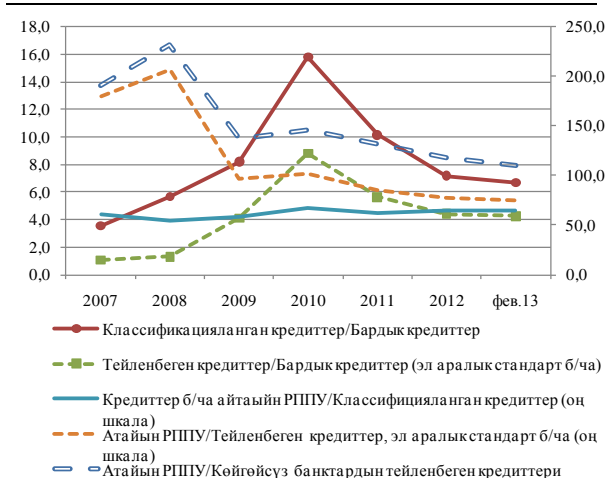
21

Кредиттик тобокелдик

Банктардын активдеринде классификацияланган активдердин жана бүтүндөй кредит портфелинде классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн сакталып турган төмөндөө динамикасы кредиттик тобокелдиктердин басаңдашын тастыктаган. 2012-жылдын акырына карата абал боюнча классификацияланган активдер 4,5 млрд. сомду же банктардын чогуу алгандагы активдеринин 5,8 пайызын, классификацияланган кредиттер – 2,9 млрд. сомду же чогуу алгандагы кредиттердин 7,2 пайызын түзгөн.

²¹ Кумулятивдик ажырым – мөөнөттүүлүктүн ар бир диапозону үчүн бааланган, төлөөгө жөндөмдүүлүктү колдоого кеткен (ресурстардын жетишсиздигинин же үстөк ликвиддүүлүктүн өлчөмү)

2.2.2.4 - график. Кредит портфелинин сапаты пайыздар

Экономиканын бардык тармактары боюнча классификацияланган кредиттердин төмөндөшү катталган. «Иштебей жаткан» кредиттердин жалпы көлөмүндө мындай кредиттердин салыштырмалуу жогорку үлүштө болушу соода тармагына (35,9 пайыз) жана курулуш (18,0%) багытына туура келген. Мында, кредит портфелинде классификацияланган кредиттердин кыйла жогорку үлүшү курулуш тармагында да байкалган. Бирок, 2010-жылдагы эң жогорку чекке жетүүдөн кийин (курулушка кредит портфелинин 41,1 пайызга) бул тармактагы классификацияланган кредиттердин үлүшү бара-бара төмөндөп олтуруп, 2012-жылдын акырына карата 23,0 пайызды түзгөн.

4-кыстырма. Кредиттик тобокелдикке "кайтарым стресс-тестирлөө"

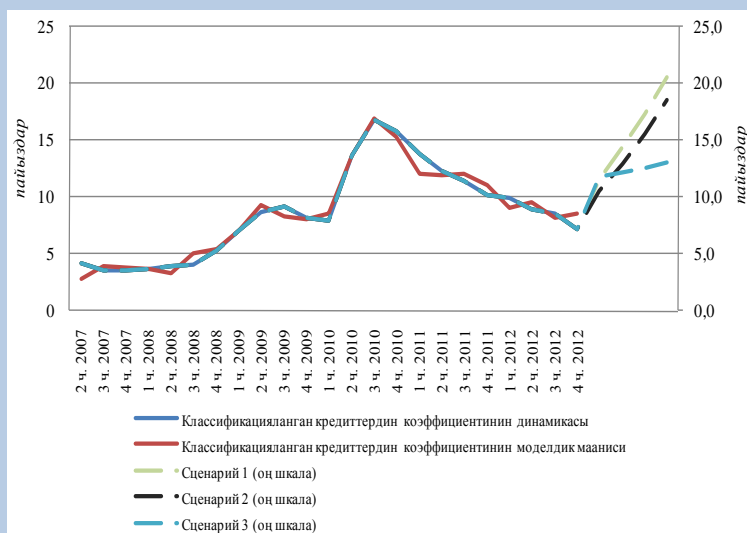
Кредиттик тобокелдикке ийкемдүүлүктүн кайтарым стресс-тестинин натыйжасы, банктар кредит портфелинде классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн 7,2 пайыздан 29,0 пайызга чейин көбөйүүсү шартында, капиталдын шайкештигинин минималдуу нормасын (12,0 пайыз) аткара албай калышын далилдейт.

Мында, айрыкча үч банк оор абалга туш болот. Эгерде, бул банктардын кредит портфелинде өздөштүрүлбөгөн кредиттердин үлүшү 13-14 пайыз деңгээлинен ашса, анда бул банктар капиталдын шайкештик ченемин бузууга мажбур болушат.

5-кыстырма. Банк секторундагы кредиттик тобокелдикке стресс-тестирлөө

Стресс-тестирлөө, кредит портфелиндеги классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн динамикасын мүнөздөгөн тизмектелген эконометрикалык моделдердин жана ага таасир эткен факторлордун негизинде жүргүзүлгөн.

Төмөнкүдөй стресстик ыктымалдуу сценарийлер кароого алынган:

1. Бир эле учурда улуттук валюта курсунун 20 пайызга нарксызданышы менен коштолгон, жыл ичинде кредит портфелиндеги соодалык кредиттердин үлүшүнүн 10 пайызга олуттуу көбөйүүсү.

Классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн 13,4 пайызга, 20,6 пайыз деңгээлине чейин көбөйүүсү, мына ушул стресс-сценарийди ишке ашыруунун натыйжасынан болуп калышы мүмкүн.

2. Жыл ичинде левараждын 150 пайызга бара-бара өсүшү менен коштолгон,

активдердеги кредиттердин үлүшүнүн 10 пайызга кыскарышы.

Жыл ичинде классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн 11,3 пайызга, 18,5 пайыз деңгээлине чейин көбөйүүсү, ушул сценарийди ишке ашырунун натыйжасынан болуп калышы мүмкүн.

3. Банк секторунун кредитеринин көлөмүнүн 20 пайызга бара-бара төмөндөшү алкагында, сомдун АКШ долларына карата катышынын 30 пайызга нарксызданышы.

Жыл ичинде классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн 5,9 пайыздан, 13,1 пайыз деңгээлине чейин көбөйүүсү мына ушул стресс-сценарийди жүзөгө ашыруунун натыйжасынан болуп калышы мүмкүн.

6-кыстырма. Кредиттик тобокелдикке Монте-Карло ыкмасында баа берүүлөр

Мында талдап-иликтөөлөр “Активдерди классификациялоо жана потенциалдуу жоготуулардын жана чыгым тартуулардын ордун жабууга камга тиешелүү чегерүүлөр жөнүндө” жобого ылайык, “канааттандыраарлык” кредиттерге чегерилген топ үчүн жүргүзүлгөн.

Ушул жобого ылайык, “канааттандыраарлык” статусуна кирген кредиттер боюнча кеминде 2 пайыздык өлчөмдө кам түзүлүүгө тийиш. Камдарга чегерүүнүн мындай нормасы жалпылап алганда карыз алуучу төлөөгө жөндөмсүз абалда калышы тобокелдигин чагылдырат, б.а. 2 пайызы кайтарылбай калышы ыктымалдыгы орун алган кредиттер төлөнбөй калышы мүмкүн.

Кам түзүүнүн мындай ченеми кредиттик тобокелдиктин келип чыгышынын чектүү мааниси катары тандалып алынган.

1-таблица. Кредиттик тобокелдикке баа берүүлөр

	VaR ²² , млн. сом	Канааттандырылган кредит портфелинен чыгымдар, %	Таасирлерден кийинки К.2.1 шайкештиги %
ыктымалдуулук 5%	7 016	20,2	15,4
ыктымалдуулук 3%	8 185	23,6	13,4
ыктымалдуулук 1%	15 201	43,7	1,7

Ошентип, банк секторунун 5 пайызы кайтарылбай калышы мүмкүн болгон чогуу алгандагы кредиттик тобокелдиги канааттандырылган кредиттер портфелинин 20,2 пайызынан ашып кетиши мүмкүн. Мында капиталдын шайкештик ченеми (К2.1) 15,4 пайыздан төмөн түшүп кетиши ыктымал. 3 пайызы кайтарылбай калышы ыктымал болгон чогуу алгандагы кредиттик тобокелдиктер канааттандырылган кредиттер портфелинин 23,6 пайызынан ашып кетиши мүмкүн, мында капиталдын шайкештик ченеми 13,4 пайыздан төмөн түшүшү мүмкүн. 1 пайыз кайтарылбай калышы ыктымалдыгы орун алган чыгымдар канааттандырылган кредиттер портфелинин 43,7 пайызын түзүшү мүмкүн, натыйжада шайкештик ченеми чектүү деңгээлден төмөн түшүшү ыктымал.

²² VaR – белгилүү бир мезгил ичинде акчалай туюндурулган, келип чыгышы мүмкүн болгон жоготуулар.

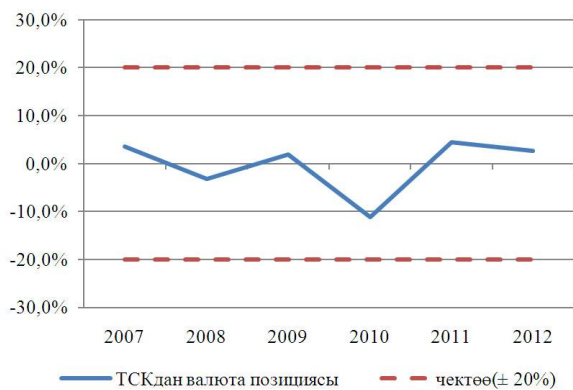
Рыноктук тобокелдик

Рыноктук тобокелдик валюталык жана пайыздык тобокелдиктерде камтылган.

Валюталык тобокелдик

Банктар негизинен активдердин жана милдеттенмелердин валюталык позицияларын белгиленген ченемдерден төмөн деңгээлде токтотуп турушкан.

2.2.2.4-график. Валюта позициясынын динамикасы

2012-жылдын акырына карата абал боюнча чогуу алгандагы ачык валюта позициясы 693,1 млн. сом же банк секторунун таза суммардык капиталынын – 4,3 пайызын түзүү менен “кыска” болгон (2011-жылдын жыйынтыгы боюнча валюта позициясы “узун”болуп, -594,6 млн. сомду же таза суммардык капиталдын 4,4 пайыз чегинде катталган).

Валюталык тобокелдикке баа берүүнүн стресс-тестирлөөсү

1-таасир (шок) орун алган шартта (улуттук валютанын 5 пайыздык нарксызданышынын түздөн-түз таасири), коммерциялык банктардын улуттук жана чет өлкө валюталарындагы активдеринин жана милдеттенмелеринин үлүштөрүнүн катышы олуттуу деле өзгөрбөйт. Капиталдын шайкештиги, бүтүндөй банк сектору боюнча сыяктуу эле, айрым банктар боюнча дээрлик өзгөрбөйт.

Ал эми 2-таасир орун алган шартта (эгерде чет өлкө валютасындагы кредиттердин 30 пайызы классификацияланган болсо, чет өлкө валютасындагы кредиттердин сапатына кыйыр таасир этүү), эки банк буга туруштук бере албай калышы мүмкүн.

Бүтүндөй алганда, активдерди жана милдеттенмелерди кайра баалоого валюта тобокелдигинин таасирине баа берүү, эгерде улуттук валютанын АКШ долларына карата катышы ±30,0 пайыз чегинде өзгөргөн шартта, банк тутуму 285 млн. сом өлчөмүндө чыгымга/пайдага дуушар болушу мүмкүн.

Пайыздык тобокелдик

Пайыздык чендердин өзгөрүүсүнө дуушарланган активдердин жана милдеттенмелердин ажырымына талдап-иликтөөлөр, пайыздык тобокелдиктер материализацияланган шартта, банк секторунун жетиштүү туруктуулугун чагылдырып көрсөткөн. 2012-жылдын акырына карата бүтүндөй банк тутуму боюнча “365 күнгө чейинки” бардык мөөнөттөр боюнча кумулятивдик терс ажырым байкалган:

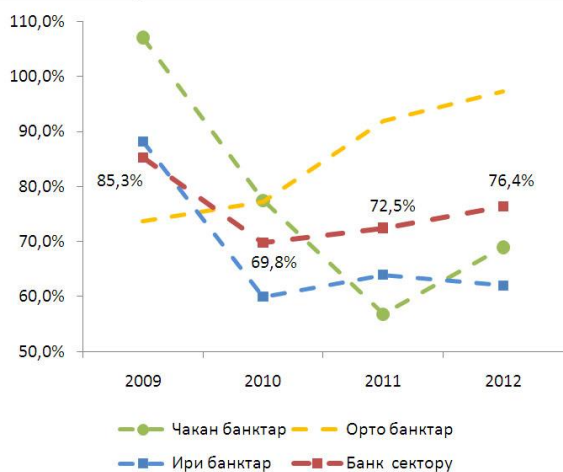
- «талап боюнча төлөнүүчү» - 7,1 млрд. сом;
- «90 күнгө чейинки» - 3,4 млрд. сом;
- «91 күндөн 180 күнгө чейинки» - 3,4 млрд. сом;
- «181 күндөн 365 күнгө чейинки» - 0,1 млрд. сом.

Үлүшүнө банк тутуму боюнча суммардык кумулятивдик терс ажырымдын 85,9 пайызы туура келген төрт банкта “90 күнгө чейинки” төлөө мөөнөтү менен салыштырмалуу бир кыйла жогорку деңгээлде пайыздык тобокелдиктер орун алгандыгы байкалган. Банк тутуму боюнча бүтүндөй алганда, 15 банк “90 күнгө чейинки” төлөө мөөнөтү менен терс кумулятивдик ажырымга ээ болгон.

Банктардын пайыздык тобокелдикке дуушарлануусуна стресс-тест катары депозиттер боюнча пайыздык ченди улуттук валютада 30 пайыздык пунктка, ал эми чет өлкө валютасында (АКШ доллары) 180 пайыздык пунктка көбөйтүү катары каралган. Стресс-тесттин натыйжалары банк тутуму мында таасирлерге туруктуу экендигин далилдей алгандыгын, банк секторунун капиталынын шайкештигинин мүмкүн болуучу мааниси дээрлик өзгөрбөгөндүгүн көрсөткөн.

Кредиттөө үчүн ресурстук база менен камсыз болуу

2.2.2.5-график. Кредиттерди мөөнөттүү милдеттенмелер менен камсыздоо

2010-жылдагы олуттуу төмөндөөдөн кийин банк секторунун мөөнөттүү милдеттенмелер менен²³ камсыз болуу деңгээли бара-бара калыбына келиши байкалган. 2012-жылдын акырына карата абал боюнча банктардын мөөнөттүү милдеттенмелери менен камсыз болуу деңгээли кредит портфелинин 76,4 пайызын түзгөн.

Кароого алынып жаткан жылдын акырында үй чарбаларынын депозиттери, банктардын өздүк каражаттары, ошондой эле резидент эместердин кредиттери жана депозиттери ресурстук базаны топтоодо негизги булактан болгон ири банктар, мөөнөттүү милдеттенмелер менен азыраак камсыздалгандардан болуп саналган.

Ал эми резидент эместердин каражаттары негизги ресурстук булактан болгон орто банктар, мөөнөттүү милдеттенмелер менен салыштырмалуу деңгээлде камсыздалгандардан болушкан.

Мында 6 коммерциялык банкта туруктуу ресурстардын жетишсиздиги катталган. Банк секторунун кредит портфелин каржылоо негизин, үй чарбаларынын мөөнөттүү депозиттери (30,3 пайыз), резидент эместердин кредиттери жана депозиттери (24,5 пайыз) жана банктардын өздүк каражаттары (24,0 пайыз) түзгөн. Өз кезегинде, кыска мөөнөттүк кредиттөө үчүн негизги ресурс катары үй чарбаларынын мөөнөттүү депозиттери жана

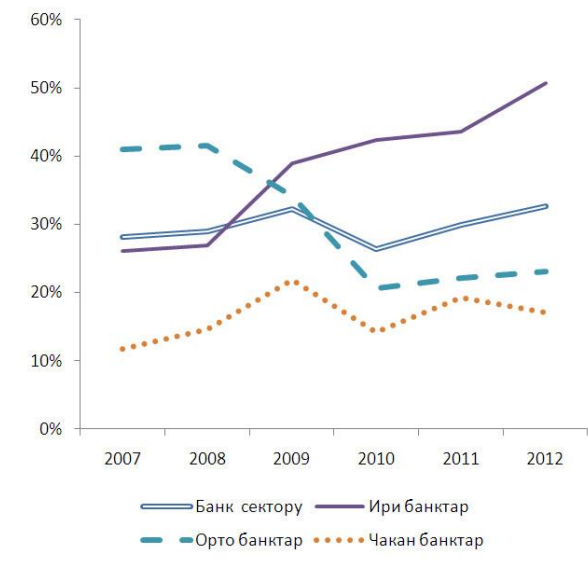
²³ Мөөнөттүү милдеттенмелердин кредит портфелинин өлчөмүнө карата катышы

талап боюнча төлөнүүчү депозиттер чыккан болсо, анда узак мөөнөттүү кредиттөө үчүн (3 жылдан ашкан) ресурстук базанын негизин банктардын капиталы түптөгөн (узак мөөнөттүү кредиттер портфелинин 72,2 пайызы).

Капиталды топтоо булактары

2.2.2.6-график. Банктардын капиталында бөлүштүрүлбөгөн пайданын үлүшү

2007–2012-жылдар ичинде бүтүндөй банк сектору боюнча топтолгон пайданын озгон арымда өсүшү шартында, өздүк каражаттардын жалпы көлөмүндө уставдык капиталдын үлүшүнүн азайгандыгы белгиленген. Мында, эгерде ири банктар үчүн бөлүштүрүлбөгөн пайданын үлүшүнүн өсүшү банктык кызматтар чөйрөсүн кеңейтүү максатын көздөгөн, ошондой эле капиталды көбөйтүү саясатын мүнөздөгөн болсо, анда орто жана чакан банктар үчүн бөлүштүрүлбөгөн пайданын үлүшүнүн азайуусу, пайданы «жутуп» жоготуу саясатын чагылдырат.

Ошентип, орто жана чакан банктарда бөлүштүрүлбөгөн пайданын эсебинен кайра капиталдаштыруунун салыштырмалуу төмөн

деңгээлде экендиги катталган.

7-кыстырма. Капиталдын жетиштүүлүгү көрсөткүчүнүн макроэкономикалык таасирлеге ийкемдүүлүгүнө стресс-тестирлөө

Мындай стресс-тестирлөө кредиттик, пайыздык тобокелдиктердин, ликвиддүүлүк тобокелдигинин жана улуттук валютанын курсунун өзгөрүүсүнөн улам келип чыккан тобокелдиктердин материализацияланышына алып келген макроэкономикалык таасирлердин орун алышы шартында, банк секторунун капиталынын жетиштүүлүгү көрсөткүчүнүн ийкемдүүлүгүнө баа берүүгө багытталган. Төмөнкүдөй макроэкономикалык таасирлер кароого алынган:

1) ИДӨнүн 5 пайызга төмөндөшү

ИДӨнүн 5 пайызга төмөндөшү банктардын капиталынын жетиштүүлүк деңгээлинин²⁴ 28,3 пайыздан (2012-жылдын акыра карата абал боюнча) 25,5 пайызга чейин төмөндөшүнө алып келиши ыктымал. Мында банктардын бир да тобунда (ири, орто жана чакан) капиталдын жетиштүүлүк көрсөткүчү чектүү деңгээлден төмөн басаңдагандыгы байкалган эмес. Чакан банктар кыйла туруктуу бойдон калууда. 1-таасир, банк секторунун жалпы активдериндеги үлүшү 3,8 пайызды түзгөн, 1 банкта капиталдын жетиштүүлүк деңгээлинин чектүү деңгээлден төмөн басаңдашына алып келиши мүмкүн.

2) Кыска мөөнөттүк пайыздык чендердин 3 пайызга, узак мөөнөттүүлөрдүн 5 пайызга өзгөрүүсү

Мындай таасир капиталдын жетиштүүлүк коэффициентине бир кыйла олуттуу таасир этиши мүмкүн. Капиталдын жетиштүүлүк коэффициентинин күтүлүп жаткан төмөндөшү 6,0 пайыздан 22,3 пайыз деңгээлине чейин түзүшү ыктымал. Ошентип, бул таасирдин орун алышы капиталдын жетиштүүлүк коэффициентинин чектүү деңгээлден төмөн басаңдашына алып келбейт. Мында,

²⁴ Капиталдын жетиштүүлүк коэффициенти үчүн чектүү деңгээл 12 пайызды түзөт

орто банктар тобу боюнча капиталдын жетиштүүлүк коэффициенти 17,0 пайызга чейин төмөндөшү мүмкүн. Мына ушундай таасир орун алган шартта, банк секторунун жалпы активдериндеги үлүшү 7,5 пайызды түзгөн, 2 банкта капиталдын жетиштүүлүк коэффициентинин чектүү деңгээлден төмөн басандашы байкалышы мүмкүн.

Ушул сценарийдин алкагында, капиталдын жетиштүүлүк коэффициентинин чектүү деңгээлден төмөн басандашына алып келиши мүмкүн болгон пайыздык чендердин мүмкүн болуучу өзгөрүүсү аныкталган. Кыска мөөнөттүк чендердин 7 пайызга, узак мөөнөттүүлөрдүн 9 пайызга өзгөрүүсү шартында, капиталдын жетиштүүлүк коэффициентинин чектүү деңгээлден төмөн басандашы, орто банктар тобу боюнча байкалат.

3) сомдун алмашуу курсунун 30 пайызга төмөндөшү

Банктардын капиталынын жетиштүүлүк коэффициенти 28,3 пайыздан 26,3 пайызга чейин төмөндөйт. Бул коэффициенттин чектүү деңгээлден төмөн болушу бир банкта катталат.

Чогуу алгандагы макроэкономикалык таасирлер төмөнкүдөй натыйжаларга алып келет.

Бүтүндөй банк сектору боюнча капиталдын жетиштүүлүк коэффициентинин төмөндөшү 11,5 пайызды, 16,8 пайыздык деңгээлге чейинкини түзүшү мүмкүн. Башкача айтканда макроэкономикалык таасирлердин орун алышы да аталган коэффициенттин чектүү деңгээлден төмөн басандашына алып келбейт. Капиталдын буфердик запасы шайкеш деңгээлде калуу менен кошумча капиталдык салымды талап кылбайт.

Мында “орто” банктар тобу боюнча капиталдын жетиштүүлүк коэффициенти, чектүү деңгээлден төмөн түшүү менен 23,5 пайыздан 11,5 пайызга чейин кыскарышы ыктымал. Бул коэффициенттин чектүү деңгээлден төмөн кыскарышы, банк секторунун жалпы активдериндеги алардын үлүшү 28,9 пайызды түзгөн 5 банкта байкалышы мүмкүн. Жыйынтыгында бул банк секторуна ИДӨнүн 0,3 пайызы өлчөмүндө кошумча капиталдын салынышы зарылчылыгын таңуулайт.

1-таблица. Макроэкономикалык таасирлердин капиталдын жетиштүүлүк коэффициентине тийгизген таасири пайыздар

	Банк сектору	Ири банктар	Орто банктар	Чакан банктар
1-таасир – ИДӨнүн төмөндөшү	25,5	23,1	20,5	42,0
2-таасир – пайыздык чендердин өзгөрүүсү	22,3	21,3	17,0	36,3
2-таасир – пайыздык чендердин олуттуу өзгөрүүсү	17,6	17,7	11,7	30,4
3-таасир – алмашуу курсунун өзгөрүүсү	26,3	23,6	21,8	42,9
Чогуу алгандагы таасир этүүлөр	16,8	14,8	11,5	33,3

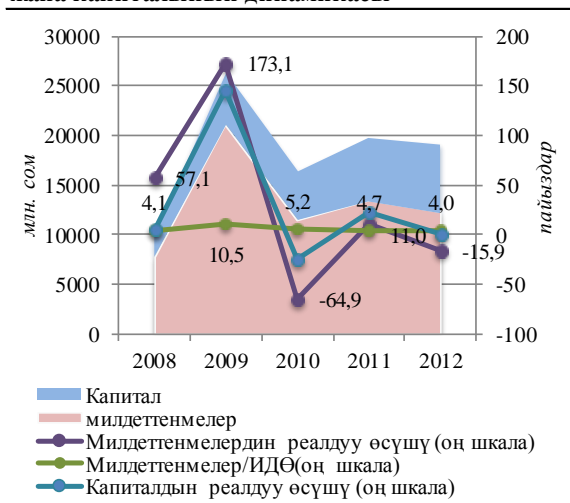
2.3. Банктык эмес финансы-кредит мекемелери

БФКМдердин кредит портфели тармактар боюнча сыяктуу эле, институционалдык негизде жетиштүү деңгээлде диверсификацияланбаган бойдон калууда, ал эми пайыздык чендер жогорку деңгээлде орун алууда. Ушуну менен катар эле, классификацияланган кредиттердин өсүшү жүрүүдө, бул карыз алуучулардын финансылык тартипти сактабагандыгына жана калайык-калктын финансылык сабаттуулук деңгээлинин төмөндөгөндүгүнө байланыштуу келип чыккан.

2012-жылдын 31-декабрына карата абал боюнча Кыргыз Республикасында Улуттук банк тарабынан лицензияланып, иши ал аркылуу жөнгө салынуучу банктык эмес финансы-кредит мекемелер тутумунда адистештирилген финансы-кредит мекемеси – “КСФК” ААКсы; 183 кредиттик союз; 320 микрофинансылык уюмдар (анын ичинде 4 микрофинансылык компания, 242 микрокредиттик компания жана 74 микрокредиттик агенти) жана 306 алмашуу бюросу камтылган.

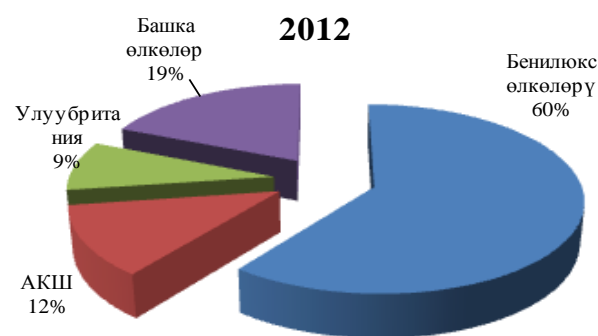
БФКМдердин ресурстары

2.3.1-график. БФКМдердин милдеттенмелеринин жана капиталынын динамикасы

Булагы: Улуттук банк

2.3.2 - график. БФКМ ЖТКнын географиялык түзүмү

Булагы: Улуттук банк

Кароого алынып жаткан жылдын акырына карата абал боюнча БФКМдердин чогуу алгандагы милдеттенмелери 12 266,0 млн. сомду же коммерциялык банктардын милдеттенмелерине карата 17,2 пайызды түзгөн (коммерциялык банктардын ушул мезгил ичиндеги милдеттенмелери 71 433,2 млн. сом чегинде катталган). БФКМдердин милдеттенмелеринин ИДӨгө карата катышы көрсөткүчү бир жыл мурдагы ушул көрсөткүчкө салыштырганда, 14,0 пайызга төмөндөгөн. Милдеттенмелердин жалпы көлөмүндө эң чоң үлүштү алынган кредиттер ээлейт (2.3.1.-таблица).

БФКМдердин тышкы карызынын географиялык түзүмүн Бенилюкс өлкөлөрүнөн, АКШ жана Улуу Британиядан алынган кредиттер түзөт. Евро аймагында карыз оорчулугу өөрчүп кеткен шартта, сырттан карыз алуунун негизги булагынан болгон Батыш Европалык өнөктөштөр ликвиддүүлүк проблемасына дуушар болушу мүмкүн. Бул жагдай банктык эмес сектордон чет өлкө капиталынын алынып кетишин (агылып чыгышын) шарттап, натыйжада банктык эмес сектордун (чакан бизнестин) республиканын экономикасын кредиттөөсүнүн төмөндөшүнө алып келиши мүмкүн (2.3.1-таблица).

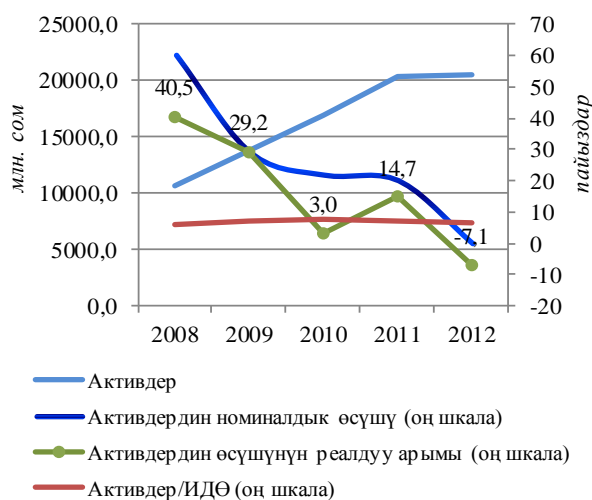
2.3.1-таблица. БФКМдердин милдеттенмелеринин түзүмү

Милдеттенмелердин категориясы	2012	
	млн. сом	үлүш, %
а) алынган кредиттер:	10616,3	86,6
<i>резиденттерден</i>	0,0	0,0
<i>резидент эместерден</i>	0,0	0,0
б) башка милдеттенмелер	1649,7	13,4
Бардыгы болуп милдеттенмелер	12266,0	100,0

Булагы: Улуттук банк

БФКМдердин активдери

2.3.3-график. БФКМдердин активдеринин динамикасы

Булагы: Улуттук банк

2.3.2-таблица. БФКМдердин активдеринин түзүмү

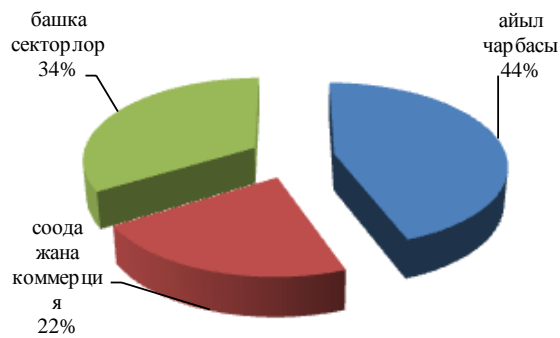
Активдердин категориясы	2011		2012	
	млн. сом	үлүш, %	млн. сом	үлүш, %
а. Финансылык активдер, анын ичинде:	20 803,5	90,7	19 597,8	95,9
<i>кредиттер жана займдар</i>	17 493,3	84,1	15 405,5	78,6
<i>коммерциялык банктардагы корреспонденттик эсептер</i>	1 527,7	7,3	2 265,1	11,6
<i>башка финансылык активдер</i>	1 782,5	8,6	1 927,2	9,8
б. Финансылык эмес активдер	2 136,8	9,3	842,6	4,1
Бардыгы болуп активдер	22 940,3	100,0	20 440,4	100,0

Булагы: Улуттук банк

Кредиттөөнүн негизги тармагынан болуп, айыл чарбасы жана соода жүргүзүү калууда (2.3.4-график). Айыл чарбасын кредиттөө өз кезегинде жаратылыш климаттык шарттарга жараша жогорку тобокелдиктер менен коштолушу ыктымал, ал эми соода жүргүзүү жана коммерциялык багыттын кредиттөө соодалык жүгүртүүнүн жана калктын ишкердик жигердүүлүгүнүн басандашы тобокелдиги менен коштолот.

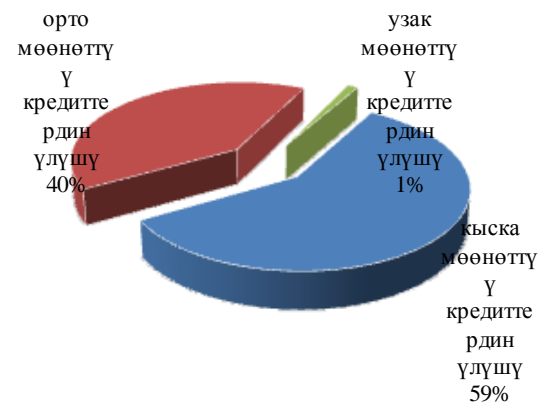
²⁵ Мында жана мындан ары кош эсепке алууга жол бербөө максатында, БФКМдердин активдери жана кредит портфели “Кредиттик союздардын Финансы компаниясы” ААКсынын маалыматтарын эсепке алуусуз сунушталган, анткени кредиттер кредиттик союздарга берилген.

2.3.4-график. Кредит портфелинин экономиканын тармактары боюнча

Булагы: Улуттук банк

2.3.5-график. БФКМдердин кредит портфелинин мөөнөттүүлүк боюнча түзүмү

Булагы: Улуттук банк

Бул жерде айыл чарбасын кредиттөө биринчи кезекте, Кыргыз Республикасынын региондоруна багытталган, ошондон улам Бишкек шаарына жана Чүй областына салыштырганда, региондун калкынын кирешесинин анчалык жогору эместиги, айрыкча акча которуулардан көз каранды экендигинен улам, кредиттер боюнча төлөбөй калуу сыяктуу олуттуу тобокелдикти өзүндө камтыйт.

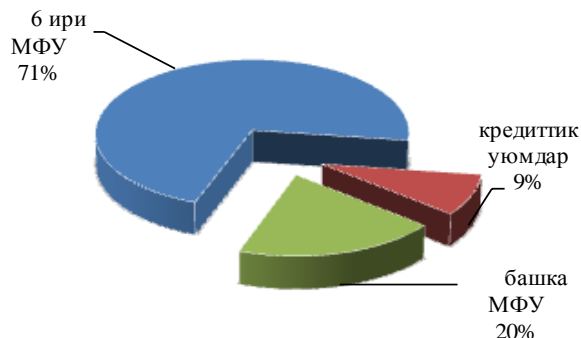
Бул жерде БФКМдердин кредит портфелинин өсүшүнүн алкагында географиялык түзүмдүн олуттуу диверсификацияланышын белгилеп кетүү зарыл. Алсак, Бишкек шаары жана Чүй областынан тышкары, кредиттөөнүн олуттуу үлүшү өлкө региондоруна туура келет (2.3.3.-таблица).

2.3.3-таблица. БФКМдердин кредит портфелинин географиялык түзүмү

	2011		2012	
	млн. сом	үлүш, %	млн. сом	үлүш, %
Бишкек ш. жана Чүй областы	4701,9	29,9	5639,0	36,6
Жалал-Абад областы	2904,4	18,5	2230,8	14,5
Ош областы	2718,8	17,3	2245,1	14,6
Баткен областы	1264,0	8,0	1460,2	9,5
Ысык-Көл областы	1581,9	10,1	1544,6	10,0
Нарын областы	1167,3	7,4	1076,8	7,0
Талас областы	1240,0	7,9	1064,6	6,9
КР чегинен тышкары	152,2	1,0	144,3	0,9
Бардыгы болуп	15730,4	100,0	15405,4	100,0

Булагы: Улуттук банк

2.3.6-график. БФКМдердин түрү боюнча кредит портфелдин түзүмү

Булагы: Улуттук банк

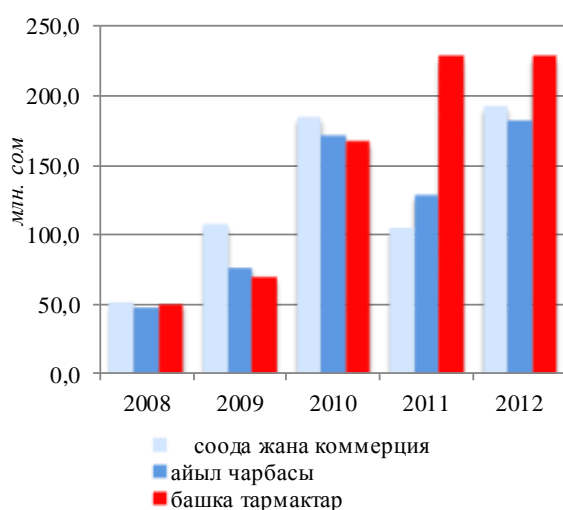
БФКМдердин ири санда экендигине карабастан, 6 ири МФУ банктык эмес рыноктун негизги оюнчусунан болуп саналат, ушунун өзү БФКМ кредит портфелинин жогорку институционалдык концентрациялануусун көрсөтүп турат.

Кыргыз Республикасында банктык эмес бизнес бир нече, туруктуу иш алып барган, чет өлкө донорлору жана жүздөгөн майда жергиликтүү уюмдар тарбынан каржыланган МФУлар менен мүнөздөлөт (2.3.6-график).

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде классификацияланган кредиттердин өсүшү байкалган, бирок БФКМдердин кредит портфелинин жалпы көлөмүндө алардын үлүшү салыштырмалуу төмөн чекте калууда.

2012-жыл жыйынтыгы боюнча БФКМдердин кредит портфелинде классификацияланган кредиттердин үлүшүнүн 1,0 пайыздык пунктка өскөндүгү байкалган. Жыл акырында кредит портфелиндеги классификацияланган кредиттердин үлүшү 3,9 пайызды түзгөн (2.3.8.-график). Классификацияланган кредиттерге түзүлгөн атайы камдардын суммасы 568,8 млн. сом чегинде катталган. Ошентип, классификацияланган кредиттердин атайы камдар менен камсыз болушу бир жыл мурдагыга салыштырганда, 43,7 пайызга көбөйүү менен 94,6 пайызды түзгөн. Мындай өсүш МФУлардын ишин жөнгө салган ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдүн киргизилишине байланыштуу болгон.

2.3.7-график. Классификац. кредиттердин экономиканын тармактары боюнча түзүмү

Булагы: Улуттук банк

2.3.8.-график. Классификацияланган кредиттердин динамикасы

Булагы: Улуттук банк

БФКМдердин классификацияланган кредиттеринин негизги үлүшү соода жүргүзүү (30,2 пайызы) жана айыл чарбасы (31,9 пайызы) чөйрөсүндө концентрацияланган, анткени кредиттердин басымдуу бөлүгү экономиканын дал ушул тармактарына берилген.

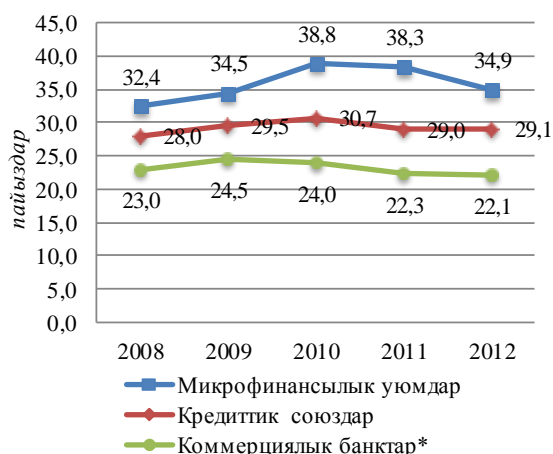
2.3.4-таблица. БФКМдердин классификацияланган кредиттеринин түзүмү

	2012	
	млн. сом	үлүш, %
Бишкек ш. Чүй областы	466,4	77,6
КР башка областтары	134,7	22,4
Бардыгы болуп КР аймактары боюнча	601,1	100,0

Булагы: Улуттук банк

Проблемалуу кредиттердин үлүшүнүн көбөйүүсүнүн негизги себебинин биринен болуп, финансылык тартиптин солгундашы жана карыз алуучулардын жатып-ичерлик маанайга ык коюшун атоого болот. Мына ушундай калпыстыктар гана өлкөнүн микрофинансы рыногунда олуттуу көйгөйлөрдү жаратууда.

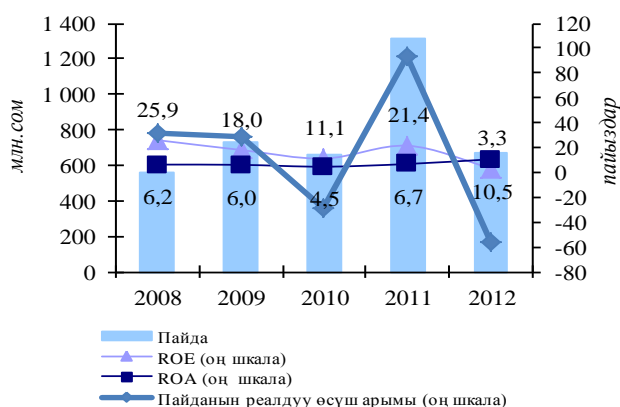
2.3.9-график. Пайыздык чендердин кредиттик ресурстар боюнча динамикасы

Булагы: Улуттук банк

*КБдын пайыздык чендери улуттук валютада берилген

2.3.10-график. БФКМдердин кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн динамикасы

Булагы: Улуттук банк

2.3.11-график. БФКМдердин чыгаша түзүмү

Булагы: Улуттук банктын маалыматтары

Банктык эмес финансы кредиттик мекемелердин кредиттери боюнча пайыздык чендер мурдагыдай эле жогору бойдон калууда.

Банктык эмес кредиттик мекемелердин кредиттери боюнча пайыздык чендердин жогору болуп жатышынын негизги себебинен болуп, күрөөсүз кредиттөөгө жана өлкө регионунун банктардан кредит алууга мүмкүнчүлүгү жок калкынын мындай кредиттерге болгон жогорку керектөөсүнө байланыштуу келип чыккан тобокелдиктерди атоого болот.

БФКМ кирешелүүлүгү

2012-жыл жыйынтыгы боюнча²⁶ ROAдан тышкары кирешелүүлүктүн негизги көрсөткүчтөрүнүн төмөндөшү катталган (2.3.10-график). Кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн кыскарышынын негизги себебинин бири болуп, система түзүүчү БФКМдердин биринин (МФК «Бай-Түшүм жана Өнөктөштөр» ЖАК) банк тутумуна аралашуусун, ошондой эле кредиттер боюнча потенциалдуу жоготуулардын жана чыгым тартуулардын ордун жабууга атайы камдын көлөмүнүн көбөйтүлүшү саналат.

2.3.12-график. БФКМдердин киреше түзүмү

Булагы: Улуттук банктын маалыматтары

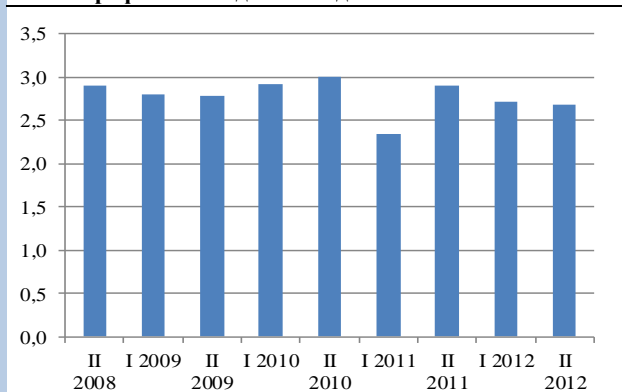
²⁶ МФК «БТИП» ЖАКтын баланстык маалыматтарын эске албаганда

БФКМ чыгашаларынын үчтөн биринен көбүрөөгүн (33,6 пайызын) персоналды күтүүгө кеткен сарптоолор түзөт (банк секторунда чогуу алгандагы чыгашалардын 36,4 пайызы чегинде).

Кароого алынып жаткан жылдын жыйынтыгы боюнча БФКМдердин кирешелерине талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү, берилген кредиттерден жана насыялардан түшкөн пайыздык кирешелер негизги киреше булагынан экендигин көрсөткөн (2.3.12-график). Чыгашалар түзүмүндө эң чоң салыштырма салмакты персоналды күтүүгө кеткен чыгашалар ээлейт, ал эми андан соң алынган кредиттерди жана насыяларды тейлөөгө кеткен башка чыгашалар түзөт.

8-кыстырма. Z-score ыкмасынын негизинде банктык эмес сектордун туруктуулугуна баа берүү

2.3.13-график. Z-индексин динамикасы

Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

Мындай талдап-иликтөөнү жүргүзүү айрым бир өзүнчө БФКМдин финансылык абалынын сыяктуу эле, бүтүндөй банктык эмес сектордун көйгөйлүү проблемаларын аныктоого багытталган. Финансылык институттун туруктуулугун аныктоо үчүн дефолтко чейинки аралыкты аныктоочу Z-индекси колдонулат.

Z-индексинин жогорку көрсөткүчү дефолтко чейинки аралык арымын көрсөтөт, демек БФКМдер кыйла туруктуу иштеп жаткандыгын жана алар төлөөгө жөндөмсүз

абалында калышы мүмкүн эместигин далилдөөдө.

2012-жыл жыйынтыгы боюнча z-индексинин эсептөө маанисине ылайык, Кыргыз Республикасынын банктык эмес секторунун абалы салыштырмалуу туруктуу экендигин байкоого болот (2.3.13-график)²⁷. Кароого алынган жылдын 2-жарымында катталган индексин жетиштүү деңгээлдеги туруктуу көрсөткүчү БФКМдердин туруктуу пайда алуу дараметин мүнөздөгөн, кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн өсүшүнө түздөн-түз таасир эткен.

2.4. Төлөм системасы

Улуттук банк төлөм системасындагы проблемаларга жана орун алган тобокелдиктерге талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүүнү жана баа берүүнү, ошондой эле чекене төлөм системасын өнүктүрүү боюнча иш-чараларды улантып келет, негизги көңүл Айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн гросстук системасын, Майда чекене төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасынын жана “Элкарт” карттары менен эсептешүүлөрдүн улуттук системасынын ишине топтоштурулган.

²⁷ Бул иликтөөлөрдү жүргүзүү үчүн алты ири БФКМдердин маалыматтары пайдаланылган.

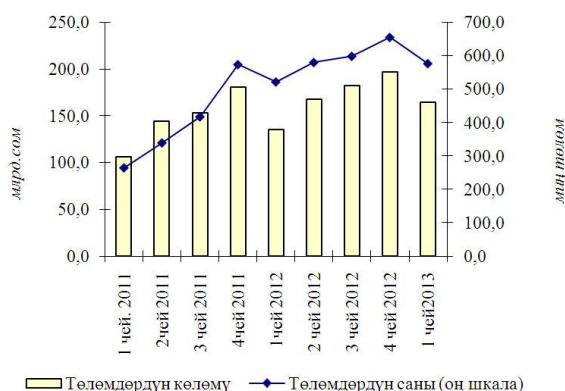

Маанилүү системалардын ишине талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча финансылык тобокелдиктер деңгээли кыйла төмөнкү деңгээлде экендигин белгилөөгө болот.

Кыргыз Республикасынын төлөм системасы резиденттер же резидент эместер операторунан боло алган, Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык, эсептешүүлөрдү жүзөгө ашыруу жагында республика аймагында иштеп жаткан төлөм системаларынын жыйындысын түшүндүрөт.

2013-жылдын 1-чейрегинин акырына карата абал боюнча Кыргыз Республикасында төлөм системасынын төмөнкүдөй компоненттери иштеп турган:

2.4.1-график. Банктар аралык төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

системасынын төмөнкүдөй компоненттери иштеп турган:

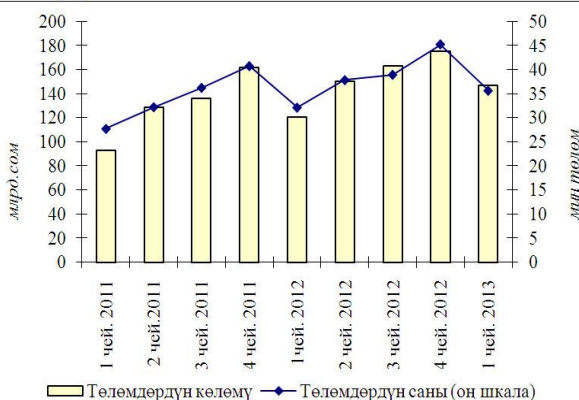
1. Ири мөөнөттүү төлөмдөр системасы - Айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн grosстук системасы (ГСРРВ).

2. Клирингдик төлөмдөрдүн системасы – Майда, чекене жана утурумдук төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасы (СПК).

3. Төлөм карттары аркылуу эсептешүүлөр системасы.

4. Акча которуу системасы.

2.4.2-график. Гросстук система боюнча төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

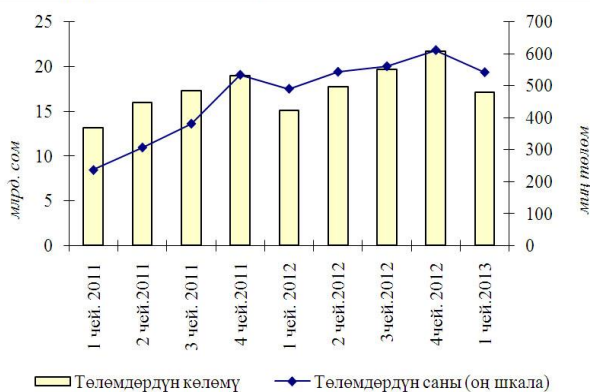

2013-жылдын 1-чейрегинин жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын төлөм системасы аркылуу жалпы суммасы 164,2 млрд. сомду түзгөн 577,3 миң төлөм жүзөгө ашырылган. 2012-жылдын тиешелүү чейрегиндеги көрсөткүчкө салыштырганда, төлөмдөр көлөмү 21,3 пайызга, ал эми алардын саны 10,5 пайызга көбөйгөн (2.4.1-график).

Банктар аралык төлөм системасында төлөмдөрдүн негизги көлөмү эсептешүүлөрдүн grosстук системасына туура келген (төлөмдөрдүн жалпы көлөмүнүн 89,6 пайызы).

Банктар аралык төлөм системасында төлөмдөрдүн негизги саны пакеттик клиринг системасына туура келген (төлөмдөрдүн жалпы санынын 93,8 пайызы).

2.4.3-график. Клиринг системасы боюнча төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

2013-жылдын 1-чейрегинде grosстук төлөмдөрдүн жалпы көлөмү 147,1 млрд. сомду түзүп, бир жыл мурдагы тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда 22,3 пайызга көбөйгөн.

Бардыгы болуп ГСРРВ аркылуу 2013-жылдын 1-чейрегинде 35,6 миң төлөм өткөрүлгөн, 2012-жылдын ушул мезгилиндегиге салыштырганда, бул көрсөткүч 11,0 пайызга көбөйгөн (2.4.3-график). Өтүп жаткан жылдын 1-чейрегиндеги иш жыйынтыгы боюнча клирингдик төлөмдөр көлөмү 17,1 млрд сомду

2.4.4-график. ГСРРВда төлөмдөрдүн жана ликвиддүүлүктүн көлөмүнүн орточо күндүк көрсөткүчүнүн өзгөрүү динамикасы

түзүп, 2012-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда, 13,4 пайызга көбөйгөн.

Быйылкы жылдын 1-чейрегинде клирингдик төлөмдөрдүн саны 541,7 төлөмдү түзүп, 2012-жылдын тиешелүү учуруна салыштырганда 10,5 пайызга көбөйгөн (2.4.4.- график).

2013-жылдын 1-чейрегинин акырына карата эмитирленген төлөм карттарынын жалпы саны 480 986 түзгөн. 2012-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда карттардын саны 73,7 пайызга өскөн.

Акча которуулар эл аралык жана локалдык системалар аркылуу ишке ашырылган. Кириш которуулардын жалпы саны 21,7 млрд. сом жалпы суммасында 1 376, 9 миңди түзгөн, ал эми сыртка которуулардын саны 4,8 млрд. сом жалпы суммасында 68,5 миңди түзгөн.

Кыргыз Республикасынын региондору боюнча кириш жана сыртка которуулар көлөмүнүн салыштырма салмагынын көпчүлүгү Бишкек шаарына туура келип, кириш которуулардын жалпы көлөмүнүн 32,9 пайызын жана сыртка которуулардын жалпы көлөмүнүн 55,6 пайызын түзгөн.

Эл аралык төлөмдөр боюнча кириш төлөмдөрдүн жалпы көлөмү 2013-жылдын 1-чейрегинин жыйынтыгында 166,8 млрд. сомду түзгөн (бул көрсөткүч өткөн жылдын ушул эле мезгилине салыштырганда 11,8 пайызга көбөйгөн), ал эми сыртка которуулардын жалпы көлөмү 180,0 млрд. сом чегинде катталган (өткөн жылдын ушул эле мезгилине салыштырганда 11,0 пайызга көбөйгөн).

2013-жылдын 1-чейрегинин жыйынтыгы боюнча эсептешүүлөрдүн grosстук системасындагы ликвиддүүлүк коэффициенти 4,75ди түзгөн, бул өткөн жылдагы тиешелүү көрсөткүчтөн 3,49 пайызга аз. Мындай төмөндөө катышуучулардын төлөмдөр көлөмүнүн 28,4 пайызга көбөйүүсү менен шартталган. Системадагы жүгүртүү көрсөткүчү жогорулап, отчеттук мезгил аралыгында 0,2 чегинде түптөлгөн.

Көрсөткүчтөрдүн катышы ликвиддүүлүктүн жогорку деңгээлин мүнөздөп турат (катышуучулардын ликвиддүү каражаттарынын 70 пайызынан ашыгыраагы пайдаланылбай калууда). Алсак, 2013-жылдын 1-чейреги ичинде Эсептешүүлөрдүн grosстук системасында катышуучуларга ликвиддүүлүктүн жетишсиздигине байланыштуу, четке кагылган төлөмдөр катталган эмес.

2.4.1-таблица. ГСРРВда төлөмдөр боюнча чогуу алгандагы маалыматтар

Аталышы	2009	2010	2011	2012	1 чей 2012	1 чей. 2013	Өсүш, %	Өсүш
Кезектеги төлөмдөр:								
- Саны	46	40	204	215	47	30	-36,17	-17,00
- Суммардык убактысы (минут)	1987	1312	6904	11469	1941	1277	-34,21	-664,00
Ликвиддүүлүктүн жеткиликсиздиги боюнча аткарылбаган төлөмдөр:								
- Саны	2	3	8	4	1	-	-	-
- Көлөмү (млн. сом)	185,37	22,04	32,30	1,34	0,00	-	-	-

2.4.5-график. ГСРРВда жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы

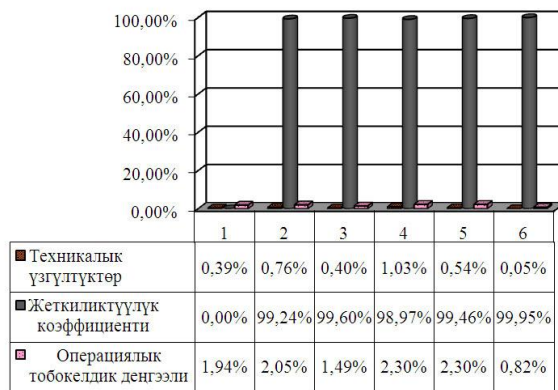
ашыгыраак каражаттарды камдашат). Отчеттук мезгил ичинде катышуучулар тарабынан дебеттик таза позициянын ордун жабууга сунушталган камдар зарыл деңгээлден болжолу менен 2,5 эсе жогору болгон.

Системалардагы *операциялык тобокелдиктер* деңгээли алардын ишинде кадимкиден башкача жагдайлардын (техникалык үзгүлтүктөр, система ишинин регламентинин бузулушу, персоналдын ката кетирүүлөрү, форс-мажордук жагдайлар) орун алышы менен аныкталат.

Эсептешүүлөрдүн *гросстук системасында* тобокелдик деңгээли бир азды гана түзүп, бул системада орун алган төмөнкү эреже менен камсыздалган: айрым катышуучуларда ликвиддүүлүк жетишсиз болсо, алардын төлөмдөрүн система операциялык күндүн акырына четке кагат.

Пакеттик клиринг системасына мониторингдин жана анын ишине иликтөөлөрдүн жыйынтыктары системада жогорку деңгээлдеги ликвиддүүлүк орун алгандыгын көрсөткөн (Пакеттик клиринг системасында) жыйынтыктап эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн катышуучулар зарыл болгондон

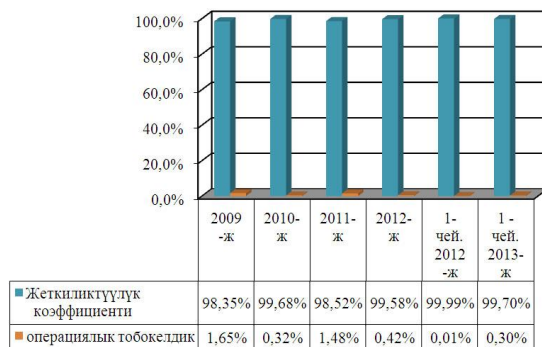
2.4.6-график. ПКSte жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы

Эсептешүүлөрдүн grosстук системасынын ишине иликтөөлөр, тобокелдик фактору катары операциялык күндү узартууну жана төлөм системасында катталган техникалык үзгүлтүктү эске алсак, 2013-жылдын 1-чeyрегинде системадан пайдалануу көрсөткүчү²⁸ 99,4 пайыз чегинде катталган.

Системанын кыйла жеткиликтүүлүгүнө карабастан, операциялык тобокелдик деңгээли 1,9 пайызды түзгөн, бул байланыш каналында техникалык үзгүлтүктөрдүн орун алышы, ошондой эле катышуучулар тарабынан системанын иш регламентинин бузулушуна байланыштуу болгон.

2.4.7-график. ББПБда жеткиликтүүлүк көрсөткүчүнүн жана операциялык тобокелдиктин катышы

жүргүзүлгөн мониторинг жана талдап-иликтөөлөр, отчеттук мезгил ичинде Элкарт улуттук төлөм системасы белгилеген иш регламентине ылайык иш алып баргандыгын көрсөткөн. Системадан пайдалануу коэффициентинин мааниси 99,7 пайызды түзгөн.

Операциялык тобокелдик көрсөткүчү 0,3 пайызды түзүп, сервердин ишинде техникалык үзгүлтүктөр менен шартталган.

Системалардын ишине жүргүзүлгөн мониторингдин жыйынтыктары боюнча операциялык тобокелдиктердин деңгээли 2013-жылдын 1-чeyреги ичинде анча жогору болгон эмес.

Эсептешүүлөрдүн grosстук системасында жана Пакеттик клиринг системасында операциялык тобокелдиктер көпчүлүк учурларда системалардын иш регламентинин бузулушу (катышуучулардын кайрылуулары боюнча системанын ишин узартуу), ошондой эле байланыш каналдарында үзгүлтүктөр менен мүнөздөлгөн.

2013-жылдын 1-чeyрегинде Пакеттик клиринг системасынын ишине жүргүзүлгөн мониторингдин жыйынтыгы боюнча системадан пайдалануу көрсөткүчү 99,95 пайызды түзгөн. Системада операциялык тобокелдик деңгээли 0,8 пайыз чегинде катталган, бул системанын катышуучуларынын андан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу жана системанын ишинин катышуучулар тарабынан узартылышы менен шартталган. Мындай үзгүлтүктөр Улуттук банктын тариф саясаты менен жөнгө салынат.

Маанилүү төлөм системасынын ишине

²⁸ Жеткиликтүүлүк коэффициенти –системаны керектөөчүлөр үчүн алардын талаптары боюнча кызматтардан жана маалыматтардан пайдалануу мүмкүнчүлүгү катары системанын жеткиликтүүлүгүн мүнөздөөчү көрсөткүч. Техникалык кемчиликтерден, электрэнергиясын өчүрүүлөрдөн, системанын операциялык күнү кеч башталгандыктан же эрте бүткөндүктөн улам келип чыккан системанын иш үзгүлтүктөрү системадан пайдалануу убактысын кыскартат.

III. Финансы конъюктурасы

3.1. Валюта жана акча рыногунун абалы

2012-жыл ичинде валюта жана акча рыногун жетиштүү туруктуулугу менен мүнөздөлгөн. 2009-2010-жылдардагы төмөндөөгө салыштырганда, валюта жана акча рынокторунда жүгүртүүлөрдүн өсүшү катталган. Ликвиддүүлүктүн өсүшү алкагында, каражаттарды тартуу наркынын төмөндөгөндүгү белгиленген.

3.1.1-график . Финансы рыногунун көлөмүнүн салыштырмалуу көрсөткүчтөрү

2012-жылдын экинчи жарымында банктар аралык карыз алуу рыногундагы жагдай коммерциялык банктардын үстөк камдарынын орточо күндүк көрсөткүч көлөмүнүн өсүшүнүн алкагында, жылдын биринчи жарымындагыга салыштырганда жигердүүлүктүн айрым бир төмөндөшү менен мүнөздөлгөн. Ликвиддүүлүккө суроо-талаптын сакталышы, эң башкысы банк тутумунда басымдуу абалды ээлеген банктар менен рыноктун калган катышуучулары ортосунда үстөк камдардын бирдей эмес бөлүштүрүлүшү менен шартталган. Банктар аралык кредит рыногунда ишке ашырылган операциялардын негизги бөлүгү мурдагыдай эле, репо бүтүмдөрүнө туура

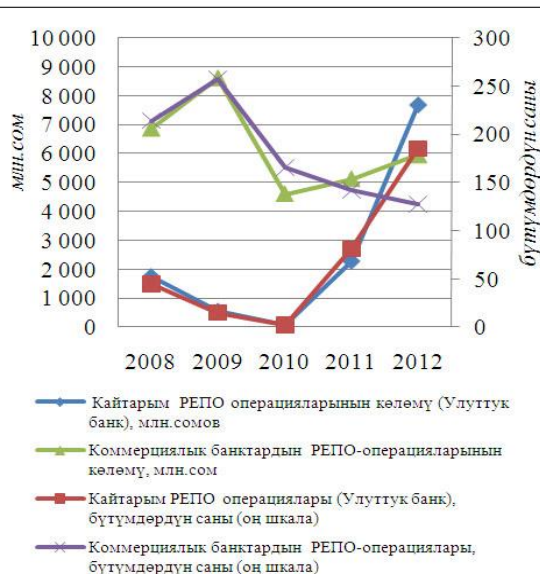
келген.

2012-жылы репо рыногунда орун алган өзгөрүүлөр эң башкысы, Улуттук банктын кайтарым репо операцияларынын көлөмүнүн көбөйүүсүнүн эсебинен жүргөн жана ал 7,7 млрд. сомду түзгөн (2011-жылдагы көрсөткүчкө салыштырганда 5,4 млрд. сомго өсүш). Коммерциялык банктардын репо операцияларынын көлөмү дээрлик өзгөргөн эмес (2012-жылы ичинде 5,9 млн. сом). Репо операциянын көлөмүнүн өсүшү пайыздык чендердин төмөндөшү менен коштолгон. Репо операциялар боюнча пайыздык чендердин орточо алынган мааниси 2011-жылдын экинчи жарымындагы ченге салыштырганда 4,1 пайыздык пунктка, 6,4 пайызга чейин төмөндөгөн. Улуттук валютадагы кредиттик операциялар боюнча чен да 1,6 пайыздык пунктка, 7,9 пайызга чейин төмөндөгөн. Бир эле учурда спрэддин төмөндөшү жүргөн, бул рынок индикаторлорунун алгылыктуу өсүш динамикасын мүнөздөгөн.

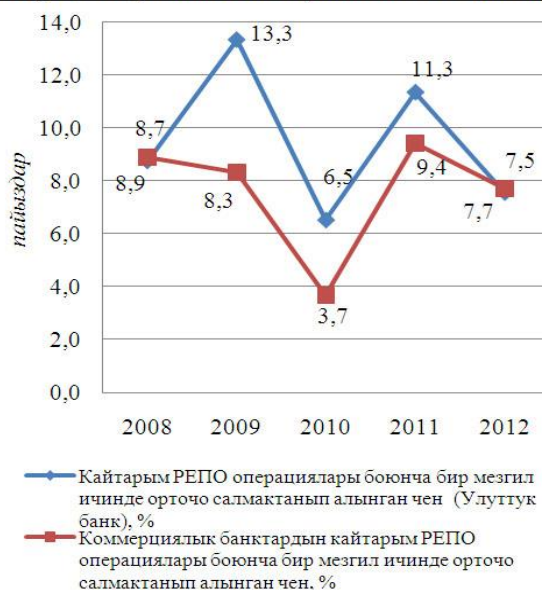
Ошондой эле Улуттук банк тарабынан берилген “овернайт” кредиттеринин олуттуу өскөндүгү катталган. Бул улуттук валютада кыска мөөнөттүү ликвиддүлүктү колдоо үчүн карыздык каражаттарга рыноктук талаптын орун алып жатышын чагылдырган.

2012-жыл ичинде “овернайт” кредитинин орточо айлык наркы 10,8 пайыздык пунктка, 5,2 пайызга чейин төмөндөгөн.

3.1.2-график. РЕПО рыногунун түзүмү

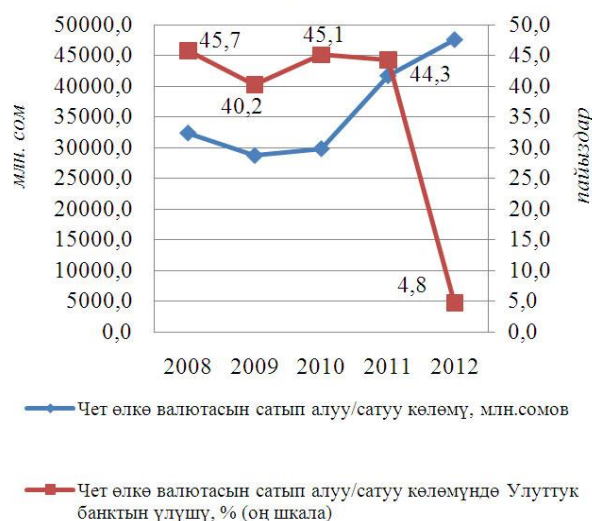
3.1.3-график. Коммерциялык банктардын РЕПО - операциялары боюнча бир мезгил ичиндеги чендер

Валюта рыногунда импортерлер тарабынан чет өлкө валютасына карата керектөөнү камсыз кылган, өлкөгө түшкөн акчалай которуулардын көлөмүнүн артышы чегинде, жетиштүү деңгээлде туруктуу бойдон сакталып калган.

Ошентип, банктар аралык валюта рыногунда операциялардын жалпы көлөмүнүн өсүшү негизинен, өлкөгө импорттук берүүлөрдүн агымынын көбөйүшү менен шартталган.

3.1.4-график. Чет өлкө валютасын сатып алуу/сатуу көлөмү

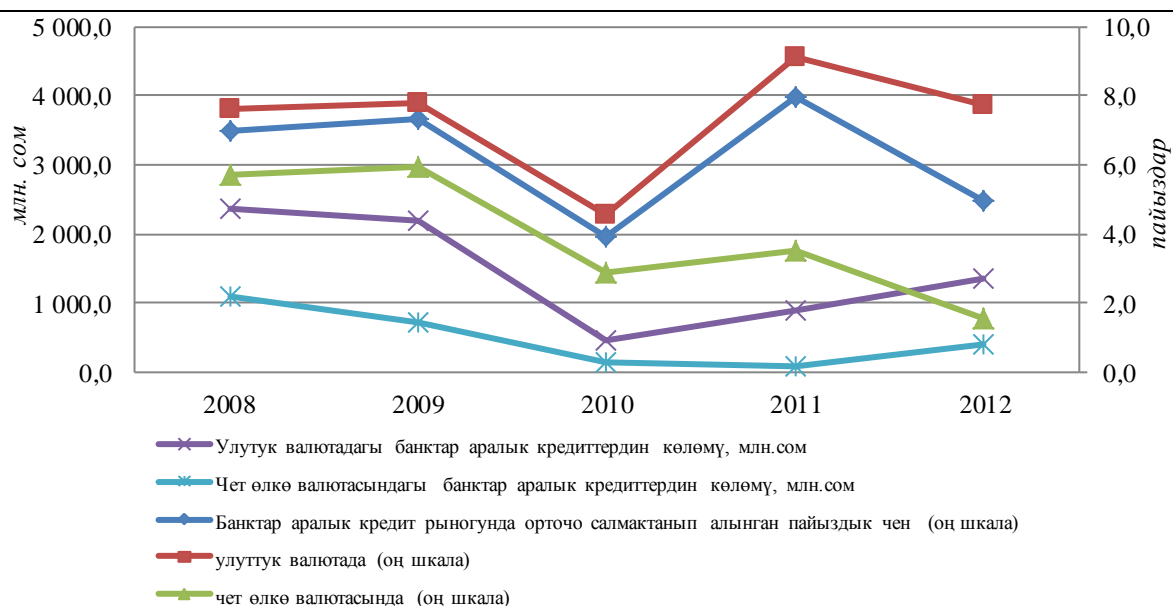

Бүтүмдөр коммерциялык банктар ортосунда гана ишке ашырылган. Валюта рыногунун түзүмүндө банктар-резиденттер ортосунда операциялар басымдуу абалды ээлеген.

Банктар аралык валюта рыногунда ликвиддүүлүктүн өзгөрүүсү жагында кыйла туруктуу жагдай калыптангандыгы байкалган. Негизги үлүштү АКШ доллары жана орус рубли менен операциялар түзгөн (валюталык операциялардын жалпы көлөмүнүн 85,5 пайызы). АКШ доллары боюнча валюталарды таза сатуу орун алып, ал эми орус рубли боюнча валютаны таза сатып алуунун өсүш динамикасы сакталып калган. Евро жана тенге менен ишке ашырылган операциялар валюта рыногунун

жүгүртүүсүндө бир аз гана үлүштү ээлеген. Чет өлкө валютасына үстөк талаптын жана сунуштун төмөндөшү алкагында, чет өлкө валютасын сатып алуу/сатуу операцияларынын көлөмүндө Улуттук банктын үлүшү олуттуу кыскарган (2012-жылы 4,8 пайызга, 2011-жылы 44,3 пайызга). Банктар аралык кредит рыногунда операциялардын негизги көлөмү банктар-резидент эместер менен чет өлкө валютасында ишке ашырылган. 2012-жыл ичинде банктар аралык кредиттердин көлөмү 29,6 млрд. сомду түзгөн (27,9 млрд. сом – банк-резидент эместер менен чет өлкө валютасындагы банктар аралык кредиттер). Улуттук валютадагы кредиттер 1,4 млрд. сомду түзгөн. Банк-резидент эместер менен чет өлкө валютасында банктар аралык кредиттер көлөмүнүн төмөндөшү жагында өткөн жылдары түптөлгөн тенденция сакталып калган.

3.1.5-график. Банктар аралык кредит рыногундагы операциялар

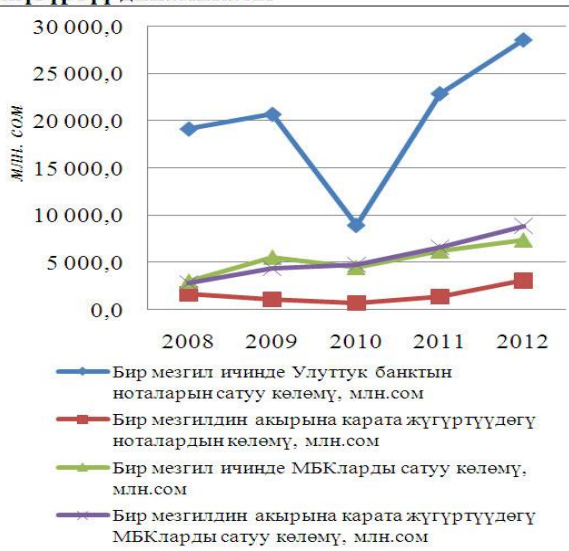

Банктар аралык кредит рыногунда пайыздык чендердин төмөндөшү (улуттук валютада сыяктуу эле, чет өлкө валютасында да) жана бир эле учурда банктар аралык чендердин спрэдинин кыскарышы катталган. Бул динамика коммерциялык банктар арасында кредиттик тобокелдик деңгээлинен бара-бара төмөндөп жаткандыгын жана ликвиддүүлүктүн өсүшүн чагылдырган.

Ички рынокто сыяктуу эле, банк-резиденттер менен ишке ашырылган своп-операцияларынын жалпы көлөмү көбөйгөн.

3.2. Баалуу кагаздар рыногунун абалы

3.2.1-график. МБКлар рыногунда чогуу алганда жүргүртүү динамикасы

Баалуу кагаздар рыногунун негизги түзүмдүк түзүүчүлөрүнөн болуп мамлекеттик баалуу кагаздар калууда. Баалуу кагаздардын экинчилик рыногунда жана туунду финансылык инструменттер рыногунда үлүштүк инструменттердин жүгүртүлүшү өнүкпөй келе жатат. Баалуу кагаздар рыногунда ишке ашырылган бүтүмдөрдүн негизги көлөмү коммерциялык банктарга туура келген.

Мамлекеттик баалуу кагаздар менен тоорук өткөрүү көлөмүнүн өсүшү сакталып калган. Улуттук банктын ноталарын сатуу көлөмү көбөйгөн (2012-жылы 28,5 млрд сом, 2011-жылы 22,9 млрд. сом). Мамлекеттик баалуу кагаздарды сатуу көлөмү да 19,1 пайызга көбөйүп, 7,4 млрд. сомду түзгөн.

Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги тарабынан эмитирленген казына векселдерин жана облигацияларды сунуштоонун көбөйүүсү ушул инструменттердин кирешелүүлүгүнүн төмөндөшүнө алып келген.

Мамлекеттик баалуу кагаздар рыногунун сыйымдуулугун мүнөздөгөн орточо жүгүртүү көрсөткүчү²⁹ 2012-жылдын жыйынтыгы боюнча, 3,6 түзүп, 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда, 0,7ге төмөндөгөн. Рыноктун өзүнүн жүгүртүүлөрүнүн өсүшү мамлекеттик баалуу кагаздар рыногунун баалуу кагаздарды сатып алуу-сатуунун ири көлөмдөгү операцияларды ишке ашырууга жөндөмдүүлүгүн мүнөздөгөн көрсөткүчтүн төмөндөшүнүн себебинен болгон.

Кыргыз фондулук биржасында 2008-жылдан тартып башталган тооруктардын көлөмүнүн кыскарышы уланган. 2011-жылдагы тооруктар көлөмүнө салыштырганда 22,6 пайызга төмөндөө, биринчилик рыногунда тоорук көлөмүнүн азайышы менен шартталган.

Баштапкы жайгаштыруун натыйжасында 2 коммерциялык банк тарабынан уставдык капиталды көбөйтүүгө багыттоо максатында, финансылык ресурстарды тартуу ишке ашырылган (227,0 млн. сом суммасында).

Бүтүндөй алганда, банк сектору Кыргыз фондулук биржасында жүгүртүүлөр боюнча алдынкы позицияны ээлеген. Жалпы жүгүртүүдөгү 4 банктын үлүшү 43,9 пайыз чегинде катталган. Негизинен фондулук биржадагы тооруктардын өзөгүн үлүштүк баалуу кагаздар (акциялар) түзгөн, алар 91,2 пайыз чегинде катталган. Ал эми карыздык баалуу кагаздар сегментинин үлүшү бир аз бойдон калууда. Ошондой болсо да, тоорук көлөмүнүн кыскарып жатышына карабастан, фондулук биржанын жана рыноктук капиталдаштыруунун индексинин өсүш динамикасы алгылыктуу чекте сакталып калган.

---

²⁹ *Орточо жүгүртүү көрсөткүчү* – берилген мезгил ичинде сатылган/сатылып алынган төлөнбөгөн баалуу кагаздардын санынын берилген мезгилдин акырына карата төлөнбөгөн баалуу кагаздардын санына карата катышы

IV. Финансы рыногунун ишин жөнгө салууну өркүндөтүү

Улуттук банк, банктык көзөмөл системасынын натыйжалуулугун жогорулатуу, Кыргыз Республикасынын банк тутумун жана микрокаржылоо секторун өнүктүрүү, ошондой эле нормаларды банктык мыйзамдардагы өзгөртүүлөргө дал келтирүү максатында, банктардын жана банктык эмес финансы-кредит мекемелердин ишин жөнгө салган ченемдик-укуктук базаны өркүндөтүү боюнча иштерди жүзөгө ашырды.

Тобокелдиктерди тескөө

Улуттук банктан лицензия алышкан жана иши ал тарабынан жөнгө салынган банктардын жана башка финансы-кредит мекемелеринин кредиттик ишине байланыштуу тобокелдиктерди төмөндөтүү максатында, айрым ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөр жана толуктоолор бекитилген. Өзгөртүүлөр бир финансы-кредит мекемесинен алынган кредиттерди экинчи бир финансы-кредит мекемесинен кредит алуунун эсебинен төлөөгө тиешелүү алгылыксыз тажрыйбаны чектөө максатында, финансы-кредит мекемелеринин активдерин классификациялоо боюнча талаптарды күчөтүүгө багытталган. Ушуну менен катар эле, жаңы түзүлгөн микрофинансылык жана микрокредиттик компаниялар үчүн уставдык капиталдын минималдуу өлчөмү көбөйтүлгөн жана бир адамга (жакка) берилген микрокредиттин максималдуу өлчөмү боюнча чектөөлөр белгиленген.

2013-жылдын биринчи чейрегинде банктык тобокелдиктерди төмөндөтүү жана пландан тышкары аудит жүргүзүүгө карата кошумча талаптарды белгилөө максатында, “Улуттук банк тарабынан лицензия алышкан жана иши ал тарабынан жөнгө салынган банктардын жана башка финансы-кредит мекемелеринин тышкы аудитине карата минималдуу талаптар жөнүндө” жобого сунушталган өзгөртүүлөр жана толуктоолор бекитилген.

Финансылык кызматтардан пайдалануучуларды коргоо

Финансылык кызматтардан пайдалануучулардын укугун коргоо жана финансы-кредиттик мекемелер тарабынан кыянаттыктарга жол берилишин четтетүү максатында, Улуттук банк тарабынан токтомдор кабыл алынып, аларга ылайык Улуттук банктан лицензия алышкан жана иши ал тарабынан жөнгө салынган банктар жана башка финансы-кредит мекемелери үчүн жеке адамдардан болушкан карызгерлерден өндүрүлүшү мүмкүн болгон үстөк айыптын (айыптардын, туумдардын) өлчөмүн чектөө боюнча, ошондой эле эффективдүү пайыздык чендин өлчөмү жана кредиттин абсолюттук мааниде толук наркы жөнүндө маалыматты ачып көрсөтүү жөнүндө талаптар белгиленген. Мындан тышкары, микрофинансылык уюмдар үчүн кредиттик келишимдерде карызгердин кредитти мөөнөтүнөн мурда төлөө укугун көрсөтүү талабы бекитилген. Бул чаралар түпкүлүгүндө келип, банктык сыяктуу эле, микрофинансылык сектордо да кредиттик тобокелдиктерди төмөндөтүүгө өбөлгө түзөт.

Мындан тышкары, аларга ылайык банктын Директорлор кеңешинин чек ара аркылуу кредиттөө боюнча жоопкерчилиги күчөтүлгөн ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөр жана толуктоолор кабыл алынган, бухгалтердик эсепке алууну уюштуруунун толук эрежелерин иштеп чыгуу, ошондой эле банкта түзүлгөн бардык комитеттердин ишин жөнгө салуу жагында банктын ички документтерине талаптар белгиленген. Бул талаптар комитеттин ар бир мүчөсүнүн кабыл алынган чечимдер үчүн жоопкерчилигине да тиешелүү болот.

Монополияга каршы жөнгө салууну өркүндөтүүнүн алкагында Улуттук банк тарабынан 2013-жылдын биринчи чейрегинде Саясатка жана монополияга каршы жөнгө салуунун,

атаандаштыкты өнүктүрүүнүн жана Улуттук банк тарабынан лицензия алышкан жана иши ал тарабынан жөнгө салынган коммерциялык банктар жана башка финансы-кредиттик мекемелер тарабынан сунушталуучу, Кыргыз Республикасынын банктык кызмат көрсөтүүлөр рыногунда керектөөчүлөрдүн укугун коргоонун негизги принциптерине өзгөртүүлөр бекитилген.

Банк ишинин ачык-айкындуулугун жана коопсуздугун бекемдөө

2012-жылы Улуттук банк ачык-айкындуулукту жана коопсуздукту жогорулатуу максатында, банктардын ишине байланыштуу айрым маселелерди жөнгө салууга багытталган бир катар ченемдик документтерди кабыл алган. Алсак, Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктары тарабынан кардарларга баалуулуктарды сактоо үчүн өздүк банктык сейфтердин берилиши боюнча Нускоо кабыл алынган. Терроризмди каржылоого жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легализациялоого (адалдоого) каршы аракеттерди көрүү максатында, банктардын кардарды, анын ишеним көрсөтүлгөн адамын идентификациялоо/верификациялоо жана бенефициардык менчик ээсин (пайда алуучуну) аныктоо жол-жоболорду жүргүзүүсүнө карата талаптар өзгөртүлгөн.

Улуттук банктан лицензия алышкан жана иши ал тарабынан жөнгө салынган коммерциялык банктардын жана башка финансы-кредит мекемелеринин күрөөлүк мүлк менен иштөө тартиби жактырылган, ал кредиттик дисциплинаны бекемдөөгө жана берилген кредиттердин кайтарылышын камсыз кылууга багытталган. Башка кыймылсыз мүлккө ээлик кылуунун мөөнөттөрү, ошондой эле башка кыймылсыз мүлктү эсепке алуу, ага баа берүү жана сатуу боюнча талаптарды белгилөө максатында, “Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын жана микрофинансылык компанияларынын кыймылсыз мүлк менен айрым бүтүмдөрү/операциялары жөнүндө” жобо бекитилген. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарына ылайык, Акча которууларды банктык эсепти ачуусуз эле акча которуу системалары боюнча жүзөгө ашыруу тартибине өзгөртүүлөр жана толуктоолор бекитилген.

Улуттук банктын ченемдик актыларын мыйзамдардагы өзгөртүүлөргө ылайык келтирүүнүн алкагында Банктык эсептер жана аманаттар (депозиттер) менен иштөө боюнча нускоо бекитилген, ал кардарларды идентификациялоо жана бенефициардык менчик ээсин (пайда алуучуну) белгилөө боюнча талаптарды күчөтүүгө багытталган.

Банк ишин лицензиялоо

Коммерциялык банктардын кызмат адамдарын макулдашуу жол-жобосун камтыган, банктарды лицензиялоо боюнча иштин натыйжалуулугун камсыз кылуунун алкагында, Улуттук банк тарабынан “Банк ишин лицензиялоо жөнүндө” жобого банктардын Директорлор кеңешинин мүчөсү кызматына талапкерлерге карата минималдуу талаптарга тиешелүү өзгөртүүлөр жана толуктоолор кабыл алынган. Бул өзгөртүүлөр резидент банктардын уставдык капиталын түзүү же көбөйтүү үчүн чет өлкө банктарынан Кыргыз Республикасына акча каражаттарынын түшүшүнүн тартибине да тиешелүү болот.

Коммерциялык банктардын ишин инспектирлөө

Инспекторлук текшерүүлөрдү жеринде барып жүргүзүү жөнүндө Нускоого өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилген, аларга ылайык жазма буйруктарга даттануу тартиби аныкталып, текшерүүлөрдү жүргүзүү, алдын ала жана жыйынтыктоочу жолугушуулардын мөөнөттөрү, ошондой эле текшерүү тууралуу отчетту даярдоонун жана аларды банктарга жөнөтүүнүн мөөнөттөрү кайра каралып чыккан.

Банктык эмес финансы мекемелеринин ишин жөнгө салуу

“Кредиттик союздарды колдоо жана өнүктүрүү боюнча финансы компаниясы” ЖЧКсынын “Кредиттик союздардын финансы компаниясы” ААКсына өзгөртүп түзүлгөндүгүнө байланыштуу, аны лицензиялоо, ишин жөнгө салуу, кайра өзгөртүп түзүү жана жоюу тартибин жөнгө салган ченемдик укуктук актылар бекитилген.

Депозиттерди тартуу менен иш алып барган микрофинансылык компаниялар үчүн “Депозиттерди тартуу менен иш алып барышкан микрофинансылык компаниялардын инсайдерлери жана аффилирленген жактары менен операцияларга карата талаптар жөнүндө” нускоо кабыл алынган.

“Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик Өнүктүрүү банкы жөнүндө” мыйзамдын кабыл алынгандыгына байланыштуу, ченемдик укуктук актыларды аталган Мыйзамга ылайык келтирүү максатында, Улуттук банк тарабынан айрым ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөр жана толуктоолор бекитилген.

Ислам каржылоо принциптери

Банк секторунун бардык катышуучулары үчүн бирдей шарттарды камсыз кылуу, ошондой эле Кыргыз Республикасында ислам банк ишин жылдыруу үчүн шарттарды түзүү максатында, “Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы жөнүндө” мыйзамына толуктоолорду киргизүү жөнүндө” жана ““Кыргыз Республикасындагы банктар жана банк иши жөнүндө” мыйзамына толуктоолорду киргизүү жөнүндө” мыйзамдардын талаптарын аткаруу үчүн бир катары ченемдик укуктук актылар кабыл алынган. Бекитилген документтерде банктык тобокелдиктерди чектөө, корпоративдик башкаруу, ишин ислам банк иши жана каржылоо принциптерине ылайык жүзөгө ашырышкан банктардын ички контролдук системасын жана ички аудитин уюштуруу маселелери камтылган.

Депозиттерди коргоо системасы

Жеке адамдардын компенсацияланууга тийиш болгон аманаттарынын (депозиттеринин) эсебин жүргүзүү үчүн коммерциялык банктын маалымат базасын жүргүзүүнү өркүндөтүү максатында, Кыргыз Республикасынын “Банктык аманаттарды (депозиттерди) коргоо жөнүндө” мыйзамына ылайык, 2013-жылдын биринчи чейрегинде Банктын аманатчылар алдындагы милдеттенмелери жөнүндө маалымат базасын жүргүзүү боюнча Усулдук көрсөтмөгө өзгөртүүлөр жана толуктоолор кабыл алынган.

V. Финансылык туруктуулуктун айрым маселелерин иликтөө

A. Банк секторунун туруктуулугуна z-score ыкмасынын негизинде баа берүү

Бул иликтөө өзүнчө бир банктын сыяктуу эле, бүтүндөй банк секторунун да финансылык абалынын алгылыксыздык деңгээлин аныктоого мүмкүндүк берет. Финансылык институттун туруктуулугуна баа берүү үчүн дефолтко чейинки аралыкты аныктаган z-индекс колдонулат. Индекс банктык кирешелердин туруктуулугу шартында, өздүк каражаттардын (пайданын жана капиталдын) бир нече жыл ичиндеги орточо көрсөткүчтөрдөн стандарттык четтөөсүн өлчөйт³⁰.

Z-индекс³¹ төмөнкүчө эсептелет:

$$z = \frac{(\mu + k)}{\delta}$$

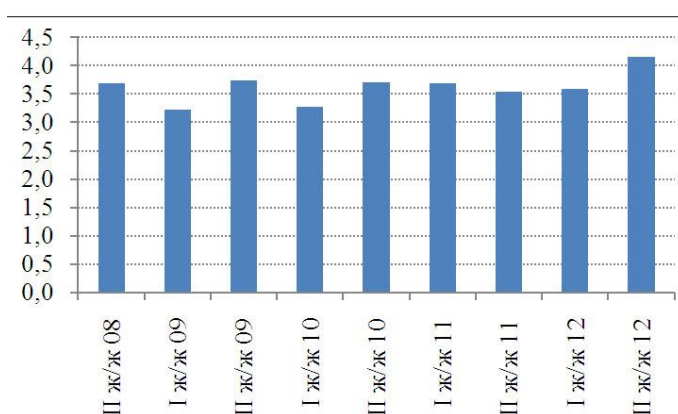
мында,

μ – ROA көрсөткүчүнүн бүтүндөй иликтөөгө алуу мезгил ичиндеги орточо мааниси;

k – өздүк капиталдын активдерге карата пайыздык катышы;

δ – ушундай эле мезгил ичинде

1-график. z-индексинин динамикасы

Булагы: Улуттук банктын эсептөөлөрү

Эскертүү: Банк тутумунун туруктуулук индексинин логарифминин абсолюттук мааниси

активдердин рентабелдүүлүк көрсөткүчүнүн стандарттык четтөөсү, бул да кирешелердин өзгөрүлмөлүүлүк көрсөткүчү катары каралат.

Банк тутумунун туруктуулук деңгээли 2012-жылдын 2-жарымында (1-график) өскөн, бул банктардын кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн өзгөрүлмөлүүлүгүнүн төмөндөөсүнө жана мезгил ичинде банктар боюнча орточо кирешелүүлүктүн өсүшүнө таасирин тийгизген (эсептөөгө акыркы 4 байкоо мезгили камтылган)³².

Z-индекси үчүн банктык финансылык өзгөрүлмөлүүлөр жана экономикалык өзгөрүлмөлүүлөр боюнча убакыт аралыгында алынган маалыматтардын негизинде регрессиондук моделге баа берилген³³. Эконометрикалык

³⁰ Же алардын нормалдуу бөлүштүрүлүшүндө

³¹ Z-индексинин жогорку көрсөткүчү дефолтко чейинки узак аралыкты көрсөтүп турат жана банктын жогорку туруктуулугу, башкача айтканда, капиталдын түгөнүшүнө чейинки чоң аралыкты жана банктын төлөөгө жөндөмсүз болушу ыктымалдуулугун төмөн болушун айгинелеп турат. Бул көрсөткүчтүн артыкчылыгы, аны эсептөө банктын төлөөгө жөндөмдүүлүгүнө түздөн-түз байланыштуу болгон компоненттерди өзүнө камтыйт жана статистикалык жактан стандарттык четтөөлөрдүн санын түшүндүрөт, мында кирешелүүлүктүн төмөндөөсү б.а банктын чыгашалуулук тобокелдиги, капиталдын түгөнүшүнө алып келиши мүмкүн.

³² Бул иликтөөлөрдүн максаттары үчүн z-индексин эсептөөдө айрым банктар боюнча социалдык-саясий окуялардан улам 2010-жылы түптөлгөн экстремалдык кирешелүүлүк көрсөткүчтөрү алынып салынды.

³³ Кыргызстандын банк тутумунун туруктуулук деңгээлине баа берүү үчүн z-score ыкмасы өз ара байланышуу чөйрөсүнүн кайсы финансылык тобокелдиктери жана экономикалык шарттар банк секторун кыйла алсыз кылаарын аныктоо үчүн пайдаланылган.

анализдөөнүн негизинде банктын туруктуулугу менен ар кандай финансылык тобокелдиктер жана тышкы чөйрө факторлору ортосундагы өз ара байланыштуулукка баа берилген.

Бардык индикаторлордун ичинен тышкы чөйрөнүн кайсы факторлору банктык туруктуулукту төмөндөтүү таасирине ээ макроэкономикалык көрсөткүчтөр топтомун, ошондой эле сырттан кандай факторлор банктын туруктуулугуна кедергисин тийгизиши мүмкүндүгүн аныктоо эң эле кыйындыкка турган.

Z-индекс моделин түзүү үчүн банктын учурдагы абалы, *банктык тобокелдиктер жана макроэкономикалык көрсөткүчтөрдү топтоштурган көз карандысыз өзгөрүлмөлүүлөрдүн* тизмеги аныкталган.

A. Банктын учурдагы абалынын көрсөткүчтөрү

1-таблица. Банктын учурдагы абалынын көрсөткүчтөрү

№	Өзгөрүлмөлүүлөрдүн аталышы	Сунуштоо форматы
1	Коммерциялык банктардын милдеттенмелери	Банктардын милдеттенмелеринин номиналдык көлөмү, млн. сом

B. Банктык тобокелдиктерди мүнөздөгөн өзгөрүлмөлүүлөр³⁴

2-таблица. Банктык тобокелдиктерди мүнөздөгөн көрсөткүчтөр

№	Өзгөрүлмөлүүлөрдүн аталышы	Сунуштоо форматы
1	Учурдагы ликвиддүүлүк ³⁵	жогорку ликвиддүү активдердин кыска мөөнөттүү милдеттенмелерге карата катышы
2	Классификацияланган кредиттер коэффициенти	классификацияланган кредиттердин кредит портфелиндеги үлүшү
3	Алмашуу курсунун стандарттык четтөөсү ³⁶	жума сайын белгиленүүчү алмашуу курсунун өзгөрүүсүнүн стандарттык четтөөсү
4	Таза пайыздык кирешелердин дүң кирешеге карата катышы ³⁷	таза пайыздык кирешелердин дүң кирешеге карата катышы

B. Макроэкономикалык чөйрөнүн көрсөткүчтөрү³⁸

³⁴ Өзгөрүлмөлүү банктык тобокелдик катары банк үчүн төмөнкү негизги финансылык көрсөткүчтөрдү чагылдырган көрсөткүчтөр тандалып алынган: кредиттик тобокелдик, ликвиддүүлүк тобокелдиги, рынок тобокелдиги жана пайданын төмөндөө тобокелдиги.

³⁵ Банкты туруктуу өнүктүрүү үчүн күндөлүк милдеттенмелерин өз убагында жабуу үчүн ликвиддүү активдердин шайкеш деңгээли маанилүү болуп саналат жана күтүлүп жаткан белги алгылыктуу болууга тийиш. Буга карабастан, үстөк ликвиддүүлүк акча каражаттарынын агымы натыйжасыз тескөөгө алынгандыктан, үстөк ликвиддүүлүк терс натыйжа алышы мүмкүн, бул түздөн-түз Z-индексинин маанисинин төмөндөөсүнө алып келет.

³⁶ Рынок тобокелдиги банктын пайда табуусу үчүн кыйла маанилүү. Алмашуу курсунун жогорку өзгөрүлмөлүүлүгү банкта олуттуу терс ачык валюта позициясы орун алган шартта, алсыздыктын фактору болуп саналат.

³⁷ Банктын кредиттөө жана депозиттерди тартуу боюнча ишинин таасир этүүсүнө баа берүү максатында, моделдин көрсөткүч системасына пайыздык кирешелердин дүң кирешеге карата катышы камтылган, анын маанисине капиталдын банктык активдерине карата катышы түздөн-түз таасирин тийгизет. Бул параметрдин Z-индекске оң таасир этүүсү күтүлүүдө, анткени активдердин бул деңгээлинде капиталдын кыйла жогорку көлөмү карыздык каражаттарды тартуу муктаждыгынын төмөндөөсүнө алып келүү менен пайыздык чыгашаларды азайтат жана таза пайыздык кирешелерди көбөйтөт.

³⁸ Макроэкономикалык чөйрөнүн банктын туруктуу ишине таасири ар кандай. Эгерде өзгөрүлмөлүү банктык тобокелдиктердин таасиринин натыйжасы бул тобокелдиктер тарабынан келип чыккан коркунучтун табиятын түшүнүүдөн улам алдын ала аныкталган болсо, анда экономикалык факторлордун банктын туруктуулугуна таасирин алдын ала аныктоо татаал болот. Макроэкономикалык чөйрө банктардын андан-ары өнүгүүсү үчүн тиешелүү шарттарды жана тенденцияларды түзөт, бул банк секторунун туруктуулугун жогорулатышы же тескери ролду ойношу мүмкүн.

3-таблица. Макроэкономикалык чөйрөнүн көрсөткүчтөрү

№	Өзгөрүлмөлүүлөрдүн аталышы	Сунуштоо форматы
1	Финансылык мамилелердин өөрчүп тереңдешти	экономикага кредиттердин ИДӨгө карата катышы
2	Банк тутумуна карата ишеним деңгээли	банктардын депозиттик базасынын ИДӨгө карата катышы
3	Инфляция	КБИ, өткөн жылдын тиешелүү мезгилине карата

Регрессиондук моделдин жардамы менен көз крандысыз өзгөрүлмөлүүлөрдүн z индекси маанисине таасирине баа берилген. Z -индексине баа берүүнүн жыйынтыгы боюнча төмөнкүдөй натыйжа келип чыккан:

4-таблица. Z-score моделинин статистикалык параметрлери

Өзгөрүлмөлүүлөр	Статистикалык параметрлер
Кредиттердин ИДӨгө карата катышы (-1)	1,33*** (2,13)
Депозиттердин ИДӨгө карата катышы	1,18* (3,57)
Инфляция	-0,01* (-3,53)
Коммерциялык банктардын милдеттенмелери (-1)	0,87*** (1,81)
Алмашуу курсунун четтөөсү (-3)	0,24** (2,82)
Таза пайыздык кирешелердин дүң кирешеге карата катышы	-3,65*** (-2,01)
Классификацияланган кредиттер коэффициенттери	-0,60* (-3,51)
Ликвиддүүлүк коэффициенттери (-3)	1,33* (3,14)
R² (орточо)	0,91

Эскертүү: * - 1 пайыз өлчөмүндө статистикалык маанилүүлүгү, ** - 5 пайыз өлчөмүндө статистикалык маанилүүлүгү, *** - 10 пайыз өлчөмүндө статистикалык маанилүүлүгү. “Өзгөрүлмөлүүлөр” тилкесинде кашаанын ичинде таасир этүү лагы көрсөтүлгөн. “Статистикалык параметрлер” тилкесинде кашаанын ичинде t -статистика чагылдырылган.

Натыйжаларды чагылдыруу:

Жалпысынан z -индекси моделинин негизинде алынган натыйжалар банктардын туруктуулугуна түздөн-түз таасирин тийгизген төмөнкү факторлорду чагылдырган.

1. Банктын активдеринин түздөн-түз сапатына баа берүүчү көрсөткүч – “проблемалуу” кредиттер, жогорку статистикалык маанилүүлүктү жана банктар үчүн ийкемдүү коэффициенттин экономикалык жактан негизделген белгисин көрсөткөн.

Башкача айтканда, банктардын кредиттик тобокелдигинин өсүшү менен (классификацияланган кредиттердин коэффициентинин көбөйүүсү) банктардын дефолтко чейинки аралыгы кыскарат.

2. Пайыздык кирешелердин үлүшүнүн көрсөткүчү z индексинин динамикасына олуттуу таасирин көрсөткөн. Бирок, ал терс белгиге ээ, ошондон улам ал бизнести универсализациялоо боюнча өз мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануунун натыйжасынын азыраак экендигин көрсөтүшү мүмкүн, бул потенциалдуу кирешелерин кыскартат. Бул көрсөткүчтүн статистикалык маанилүүлүгү моделдин башка көрсөткүчтөрүнө салыштырмалуу төмөн.

3. Ликвиддүүлүк тобокелдиги индикатору Z индекси үчүн күтүлүп жаткан алгылыктуу статистикалык маанилүүлүктү көрсөттү (3 чейректеги таасир этүү лагы менен). **Банктын күндөлүк милдеттенмелерди жабуу үчүн ликвиддүү каражаттардын көлөмүн көбөйтүүсү натыйжа алып келбейт, анткени ал өзүнө колдон чыгарылган пайданын тике чыгымдарын камтыйт. Кыска мөөнөттүү милдеттенмелердин көлөмүн эске алуу менен ликвиддүү каражаттардын агымын жөнгө салуу боюнча эффективдүү саясат, Банктын позициясын бекемдөө үчүн кыйла маанилүү болуп саналат.**

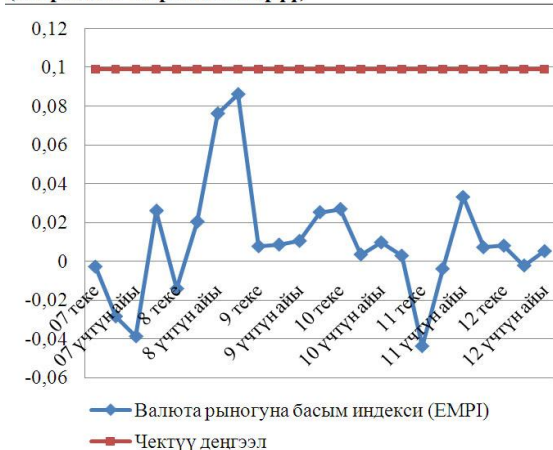
4. Рынок тобокелдигинин банктардын туруктуулугуна таасири (алмашуу курсунун өзгөрүлмөлүүлүгү) статистикалык маанилүүлүктүн алсыздыгынан жана өзгөрүлмөлүүлүк орун алып турган шартта, коэффициенттин жетишээрлик төмөн болушунан улам ар кандай болуп саналат. Банктар чет өлкө валютасында ачык позициялар жагында консервативдүү саясатты жүргүзүү курсун сактап турат.

5 Z индексинин өлчөмүнө банк секторунун милдеттенмелеринин өлчөмү таасир этет. Негизин депозиттик база түзгөн коммерциялык банктардын милдеттенмелеринин көбөйүүсү (1 чейректеги лаг менен) банктардын дефолт тобокелдигинин орун алышынын ыктымалдуулугун кыскартуу менен **Z -индексинин динамикасына алгылыктуу таасирин тийгизет.**

6. Экономикалык өзгөрүлмөлүүлүк катары финансылык мамилелердин өнүгүү тереңдиги (ИДӨгө карата экономикага кредиттер), банк тутумуна карата ишеним деңгээли (ИДӨгө карата банктардын депозиттик базасы) жана инфляция каралган. Финансылык мамилелердин өнүгүү деңгээлин чагылдырган көрсөткүч Z индекси менен алгылыктуу байланышат, анткени, **бизнести өнүктүрүү үчүн жагдайдын алгылыктуу болушу финансы секторунун туруксуздукка кабылуу коркунучун алып жүргөн. Кандайдыр бир олуттуу тобокелдиктердин келип чыгуу ыктымалдуулугун төмөндөтөт. Депозиттердин ИДӨгө карата катышы да Z индекси менен алгылыктуу байланышка ээ, башкача айтканда, банк тутумуна карата ишеним деңгээлинин өсүшү менен банктардын туруктуулугу да өсөт. Өз кезегинде, башка экономикалык өзгөрүлмөлүүлүк – инфляция жетишээрлик төмөн коэффициентке ээ, бул жогорудагы көрсөткүчтүн динамикасы менен Z индексинин ортосундагы начар көз карандылыкты көрсөтүп турат. Ошентип, мамлекеттин акча-кредиттик саясатынын натыйжалуулуган баа берүү көрсөткүчү катары инфляциянын өсүшү реалдуу мааниде активдердин наркынын төмөндөөсүнө терс таасирин тийгизет, бирок жалпысынан банктардын туруктуулугуна алсыз таасир этүүсү менен мүнөздөлөт.**

Б. Валюта рыногуна басым жасоо индексин пайдалануу менен валюта кризисин аныктоо³⁹

1-график. Валюта рыногуна басым индекси (чейректен чейрекке өзгөрүү)

Валюта рыногуна басым жасоо индекси сом курсунун туруктуулугуна баа берүүгө өбөлгө түзөт жана төмөнкү формула боюнча эсептелет:

$$EMPI = \left(\frac{e_t}{e_{t-1}} - 1 \right) - \frac{\sigma_e}{\sigma_{Res}} \cdot \left(\frac{Res_t}{Res_{t-1}} - 1 \right)$$

мында,

e – расмий алмашуу курсу;

Res – эл аралык камдар;

σ_e, σ_{Res} – алмашуу курсунун жана эл аралык камдардын стандарттык четтөөсү

Валюта кризиси EMPI индекстин орточо арифметикалык мааниси плюс анын үч стандарттык

³⁹ Валюта кризисин аныктоо үчүн эмпирикалык изилдөөлөрдө «алып-сатарлык басым» деп аталган концепция колдонулат, ага ылайык каатчылык алып-сатарлыктын күчөшүнө барабар болгон анын басымы валюта рыногунда кооптуу маанилерге жеткен мезгил катары аныкталат.

катышы катары эсептелген белгиленген чектүү деңгээлинен ашып кеткен учурдагы жагдайлар аркылуу аныкталат.

ЕМРІ эсептөө үчүн 2007-2012 –жылдардагы Улуттук банктын дүң эл аралык камдары боюнча (алтынды алып салганда) чейректик маалыматтар жана бир мезгилдин акырына карата сомдун АКШ долларына карата курсу пайдаланылган.

Эсептөөнүн натыйжалары 2008-жылдын 3-чейреги–2009-жылдын 1-чейреги аралыгында индекстин олуттуу өзгөрүүсүн көрсөткөн, ал эми ЕМРІ мааниси белгиленген чекке өтө эле жакындаган. Мында, белгиленген чектен артып кетиши гана валюта кризисинин орун алгандыгын тастыктай алаарын белгилей кетүү зарыл.

В. Баланстык ыкманы пайдалануу менен көз карандылык факторлоруна баа берүү

Экономиканын негизги секторлорунун балансын иликтеп көрүү аркылуу келечекте Кыргыз Республикасынын финансылык туруктуулугуна коркунуч алып келиши жана финансы системасында каатчылыктын келип чыгышын шартташы мүмкүн болгон көйгөйлүү маселелерди жана ичте орун алган тобокелдиктерди аныктоо жана баа берүү.

Секторлор аралык баланста орун алган төмөнкүдөй тобокелдиктерди бөлүп көрсөтүүгө болот:

- төлөө мөөнөттөрү боюнча тобокелдиктер,
- валюта тобокелдиги,
- капиталдын түзүмү тобокелдиги,
- төлөөгө жөндөмсүздүк тобокелдиги.

Тобокелдиктерди аныктоо жана иликтөө 2013-жылдын 1-январына карата абал боюнча экономиканын активдер жана пассивдер⁴⁰ боюнча сектор аралык позициясынын матрицасынын негизинде жүргүзүлөт (1-таблица), анда экономика секторлорунун өз ара талаптары жана милдеттенмелери чагылдырылат.

Матрица сандык сектор аралык өз ара байланышты, ошондой эле валюталарда, милдеттенмелерди төлөө мөөнөттөрүндө жана капиталдын түзүмүндө дал келбестикти көрсөтөт.

Банктык сектордун өз ара байланышы жана баланстык тобокелдиктер

2012-жылдын акырына карата абал боюнча банк секторунун милдеттенмелеринин үлүшү корпоративдик секторго жана үй чарбачылыгына туура келген, булар алдындагы карызы, тиешелүүлүгүнө жараша 27,6 млрд. сомду жана 20,8 млрд. сомду түзгөн.

Бул карыздын негизги бөлүгүн кыска мөөнөттүү милдеттенмелер түзөт, анын үлүшүнө 90,7 пайыз туура келет. Өз кезегинде, банктардын кыска мөөнөттүү финансылык талаптары 12,9 млрд. сомду түзгөн жана негизинен улуттук валютада номинирленген, ал эми корпоративдик сектор жана үй чарбачылыгынын алдындагы кыска мөөнөттүү милдеттенмелер болжолдуу түрдө улуттук жана чет өлкө валютасында бирдей үлүштө номинирленишкен.

Ошентип, банктардын кыска мөөнөттүү талаптары менен милдеттенмелеринин ортосунда ажырым кездешет.

Мындан тышкары, банктардын чет өлкө валютасы менен чет өлкө валютасындагы милдеттенмелеринин ортосундагы айырма -6,7 млрд. сомду түзөт. Бул динамика банк секторунда төлөө мөөнөттөрү боюнча тобокелдиктин жана валюта тобокелдигинин бар экендигин айгинелеп турат.

⁴⁰ Бул матрицанын саптарында карыз алуучулар берилген. Ар бир карыз алуучу үчүн милдеттенмелер төлөө мөөнөттөрү жана валюталар боюнча бөлүштүрүлгөн (төлөөгө чейин калган мөөнөт), ошондой эле өздүк капиталдын өлчөмү келтирилет. Экономика секторлору боюнча кредиторлор матрица мамычасында келтирилген.

Үй чарбасынын финансылык өз ара байланыштары

Жалпысынан алганда, үй чарбасынын финансы сектор алдындагы карызынын улам көбөйүп бара жаткандыгы байкалууда. 2012-жылдын акырында финансы секторунун алдындагы жалпы карыз 31,6 млрд. сомду түзгөн (банктар – 21,4 млрд. сом, БФКМдер – 10,2 млрд. сом) жана көбүнчө орто жана узак мөөнөттүү кредиттерден көрүнгөн.

Мында үй чарбасынын карызынын өсүшү кредиттер боюнча *төлөөгө жөндөмсүздүк* тобокелдигин арттырат, бул үй чарбасы тарабынан алынган кирешелердин туруксуздугу жана ички (кредиттерди максатсыз пайдалануу, кредиттер боюнча милдеттенмелерди кара ниеттик менен аткаруу) сыяктуу эле, тышкы (акча которууларынын агымынын төмөндөөсү, соода тармагындагы мүмкүн болуучу чектөөлөр) мүнөздөгү алгылыксыз факторлордун да таасирине байланыштуу болушу мүмкүн.

Корпоративдик сектордун өз ара байланышы

Корпоративдик сектор үчүн тобокелдиктердин өсүшү тышкы карыздын бара-бара көбөйүүсүн түшүндүрөт. 2012-жылдын акырына карата ишканалардын резидент эместердин алдындагы карызы 77,1 млрд. сомду түзгөн. Ошондой эле ишканалардын карызы 37,6 млрд. сомду түзгөн, мамлекеттик сектордун кредиттери (Экономиканы өнүктүрүүнүн мамлекеттик фонду) жана банктардын 18,5 млрд. сом өлчөмүндөгү кредиттери менен түшүндүрүлөт.

Ишканалардын банк секторунун алдындагы карызынын 80,8 пайызын орто жана узак мөөнөттүү кредиттер түзөт. Ошентип, корпоративдик сектордун карызынын көлөмүнүн акырындап көбөйүү динамикасынын сакталып турушунун алкагында, ишканалардын карызынын өздүк капиталдын өлчөмүнө карата катышы **164,5 пайызды түзөт, бул капиталдын түзүмүндө тобокелдиктин көбөйүүсүнө, ошондой эле корпоративдик сектордун карыз туруктуулугу тобокелдигинин көбөйүүсүнө таасирин тийгизет.**

Мамлекеттик сектордун өз ара байланышы

Мамлекеттик сектордун милдеттенмелеринде негизги үлүштү резидент эместер алдындагы карыз (мамлекеттик тышкы карыз) түзөт, ал 2012-жылдын акырына карата 148,5 млрд. сом (анын ичинде кыска мөөнөттүү карыз - 4,8 млрд. сом) чегинде катталган.

Мамлекеттик тышкы карыздын көлөмүнүн өсүшү суверендүү тобокелдиктердин, ошондой эле төлөө мөөнөттөрү боюнча тобокелдиктердин жана валюта тобокелдиктеринин көбөйүүсүнө таасирин тийгизет. Төлөө мөөнөттөрү боюнча тобокелдиктердин көбөйүүсүн кыска мөөнөттүү мамлекеттик карыздын (ички жана тышкы) көрсөткүчүнүн мамлекеттин ликвиддүү активдерине (эл аралык камдар) карата катышы боюнча динамика тастыктап турат. 2012-жылдын акырына карата бул көрсөткүч 12,1 пайызды түзгөн жана күтүлүп жаткандагыдай эле, тышкы карызды тейлөө боюнча сарптоолордун өлчөмүнүн болжолдонуп жаткан өсүшүнүн алкагында өсүшүн улантат.

Валюта тобокелдигинин өсүшүн чет өлкө валютасындагы мамлекеттик карыздын (ички жана тышкы) чет өлкө валютасындагы мамлекеттик активдерге карата (конвертацияланган) катышынын алгылыктуу динамикасы көрсөтүп турат. Бул көрсөткүч 2012-жылдын акырына карата 151,6 пайызды түзгөн.

1-таблица. 2013-жылдын 1-январына карата экономиканын активдер жана пассивдер боюнча секторлор аралык позициясынын матрицасы.

млн. сом

Кредитор	Мамлекеттик сектор (Улуттук банкты кошо алганда)	Депозиттик мекемелер сектору	Корпоративдик сектор	Башка финансылык корпорациялар сектору	Үй-чарбасы	Резидент эместер	Жыйынтыгында
Карыз алуучу							
Мамлекеттик сектор (Улуттук банкты кошо алганда)							
Улуттук валютада		8 899,3	34,3	2 958,4	7,1	1,1	11 900,2
Жыйынтыгында, башка милдеттенмелер, а.и:		8 899,3	34,3	2 958,4	7,1	148 468,8	160 367,9
- кыска мөөнөттүк:		6 412,9	31,1	697,5	7,1	4 755,4	11 904,0
а) чет өлкө валютасында						4 754,3	4 754,3
б) улуттук валютада		6 412,9	31,1	697,5	7,1	1,1	7 149,7
- орто жана узак мөөнөттүү:		2 486,5	3,2	2 260,9		143 713,4	148 463,9
а) чет өлкө валютасында						143 713,4	143 713,4
б) улуттук валютада		2 486,5	3,2	2 260,9			4 750,6
Депозиттик мекемелер сектору							
Жыйынтыгында, а.и:	7 175,8		27 646,3	2 565,0	20 805,2	6 654,7	64 846,9

Кредитор	Мамлекеттик сектор (Улуттук банкты кошо алганда)		Корпоративдик сектор	Башка финансылык корпорациялар сектору	Үй- чарбасы	Резидент эместер	Жыйынтыгында
Карыз алуучу							
- депозиттер жана башка кыска мөөнөттүүлөр:	7 175,8		25635,2		18333,6	2 039,0	53 183,6
а) чет өлкө валютасында			11109,5	н/д	9195,4	1 805,7	22 110,6
б) улуттук валютада	7 175,8		14525,8	н/д	9138,2	233,3	31 073,0
- орто жана узак мөөнөттүүлөр:			2011,0		2471,6	4615,7	9 098,3
а) чет өлкө валютасында			233,7	н/д	1250,9	4583,4	6 067,9
б) улуттук валютада			1777,4	н/д	1220,7	32,3	3 030,4
Өздүк капитал	16 011,4		16011,4	16011,4	16011,4	16 011,4	
Корпоративдик сектор							
Жыйынтыгында а.и:	37 584,7	18519,8		5,0		77161,4	133270,8
- кыска мөөнөттүүлөр:		3557,5		0,8		0	3558,4
а) чет өлкө валютасында	н/д	2803,1		0,0		0	2803,1
б) улуттук валютада	н/д	754,4		0,8		0	755,3
- орто жана узак мөөнөттүүлөр:		14962,2		4,1		77161,4	92127,8
а) чет өлкө валютасында	н/д	10897,6		0,0		77161,4	88059,0
б) улуттук валютада	н/д	4064,6		4,1			4068,7
Өздүк капитал	96 717,5	96 717,5		96 717,5		96 717,5	

Кредитор	Мамлекеттик сектор (Улуттук банкты кошо алганда)	Депозиттик мекемелер сектору	Корпоративдик сектор	Башка финансы корпорацияларыны н сектору	Үй чарбачы лыгы	Резидент эместер	Жыйынтыгында
Карыз алуучу							

Башка финансылык корпорациялар сектору							
Жыйынтыгында, милдеттенмелер, а.и.:	361,1	821,4			51,0	11732,3	12965,8
- кыска мөөнөттүүлөр:	361,1	0,0			51,0	0,0	412,1
а) чет өлкө валютасында							0,0
б) улуттук валютада	361,1				51,0		412,1
- орто жана узак мөөнөттүүлөр:	0,0	821,4			0,0	11732,3	12553,8
а) чет өлкө валютасында		17,0				11732,3	11749,4
б) улуттук валютада		804,4					804,4
Өздүк капитал	6422,2	6422,2			6422,2	6422,2	
Үй чарбасы							
Жыйынтыгында, милдеттенмелер, а.и.:		21378,8			10265,2		31643,9
- кыска мөөнөттүүлөр:		2918,2			7594,9		10513,1
а) чет өлкө валютасында		788,5			0,0		788,5
б) улуттук валютада		2129,7			7594,9		9724,5
орто жана узак мөөнөттүүлөр:		18460,6			2670,3		21130,9
а) чет өлкө валютасында		6886,3			0,0		6886,3
б) улуттук валютада		11574,2			2670,3		14244,5
Жыйымдар	20805,2	20805,2	20805,2		20805,2		
Резидент эместер							
Жыйынтыгында, милдеттенмелер, а.и.:	97 958,7	58,3			0,0		98016,9
- кыска мөөнөттүүлөр	97 958,7	11,6			0,0		97970,2
- орто жана узак мөөнөттүүлөр		46,7			0,0		46,7

Кыргыз Республикасынын финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрү⁴¹

(пайыздарда)

	2010	2011	2012
Банк сектору			
<i>Капиталдын жеткиликтүүлүк көрсөткүчтөрү</i>			
Тобокелдик б/ча салмактанып алынган, активдерге к-та ченемдик капитал	30,5	30,3	28,3
Тобокелдик б/ча салмактанып алынган, активдерге к/та 1- деңг. капитал	26,0	24,6	22,3
Чогуу алгандагы активдерге карата өздүк капитал	21,7	21,6	19,7
Өздүк капиталга карата тейленбеген насыялардын катышы*	33,1	21,9	16,8
Чогуу алгандагы милдеттенмелерге карата өздүк капитал	27,7	27,6	24,4
<i>Активдердин сапаты</i>			
Ссудалык портфелге карата* тейленбеген насыялардын катышы	15,8	10,2	7,2
Ссудалык портфелге карата түптөлгөн провизиялар	12,8	8,4	6,7
Тейленбеген насыяларга карата тейленбеген насыялар боюнча түптөлгөн провизиялар	67,7	61,6	64,9
Валюта насыяларынын ссудалык портфелге карата катышы	55,7	55,2	53,7
<i>Рентабелдүүлүк көрсөткүчтөрү</i>			
Активдердин рентабелдүүлүгү (ROA)	1,2	3,0	3,0
Капиталдын рентабелдүүлүгү (ROE)	7,1	17,7	18,5
Дүң кирешеге карата пайыздык маржа	48,9	45,0	44,7
Дүң кирешеге карата пайыздык эмес чыгашалар	68,4	56,3	54,5
Персоналга чыгашалардын пайыздык эмес чыгашаларга карата катышы	43,9	53,3	51,8
Депозиттер жана кредиттер б-ча маалымдама чендердин орто/гы спрэд	8,2	9,4	8,0
<i>Ликвиддүүлүк көрсөткүчтөрү</i>			
Жогорку ликвиддүү активдердин чогуу алгандагы активдерге карата катышы	36,1	35,0	36,8
Жогорку ликвиддүү активдердин кыска мөөнөттүү милдеттенмелерге карата катышы	72,8	74,9	80,0
Кардарлардын депозиттеринин чогуу алгандагы насыяларга карата (Банктар аралыкты кошо алганда) катышы	67,1	67,8	68,8
<i>Рынок тобокелдигине карата ийкемдүүлүгү</i>			
Таза ачык валюта позициясынын өздүк капиталга карата катышы	-10,3	4,1	2,4
Башка финансылык корпорациялар**			
Активдердин финансы сист/н чогуу алгандагы активдерине карата катышы	9,5	8,5	9,2
Активдердин ИДӨгө карата катышы	7,7	7,1	6,7

⁴¹ Финансылык туруктуулук индикаторлору ЭВФ методологиясына ылайык эсептелген («Финансылык туруктуулук көрсөткүчтөрүн түзүү боюнча колдонмо», ЭВФ 2007).

уландысы

	2010	2011	2012
Корпоративдик сектор (орто жана ири ишканалар)			
Активдердин рентабелдүүлүгү (ROA)	2,9	5,9	6,7
Капиталдын рентабелдүүлүгү (ROE)	6,2	12,7	16,3
Чогуу алгандагы милдеттенмелердин өздүк капиталга карата катышы (левераж)***	2,2	2,1	2,1
Күндөлүк ликвиддүүлүк коэффициенти	1,3	1,4	1,4
Үй чарбачылык сектору			
Үй чарбасынын карызынын ИДӨгө карат а катышы	9,2	10,3	10,1
Үй чарбасынын карызынын колдо болгон кирешеге карата катышы	13,1	15,8	14,9

Булагы: УБ, КР УСК, эсептөөлөр: Улуттук банк

* - Тейленбеген насыялар дегенден улам, классификацияланган кредиттерди түшүнүүгө болот

** - башка финансы корпорациялары БФКМдерди түшүндүрөт

*** - корпоративдик сектордун өздүк капиталы акцияларды эске алуусуз берилген

Глоссарий жана кыскартуулардын тизмеси

Банктык аманат (депозит) – бул, финансы-кредит мекемеси тарабынан башка жак менен түзүлгөн келишим боюнча кайтарымдуулук, төлөөгө жөндөмдүүлүк, мөөнөттүүлүк шарттарында кабыл алынган акча каражаттарынын суммасы. Аманаттар мөөнөттүү жана талап кылганга чейинки болуп бөлүнөт. Талап кылганга чейинки аманаттар сактоо мөөнөтүн көрсөтүүсүз, ал эми мөөнөттүү аманаттар – белгилүү бир мөөнөткө салынат.

Банктык кредиттер – бул, банк тарабынан белгилүү бир мөөнөткө кайтарымдуулук, төлөөгө жөндөмдүүлүк, мөөнөттүүлүк шарттарында берилген акча каражаттары.

Валюта рыногу – чет өлкө валютасын сатып алуу/сатуу боюнча операциялар жүзөгө ашырылган рынок. Экономикалык мазмунун боюнча – бул, акча рыногунун сектору, анда валюта сыяктуу өзгөчө товарга суроо-талап менен сунушту тең салмактанып турат. Өзүнүн багыты жана уюштуруу түзүмү боюнча-бул, атайын институттар жана механизмдердин жыйындысы, алар биргелешип суроо-талап менен сунуштун негизинде улуттук жана чет өлкө валютасын эркин сатуу-сатып алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылышат.

Акча рыногу – мында катышуучулардын белгилүү бир чөйрөсүнүн чегинде кредиттер жана баалуу кагаздар формасындагы каражаттар кыска мөөнөткө сунушталат жана алынат.

Депозиттик мекемелер – борбордук банкты эске албаганда, негизги иши депоизттерди кабыл алуу жана кийинчерээк бул каражаттарды өз атынан жайгаштырган финансылык корпорациялар.

Үй чарбачылыгы – бул, бирге жашашкан, биргелешип чарба иштерин жүргүзүшкөн, өз кирешелерин жана мүлкүн толугу менен же жарым жартылай бириктиришкен жана товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн (негизинен турак-жай жана тамак-аш азыктары) белгилөө бир түрлөрүн биргелешип пайдаланышкан жеке адам же жеке адамдар тобу. Үй чарбасы өндүрүштү кошо алганда, кайсы болбосун экономикалык ишти жүзөгө ашыра алат.

Баалуу кагаздар кирешелүүлүгү – баалуу кагаздар боюнча жылдык кирешенин анын рыноктук баасына карата катышы; баалуу кагазга ээлик кылуучу тарабынан алынган пайданын нормасы.

Дюрация – финансы инструментин төлөөгө чейинки орточо алынган мөөнөт. Финансылык активдердин төлөө мөөнөтүнө эмес, пайыздык чендердин өзгөрүүсүнө карата ийкемдүүлүгүнө көрүлгөн чара катары колдонулушу мүмкүн.

Турак-жай сатып алуу мүмкүнчүлүгү индекси – жарандардын квартираларды сатып алуу мүмкүнчүлүгү көз карашынан, турак-жай рыногунун абалынын көрсөткүчү. Стандарттык квартиранын (54 кв. метр жалпы аянтчасы менен) 3 адамдан турган үй-бүлөнүн (эки чоң адам, бир өспүрүм) орточо жылдык кирешесине карата орточо рыноктук наркына катышы катары эсептелет.

Төлөм системаларынан пайдалануу мүмкүнчүлүгү коэффициентти – системаны керектөөчүлөр үчүн алардын талаптары боюнча кызматтардан жана маалыматтардан пайдалануу мүмкүнчүлүгү катары системанын жеткиликтүүлүгүн мүнөздөгөн көрсөткүч. Техникалык үзгүлтүктөрдөн улам иштебей токтоп калуулар, электрнегиясын өчүрүүлөр, системанын операциялык күнүн кеч баштоо же эрте аяктоо, системадан пайдалануу убактысын кыскартат.

Төлөм системаларынын ликвиддүүлүк коэффициентти – системанын катышуучуларынын эсептеринде төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн ликвиддүү каражаттардын жеткиликтүүлүгүн мүнөздөйт.

Минималдуу керектөө бюджетти – бир адамга эсептелинген бир күндүк минимумга ылайык келген минималдуу ыңгайлуулуктар жана кызмат көрсөтүүлөр топтомунун наркы.

Бир адамга эсептелинген бир күндүк минимум – адамдын жашоо-тиричилигин камсыз кылуу, анын ден соолугун сактоо үчүн зарыл болгон минималдуу керектөө куржунунун наркынын

чоңдугу боюнча барабар, материалдык ыңгайлуулуктар жана кызмат көрсөтүүлөрдүн минималдуу топтомунун нарктык баасы, ошондой эле милдеттүү төлөмдөрдүн жана жыйымдардын суммасы.

Колдо болгон киреше – өздүк керектөө үчүн багытталган, салыктан кийинки таза киреше. Өздүк колдо болгон киреше, өздүк киреше менен салыктардын суммасы ортосундагы ар түрдүүлүккө барабар же керектөө суммасына жана жыйымдар чоңдугуна шайкеш.

Реалдуу пайыздык чен – номиналдык пайыздык чен, ал инфляция деңгээлине карата корректировкаланган.

Баалуу кагаздар рыногу – баалуу кагаздардын компания-депозитарийлери, эсептик жана клирингдик палаталар, ошондой эле биржанын ишкердигине байланыштуу кызматтарды сунуштаган башка компаниялар сыяктуу уюштурулган биржалар жана түзүмдөр. Бул категорияга иши финансылык корпорациялар тарабынан камсыздалган депозитарийлер жана клирингдин электрондук системасы, ошондой эле биржалардын жана алар менен байланыштуу институционалдык бирдиктердин ишкердигине көзөмөлдүктү жүзөгө ашырган же алардын ишин жөнгө салган улуттук өзүн-өзү жөнгө салуучу уюмдар кирет.

Жумушсуздук деңгээли – айкын жумушсуз жарандардын санынын жана экономикалык жигердүү калктын жалпы санынын пайыздык катышы.

Финансылык активдер өзүндө капиталда катышуу инструменттерин жана инвестициялык фондулардын пайларын/акцияларын, карыздык инструменттерди, туунду финансылык инструменттерди кызматкерлер үчүн акцияларга опциондорду жана монетардык алтынды камтыйт.

Финансы рыногу рынок катары аныкталат, анда катышуучунун белгиленген иш алып баруу тартибине ылайык, экономикалык субъекттер финансылык талаптарды сатууну-сатып алууну жүзөгө ашырышат.

АӨБ – Азия өнүктүрүү банкы

ИДӨ – ички дүң өнүм

КРӨ МКК – Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматы.

КММ – күйүүчү-майлоочу материалдар

МБК – Мамлекеттик баалуу кагаздар

ЖАК – жабык акционердик коом

КБИ – керектөө бааларынын индекси

КР – Кыргыз Республикасы

КФБ – Кыргыз фондулук биржасы

ЭВФ – Эл аралык Валюта Фондусу

КР ФМ – Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги

Улуттук банк – Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы

КР УСК – Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети

БФКМ – Банктык эмес финансы-кредит мекемелери

ААК – ачык акционердик коом

РППУ – потенциалдуу жоготуулардын жана чыгымдардын ордун жабуу үчүн кам

КМШ – Көз карандысыз мамлекеттер кызматташтыгы

БРАФ– Банктарды рефинансылоонун адистештирилген фонду

АКШ – Америка Кошмо Штаттары

ФАО – БУУнун азык-түлүк айыл-чарба уюму

РФ ББ – Россия Федерациясынын Борбордук банкы

млн. – миллион

млрд. – миллиард

п.п. – пайыздык пункттар